

**Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar**

TÉZISFÜZET

Tudományos tevékenységet áttekintő összefoglalás habilitáció elnyeréséhez
„Jog- és Államtudományok” tudományágban

Csink Lóránt

Budapest, 2017

Tartalomjegyzék

Az alkotmánybíráskodás a hatalommegosztás relációjában.....	3
1. A hatalmi ágak elválasztásának modern tartalma.....	3
2. Alkotmánybíráskodás és hatalommegosztás	8
3. Összegzés: az Alkotmánybíróság helye a hatalmi ágak rendszerében	34
Constitutional Adjudication in the System of Separation of Powers (Abstract)	36
Tudományos tevékenység (2008 májusától)	38
Külföldön megjelent publikációk	38
Magyarországon idegen nyelven megjelent publikációk	39
Magyar nyelvű publikációk.....	39
Tankönyvek, jegyzetek.....	42
Tudományos művek szerkesztése.....	42
Külföldi előadások	42
Magyarországi előadások idegen nyelven.....	43
Előadások magyar nyelven.....	43
Független hivatkozások.....	46
Szakmai önéletrajz	Hiba! A könyvjelző nem létezik.

Az alkotmánybíráskodás a hatalommegosztás relációjában

1. A hatalmi ágak elválasztásának modern tartalma

Az alkotmányjogi jogirodalom egyik kurrens kérdése, hogy Montesquieu több mint kétszáz éves gondolatai mennyiben vehetőek figyelembe a jelenkori hatalomgyakorlás kialakításában és megértésében, illetve figyelembe vehetők-e egyáltalán. Erre a kérdésre számos szerző tollából több eltérő válasz született. Jelen fejezetben arra teszünk kísérletet, hogy az ezzel kapcsolatos főbb nézeteket csoportosítsuk, illetve az egyes elméletek közös jellemzőit összegyűjtjük.

Elsőként különbséget tehetünk a hatalommegosztást (nyíltan vagy burkoltan) tagadó és a hatalommegosztás (valamilyen formáját) elismerő nézetek között. Ez utóbbiak között három irányzatot különítünk el: (1) a komplex hatalommegosztást, (2) a parlamentarista hatalommegosztást, valamint (3) a „modernizált Montesquieu” irányzatát. Mind az elnevezés, mind a tipizálás önkényes, de – reményeink szerint – kifejezik a hatalom természetével és a hatalmi ágakkal kapcsolatos szemléletbeli különbségeket. A csoportosítás során nem vállalkozhatunk minden elmélet ismertetésére és besorolására, sőt arra sem teszünk kísérletet, hogy különbséget tegyünk „fontos” és „kevésbé fontos” elméletek között. Nem az elméleteket kívánjuk ismertetni, hanem a gondolkodási irányokat.

1.1. A hatalommegosztás tagadása

A hatalommegosztást tagadó nézetek léte szinte egyidős magával a hatalommegosztás elméletével. E nézetek közös eleme, hogy nem a hatalom gyakorlásának funkció szerinti elválását, az egyes hatalmi ágak közti munkamegosztást tagadják, hanem a különböző hatalmak mellérendeltségét.

E nézetek *Jean-Jacques Rousseau*-ra vezethetők vissza, aki a törvényhozó és a végrehajtó hatalom megkülönböztetését elismerte ugyan, de azok megosztását nem. Rousseau a népszuverenitás elvét alapul véve a „legfőbb hatalom” szükségességét vallotta, amelyet a néppel azonosított, és amely oszthatatlan és elidegeníthetetlen. A társadalmi szerződésben megfogalmazott tétele szerint „ha a nép feltétlen engedelmességet ígér, ezzel a tetteivel megszűnik népnek lenni, amely pillanatban valaki mint úr lép fel, nincs többé főhatalom, és attól kezdve a politikai testület megsemmisült”.¹ Rousseau a törvényhozót nem a törvény szerkesztőjével (megszövegezőjével) azonosítja. Nem a szerkesztő alkotja a jogot, hanem az a nép (főhatalom), amely a törvényt kifejezetten vagy hallgatólagosan elfogadta. Így bár megkülönböztet törvényhozó és végrehajtó hatalmakat (a kettő közötti relációt az erő és az akarat viszonyával jellemezte), de az előbbit a népre, az utóbbit egy szűkebb testületre bízta; e kettő között pedig elképzelhetetlen az egyensúly.²

Szintén ellentétesnek tartja a népszuverenitás elvével a hatalmi ágak elválasztását a marxista jogelmélet. Eszerint „az államhatalom megosztása és egyensúlya olyan társadalmi egyensúlyt tükröz, amelyben a hatalomra törő osztály még nem képes kiűzni a hatalom egészéből az előző uralkodó osztályt, hanem megelégszik azzal, hogy a jelentősebb kulcspozíciókat megszállja. [Így ez a] *kettős hatalom* és a hozzá kapcsolódó

¹ ROUSSEAU, Jean-Jacques: *A társadalmi szerződés*. Kriterion, Kolozsvár, 2001. i. m. 49-50.

² Vö. ROUSSEAU (2001) i. m. 68. és köv., ill. 91. és köv.

hatalommegosztás csak átmeneti jellegű.”³ A marxista jogelmélet tehát a hatalommegosztást szükségszerű kompromisszumnak tekintette, amely a történeti fejlődés során lépés volt ugyan a feudalizmus felszámolásában, de semmiképp sem jelentette a végállomást. Ugyanis „[a] szocializmus győzelme után az új államban teljesen megváltozik a helyzet. Amíg a tőkés konkurenciája a magántulajdonért, a termelőeszközökért és a profitért folyó verseny a különböző rétegeket szembeállítja egymással, addig a munkásosztályban ilyen kibékíthetetlen ellenétek nincsenek – tekintettel arra, hogy tagjainak viszonya a termelőeszközökhöz egyforma. (...) Az államhatalom tehát a szocialista viszonyok között több értelemben is egységes: elsősorban osztálybázisa miatt, másodsorban az általa képviselt osztályakarat miatt”.⁴

E felfogás tehát érdekazonosságot feltételezett az államon belül, amely mellett nem válik szükségessé a hatalom tagozódása. A hatalom egységének marxista elmélete azonban itt sem jelentette a hatalom funkcionális munkamegosztásának tagadását. *Bihari Ottó* az 1936-os szovjet alkotmány példáján négy fő szervtípust különböztetett meg: (1) az államhatalom szerveit, (2) az államigazgatási szerveket, (3) a bíróságot és (4) az ügyészséget.⁵

A szocializmus államszervezeti felfogásának viszont az volt a kiindulópontja, hogy az elsőként említett államhatalmi szerveket olyan legitimációs bázisnak tekintette, amelyből minden más hatalom eredeztethető. Ennyiben tehát a marxista hatalomfelfogás rokonítható a Rousseau-ival, azzal a fontos eltéréssel, hogy amíg Rousseau a hatalmat a *volonte general*-ra, azaz a népre vezetett vissza, addig a marxista koncepció az állami szerveknek tulajdonított döntő jelentőséget.

A hatalmi ágak elválasztásának tagadása más, modernizált, demokratikus formákban is megjelenik. Ezek az álláspontok a parlament közvetlen legitimációját helyezik előtérbe, és minden más közhatalom gyakorlását a parlamentre vezetnek vissza. *Szabó József* álláspontja szerint a szabad parlamentet a másik két hatalmi ág nem, csak a választások korlátozhatják.⁶ A hatalommegosztás kritikáját fogalmazza meg *Pokol Béla* is, aki az angol parlamentarizmus modelljét alapul véve megállapítja, hogy nem a hatalom megosztása jelenti a garanciát, „hanem az, hogy a teljhatalommal rendelkező kormány leváltható, a szabad sajtó révén a visszaélései nyilvánosságra kerülhetnek, és ez a szavazatok százezreit viheti el tőle, végső soron bukását okozza, és csak a törvénynek alávetettsége valósul meg”.⁷

Ez az álláspont tehát a hatalomnak nem a funkcionális megosztása, hanem az időbeli korlátozása mellett érvel; a hatalom nép általi, rendszeres választásokon történő leválthatóságában látja a garanciát. Emiatt lényegi különbség van a diktatórikus és demokratikus nézetek között; az előbbiek esetében a demokratikus legitimációs láncolat hiányzik. Az ugyanis a hatalom koncentrációját eredményezheti, ha egy adott szerv megbízatása nincs időben korlátozva. Az időbeli hatalommegosztás tehát arra ad választ, hogy az egyes hatalmi szervek megbízatása időben meddig terjed, illetőleg milyen időközönként van szükség a megbízatás megújítására, ami egyúttal a mellőzhetetlen legitimáltságot is garantálja.⁸ Megjegyzendő, hogy ez az érvrendszer a többségi demokráciát részesíti előnyben

³ BIHARI Ottó: *Összehasonlító alkotmányjog*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1967. i. m. 174.

⁴ BIHARI (1967) i. m. 176-177.

⁵ BIHARI (1967) i. m. 179.

⁶ SZABÓ József: *Ki a káoszról, vissza Európába*. Kráter, Budapest, 1993. i. m. 141.

⁷ POKOL Béla: Gondolatok a hatalommegosztásról. In: *Tanulmányok Dr. Bérczi Imre egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára*. SZTE, Szeged, 2000. i. m. 435.

⁸ PETRÉTEI József: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2009. i. m. 168.

a konszenzusos demokrácia helyett: azon alapul, hogy a népképviselői szerv a többségi akaratot képviseli és annak minél kisebb számú jogi kontrollja legyen.⁹

Ezt a megoldást gyakran nevezik a parlamentarizmus westminsteri modelljének. Megjegyezzük azonban, hogy az angol közjogi berendezkedésben sem beszélhetünk a hatalom, illetve a parlament korlátlanosságáról és korlátozhatatlanságáról, hiszen a parlament – ahogy azt *Edward Coke* bíró még 1610-ben megfogalmazta – alá van vetve a szuverenitás teljessége által alkotott elveknek.¹⁰ Ezek az elvek pedig a bírói döntésekben jutnak érvényre. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy a legújabb angol alkotmányfejlődés lépéseket tett a kartális alkotmány irányába (Human Rights Act 1998, House of Lords Act 1999, Constitutional Reform Act 2005),¹¹ amely tovább korlátozza a parlament „mindenhatóságát”. További fontos korlátozása a hatalomnak az Egyesült Királyságban az alkotmányos szokások igen erős jelenléte, amelyek – ha nem is alkotmányjogi értelemben – de jelentős korlátait képezik a parlament hatásköreinek. Az Egyesült Királyságban ugyanis magától értetődő, hogy a parlament nem tesz meg mindent, amire formál jogilag kiterjed a hatásköre.

Egyetértünk *Petrétei Józseffel*, miszerint a „hatalomgyakorlás időbeli korlátjának az alkotmányos demokráciákban komoly jelentősége van, és bizonyos hatalmi ágaknál az érvényesítése mellőzhetetlen, de *ezt az elvet nem szabad abszolutizálni*”.¹² A temporális korlátozás tehát a demokratikus berendezkedés fontos, de semmiképpen sem kizárólagos eleme.

A hatalommegosztást tagadó nézetek közös eleme, hogy a népképviselői szervet kiemelik a többi hatalmi ág közül, azon az alapon, hogy az közvetlenül a népre vezetheti vissza legitimitását. Kétségtelen, hogy (a magyar alkotmánybírói gyakorlatban) a „demokratikus jogállam” fogalomból levezetett demokratikus legitimitáció elvéből az következik, hogy közhatalom csak akkor gyakorolható, ha annak forrása végső soron a nép, azaz a közhatalom gyakorlásának a népre visszavezethetőnek kell lennie. A demokratikus legitimitáció közvetlen, ha a közhatalom gyakorlására vonatkozó felhatalmazás közvetlenül a néptől származik, és közvetett, ha a választások, kinevezések hibátlan láncolata végső soron visszavezethető a néphez.¹³ Az azonban megkérdőjelezhető, hogy hierarchikus viszony keletkeztethető a közvetlen és a közvetett legitimitációval rendelkező személyek és szervek között.

1.2. A hatalommegosztás irányai

A tagadó nézetekkel szemben a jogirodalom döntő része elismeri a hatalommegosztás létét. Jelentős eltérések figyelhetők meg azonban az egyes irányzatok között, hogy a hatalommegosztást milyen tartalommal kívánják kitölteni.

⁹ A többségi elv kritikáját lásd részletesen SMUK Péter: *Ellenzéki jogok a parlamenti jogban*. Gondolat, Budapest, 2008. i. m. 21. s. köv.

¹⁰ KUKORELLI István – PAPP Imre – TAKÁCS Imre: *Az Alkotmánybíróság*. In: Kukorelli István (szerk.): *Alkotmánytan I.* Osiris, Budapest, 2003. i. m. 382.

¹¹ JAKAB András: *Mire jó az alkotmány? Kommentár* 2010/6. 13. p. http://www.kommentar.info.hu/jakab_andras_-_mire_jo_egy_alkotmany.pdf i. m. 13.

¹² PETRÉTEI József: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2009. i. m. 169.

¹³ Lásd 38/1993. (VI. 11.) AB határozat

1.2.1. Komplex hatalommegosztás

Ennek az irányzatnak a komplexitását az adja, hogy a hatalom (és a hatalomgyakorlás) belső szerkezetét nem csupán a Montesquieu-i triász, illetve a közhatalmak keretén belül vizsgálják, hanem megfigyelésüket kiterjesztik az alkotmányjog klasszikus szféráján kívüli kérdésekre is. E tekintetben az irányzat gyakorlatias, és a hatalom tényleges működését, a hatalmi tényezőket kutatja.

Ez a megközelítési mód jellemezte *Bibó István* 1947-ben elmondott akadémiai székfoglalóját, amelyben arra a kérdésre kereste a választ, hogy milyen modern tartalommal lehet megtölteni az államhatalmak elválasztásának elvét. Nézete szerint „a zsarnokság megakadályozásához nem arra van szükség, hogy mereven elválasszunk minden hatalmi centrumot, hanem az, hogy ne lehessen ellenőrizetlenül közhatalmat gyakorolni.”¹⁴

Elméletének lényege, hogy a történeti fejlődés során új (a Montesquieu-i hármas felosztást meghaladó) hatalmi ágak jöttek létre. Ezek közé sorolta a gazdaságot, tekintettel arra, hogy az államhatalom a modern gazdasági fejlődés következtében sokkal szélesebb gazdasági tevékenységet folytat, a szellemi életet, a kultúrát és a bürokráciát. Ez utóbbit – az eltérő ideológiai megközelítés ellenére – megvalósultnak látta mind az Egyesült Államokban, mind a Szovjetunióban, az előbbiben a „managerek forradalmaként”, az utóbbiban „racionalizált üzemszerűségként” értelmezve azt.¹⁵ „Kifejtett hatalomelméletének legfőbb jellemzője egy sajátos antropológiai és szociálpszichológiai szemléletmód volt, és ezen szemléletmód következetes érvényesítése az egyes embernek a másik emberhez, és az egyéneknek az intézményesült hatalmi szervezetekhez való viszonyában”.¹⁶

Hasonlóan meghaladottnak tartja Montesquieu felfogását *Takács Albert*, aki azt a XVII-XVIII. századi alkotmányos állam mechanikus államfilozófiájának tekinti, mivel Montesquieu elméletében a törvényhozás és a végrehajtás – hatalommegosztási viszonyok között sem mellőzhető – kapcsolata alapvetően negatív jellegű. Ez pedig az idő próbáját nem állta ki.¹⁷ Tézise szerint az alkotmányos hatalommegosztás helyett a politikai hatalommegosztás vált jelentőssé, amelynek lényege, hogy a törvényhozó politikailag nem egységes. Így a törvényhozó–végrehajtó megosztás helyett a kormány–ellenzék megosztását hangsúlyozza.¹⁸

1.2.2. Parlamentarista hatalommegosztás

Varga Zs. András találó megfogalmazása szerint a hatalommegosztás, mint a hatalom gyakorlásának a korlátja maga is korlátozott.¹⁹ Takács szerint „a hatalommegosztás elvének első látványos kudarca, hogy a parlamentáris kormányformák megjelenésével a pozitív alkotmányokban is kezdetét veszi a törvényhozó és a végrehajtó hatalom összefonódása”.²⁰ Ugyanezt még sarkosabban fogalmazza meg *Paczolay Péter*: „A 20. század végére a

¹⁴ Bibó gondolatát idézi GYÖRFI Tamás – JAKAB András: „2. §” [Alkotmányos alapelvek; ellenállási jog]. In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*. Századvég, Budapest, 2009. 205.

¹⁵ BIBÓ István: Az államhatalmak elválasztása egykor és most. In: *Bibó István összegyűjtött munkái*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1982. 556-558.

¹⁶ BIHARI Mihály: Hatalom és legitimitás. Guglielmo Ferrero hatása Bibó gondolkodására. In: Fejes Zsuzsanna – Török Bernát (szerk.): *Suum Cuique. Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2016. 17.

¹⁷ TAKÁCS Albert: A hatalommegosztás elvének alkotmányelméleti értelmezése. *Jogtudományi Közlöny* 1993/6-7.i. m. 209. és 211.

¹⁸ TAKÁCS (1993) i. m. 215-216.

¹⁹ VARGA Zs. András: *Eszményből bálvány? A joguralom dogmatikája*. Századvég, Budapest, 2015. 45.

²⁰ TAKÁCS (1993) i. m. 214.

hatalommegosztás rendszere a nyugati típusú demokráciákban átalakult, kritikailag úgy is mondhatjuk, hogy eltorzult. A két politikai természetű hatalmi ág, a törvényhozás és a végrehajtás, a parlamentáris rendszerekben jellemzően hatalmi blokkot képez, vagyis ugyanaz a politikai erő irányítja mindkettőt. (...) Ennek a hatalmi blokknak az ellensúlya az Alkotmánybíróság, és részben – egyes funkcióiban – a bírói hatalmi ág is”.²¹

Az irányzat a parlamentarizmus alapvető sajátosságából indul ki, amely szerint a parlamentnek felelős kormány rendelkezik a parlamenti többség bizalmával; ezért érdekazonosság van köztük, ugyanaz az „erő” irányítja őket, így a két hatalmi ág nem válik el. E politikai hatalmat viszont ellensúlyozza és ellenőrzi a „semleges hatalom”.²² E semleges hatalomba tartozik a bíróság és az Alkotmánybíróság, esetleg az ombudsman és az államfő.

Ezt az álláspontot követi az Alkotmánybíróság 38/1993. (VI. 11.) AB határozata is: „a törvényhozó és a végrehajtó hatalom »elválasztása« ma lényegében a hatáskörök megosztását jelenti a parlament és a kormány között, amelyek azonban politikailag összefonódtak. A parlamenti többséget alkotó pártok alakítanak kormányt, a parlament zömmel a kormány törvényjavaslatait szavazza meg. A »jog«, amely folyamatosan keletkezik, az élet minden területét a választáson győztes pártok politikai programjának megfelelően újra- és újraszabályozhatja. Ilyen körülmények között a bírói hatalom sajátossága az, hogy a másik két, »politikai« jellegű hatalmi ággal szemben állandó és semleges [akkor is, ha a politikai programokat megvalósító törvényeket és rendeleteket (is) alkalmazza].”

A parlamentarista hatalommegosztás abban különbözik a komplex irányzattól, hogy megmarad az alkotmányjog paradigmáján belül, *közhatalmak* egymással való viszonyát vizsgálja és nem közhatalmon kívüli tényezők (pártok, média stb.) szerepét.

A parlamentarista hatalommegosztás gyakorlatilag két hatalmi tényező, a politikai hatalom és az ellenőrző hatalom kettősségét vallja. Legfontosabb különbségnek pedig azt tartja, hogy a politikai hatalom (parlament, kormány, önkormányzat) politikai alapon (ideológiai értékválasztás alapján) hoznak döntéseket. Ezzel szemben az ellenőrző hatalom (alkotmánybíróság, bíróság, államfő, ombudsman stb.) jogi döntéseket hoz; döntéseiket valamilyen jogi autoritásra vezetik vissza.

1.2.3. „Modernizált Montesquieu”

Montesquieu elméletének meghaladottsága nem általánosan elfogadott tétel a jogtudományban.²³ E nézet képviselői a három klasszikus ág megosztásában kívánják az államszervezetet megérteni, Montesquieu nézetét nem elvetik, hanem modern tartalommal töltik meg. E modern tartalom abban rejlik, hogy a Montesquieu-i államszervezetet nem mechanikusan vizsgálják (amellyel szemben jogos kritikát fogalmaz meg Takács), hanem funkcionálisan; nem azt elemzik, hogy milyen hatalmi ágak vannak, hanem hogy a hatalom egyes ágaira milyen *tevékenység* jellemző.

Valamely hosszú időn keresztül működő és bizonyított elmélet pusztán amiatt nem válik meghaladottá, hogy új kutatások, empirikus megfigyelések a korábbiakat nem igazolják. A newtoni mechanikát sem kellett újragondolni amiatt, mert az atomok mozgása nem *Isaac Newton* törvényeit követik. Ezek az eredmények nem megdöntik a korábbi nézeteket, hanem

²¹ PACZOLAY Péter: Az Állami Számvevőszék helye a hatalmi ágak rendszerében. Pénzügyi Szemle 2009/4. i. m. 235.

²² GYÖRFI – JAKAB (2009) i. m. 206.

²³ Egyes alkotmányjogi tankönyvek ez alapján dolgozzák fel az államszervezeti részt, lásd TRÓCSÁNYI László – SCHANDA Balázs (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba*. HVG Orac, Budapest, 2012. i. m.

kijelölik az érvényességi tartományukat; Newton esetében ez azt jelentette, hogy egészen kicsi dolgokra nem alkalmazható az elmélete.²⁴

Hasonlóan látjuk a hatalommegosztás jelenét. Egyes politikai folyamatok ugyan nem írhatók le Montesquieu gondolataival, más kérdésekre viszont, mint a hatalmi ágak természete, „A törvények szelleméről” c. műben foglaltak alkalmazhatók. Kétségtelen, hogy a hatalom természete komplexebb az ott leírtaknál, és a klasszikusokon kívül új tényezők is befolyásolják a hatalom működését, továbbá az is, hogy a törvényhozó és a végrehajtó hatalmi ágak között több személyi és szervezeti összefonódás figyelhető meg.

Az elv eredeti meghatározása ugyanis – amint arra Varga Zs. András felhívja a figyelmet – az államhatalmi ágakat szervezeti (institucionális) értelemben különítette el, az egyféle hatalom – egyetlen szervezet gondolatára épült.²⁵ Ez a gyakorlatban a sok új intézmény megjelenésével már nem alkalmazható. Amire viszont jól alkalmazható a hatalommegosztás klasszikus tana, az az állami hatalom egyes funkciói. A mai államszervezet szabályai nem zárják ki azt, hogy háromféle állami hatalomról beszéljünk, amikor az egyes hatalom-hordozó szervezetek egymáshoz való viszonyát vizsgáljuk. A Montesquieu-féle hatalmi triász elfogadása és alkalmazása pedig alkalmas arra, hogy a hatalom-hordozókat ennek alapján csoportosítsuk és hasonlítsuk össze.²⁶

Erre tekintettel a továbbiakban a mai magyar alkotmányos berendezkedés egyes elemeit funkcionális megközelítésben közelítjük meg és elemezzük. Ebből kiindulva a törvényhozó hatalom tevékenységét az jellemzi, hogy általánosan kötelező magatartási szabályokat *alkot*, a végrehajtó hatalom az általánosan kötelező magatartási szabályokat hatósági jogkörben az egyedi esetekben *alkalmazza*, a bíraskodó hatalom pedig *dönt* az általános magatartási szabályok alkalmazásával kapcsolatban felmerülő jogvitákban.²⁷

Rögzítenünk kell azt is, hogy a hatalommegosztás három ismertett irányzata nem zárja ki egymást; az egyik elfogadása nem jelenti a másik kettő elutasítását, csupán azt, hogy egyes irányzatok más tényezőket emelnek ki a hatalommegosztás jelenének vizsgálatára kapcsolatban.

2. Alkotmánybíráskodás és hatalommegosztás

A hatalommegosztással összefüggésben gyakran kiemelik az alkotmánybíráskodást, mivel ez az a tevékenység, amely a leglátványosabban eredményezi a törvényhozó hatalom mozgásterét, abban az értelemben, hogy a gyakorlatban leszűkíti a parlament mozgásterét, ellehetetleníti az alkotmányellenes törekvéseket. Jelen keretek között azonban nem az alkotmánybíráskodás eredménye a vizsgálat tárgya, hanem hogy az alkotmánybíráskodásnak mi a funkciója, a legitimitási bázisa, illetve hogy ez a funkció hogyan alakult át Magyarországon az elmúlt években.

²⁴ MÉRŐ László: *Az érzelmek logikája*. Tericum, Budapest, 2010. i. m. 44.

²⁵ VARGA Zs. András: Hatalommegosztás, az állam- és a kormányforma. Pázmány Law Working Papers 2013/5. i. m. 5.

²⁶ VARGA (2013) i. m. 5.

²⁷ A bíraskodó hatalmat hasonlóképp ragadta meg az 53/1991. (X. 31.) AB határozat: „a bírói hatalom – amely a magyar parlamenti demokráciában is elválnak a törvényhozó és a végrehajtó hatalomtól – az állami hatalomnak az a megnyilvánulása, mely az erre rendelt szervezet útján a vitássá tett vagy megsértett jogról – törvényben szabályozott eljárás során – kötelező erővel dönt.”

2.1. Parlamenti szupremácia v. alkotmánybíráskodás

Mind a jogirodalomban, mind a közéletben vissza-visszatérő kérdés, hogy az alkotmánybíráskodás mennyiben korlátozhatja a népképviselői szerv működését, és fordítva, a parlamentek keretek közé szoríthatják-e az alkotmánybíráskodást. Más megfogalmazásban a kérdés úgy merül fel, hogy az állam tiszteletben tartja-e az állampolgárok, a kor igényeinek megfelelő autonóm cselekvési lehetőségét (azaz biztosított-e az alkotmányos alapjogok védelme), másrészt pedig az állami hatalom gyakorlása során mennyiben érvényesül a népszuverenitás elve.²⁸

Az ezzel kapcsolatos alapl dilemma, hogy az alkotmánybíráskodás „többségellenes” (counter-majoritarian) tevékenység, ugyanis ebben az esetben egy nem-népképviselői szerv bírálja felül a közvetlen legitimitációval bíró parlament döntését.²⁹ Szükséges tehát vizsgálni, hogy mennyire felel meg a demokrácia eszméjének a jogszabályok bírói felülvizsgálata, milyen elvi alapja van annak, hogy egy bírói szerv fellép a többséggel szemben az alkotmányos demokrácia védelmére hivatkozva. Schmidt Péter szerint az „Alkotmánybíróság »hatalma« az Alkotmányból fakad, és az Alkotmány minősége az Alkotmánybíróság »hatalmának« milyenségét is megalapozza. Az Alkotmány deklaratív előírásai szélesítik az Alkotmánybíróság »hatalmát«, mert a politikai deklarációk jogi értelmezését, jogi tartalommal való felruházását az Alkotmánybíróság értelmezésére bízta”.³⁰

Ádám Antal ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy „frappáns, valós, de mégsem elégséges válasza a kérdésnek, hogy az alkotmánybíróság legitimitása magából az alaptörvényből fakad. A tényleges legitimitás kiterjedtségét és mértékét ezen kívül ugyanis számos körülmény – így különösen az alkotmánybíróság választásának, kinevezésének rendje, az alkotmánybírósági törvény különös jogforrási ereje, a politikai erőknek, a jelentős érdektömörüléseknek és a társadalom tagjainak az alkotmánybíráskodás iránti bizalma, az ilyen döntések szakmai megalapozottságának elismertsége az ország jogtudósai és más szakemberei által stb. – növeli.”³¹ Ez a megközelítés a társadalmi legitimitásra helyezi a hangsúlyt, annak tulajdonít jelentőséget, hogy az alkotmánybíráskodás, illetve e tevékenység eredménye mennyiben „hasznos”, mennyiben felel meg a társadalmi elvárásoknak.³² Másként megfogalmazva a népszuverenitás az *akaratot* hangsúlyozza, az alapvető törvény teóriája a *korlátozást*.³³

Eltérő megközelítésben vizsgálja a kérdést Bruce Ackerman, aki az alkotmányos politika kérdése tekintetében monista és dualista álláspontokat különböztet meg. Az egyik monista álláspont a parlamenti szupremáciára helyezi a hangsúlyt; a népképviselői szerv működése nem korlátozható. A másik – ezzel ellentétes – monista álláspont pedig az alapjogok védelmét a népképviselői elv elé helyezi, és minden esetben az alkotmányos kontroll elsődlegességét vallja. Végül a dualista demokrácia elve – amit Ackerman a leginkább elfogadhatónak tart – azt tartalmazza, hogy a parlament cselekvési lehetősége tág,

²⁸ SCHMIDT Péter: Alkotmánybíráskodás és hatalommegosztás. In: Emlékkönyv Dr. Szentpéteri István egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára. Acta Juridica et Politica, Szeged, 1996 i. m. 545.

²⁹ DORSEN, Norman et al.: Comparative Constitutionalism. Thomson-West, 2003.i. m. 108-109.

³⁰ SCHMIDT (1996) i. m. 550-551.

³¹ ÁDÁM Antal: A közjogi bíráskodás és alkotmányreform. Jogtudományi Közöny 1996/10. 393.

³² Szintén a társadalmi legitimitás keretében hívja fel a figyelmet Paczolay Péter arra a paradoxonra, hogy az Alkotmánybíróság, bár „többségellenes”, a közvélemény szemében mégis az egyik legnépszerűbb intézmény. PACZOLAY Péter: Az élő alkotmány: az alkotmánybíráskodás kiszámíthatósága és változásai. In: Chronowski Nóra – Petrétei József (szerk.): *Tanulmányok Ádám Antal professor emeritus születésének 80. évfordulójára*. Pécs, 2010. 230.

³³ MCGLOSKEY, Robert: Az amerikai Legfelsőbb Bíróság. In: Alkotmánybíráskodás, alkotmányértelmezés. Eto-print, Budapest, 1995. 40.

de az alkotmányos alapelvek megváltoztatásához nem elegendő a pillanatnyi többség, hanem a nép széles rétegének a támogatása szükséges.³⁴

A parlamenti szupremácia monista nézete végső soron a politikai kontrollt a jogi kontroll elé helyezi. E nézetnek mai megnyilvánulási formája Magyarországon az Alkotmánybíróság hatáskörének korlátozása gazdasági ügyekben, amelyre a későbbiekben visszatérünk. A parlamenti szupremáciával szemben találó kritikát fogalmazott meg Kelsen: „Ha az alkotmánybíráskodást összeférhetetlennek tartjuk a törvényhozó szuverenitásával, ez csak arra szolgálhat, hogy elrejtse a törvényhozó szervben kifejezésre jutó hatalom azon igényét, hogy a pozitív joggal való nyilvánvaló ellentmondásban ne korlátozzák az Alkotmány normái.”³⁵ Sólyom László a parlamenti szuverenitás monista nézetét azért tartja Magyarországon elterjedtnek, mert a korlátlan parlamenti szuverenitás dogmája „negyven éven keresztül kitüntetett szocialista dogma is volt, noha a valóságnak egyáltalán nem felelt meg. Ezért nem csoda, ha az Országgyűlés azt az új helyzetet, hogy többé nem egy hatalmi forrás van, hanem különféle hatalmi centrumok kiegyensúlyozott konstrukciója, nehezen vette tudomásul”.³⁶

Az alkotmányos kontroll elsődlegességének monista nézete az alapjogokat eleve adottnak veszi, a jogi (alkotmányossági) kontroll elsődlegességét hirdeti a politikai (nép általi) kontroll felett. Szélsőséges esetben ez a nézet nem is tartja szükségesnek a népre visszavezetni az alapjogok létét, mert azt nem az alkotmányból, hanem absztrakt elvekből vezeti le. Ezzel szemben a dualista demokrácia elve abból indul ki, hogy az alkotmány (ideértve az alkotmányba foglalt alapjogokat is) a társadalmi berendezkedés alapja, a társadalmi együttélés szabályait legmagasabb szinten rögzítő dokumentum. Az alkotmánybíráskodás pedig – a dualista demokrácia hívei szerint – nem más, mint a programszerű társadalmi elveket és értékeket rögzítő alkotmány érvényesítése a pillanatnyi népképviselői többség akarata felett. Végső soron tehát az alkotmánybíráskodás ebben az esetben is a „többséget” védi, csak nem a pillanatnyi többséget.

Hogyan határozható meg tehát az alkotmánybíráskodás és a népképviselői elven működő törvényhozó hatalom viszonya? A kérdésre adott válasz annak a függvénye, hogy hol helyezzük el az alkotmánybíráskodást a hatalmi ágak elválasztásának rendszerében. Az egyes nézeteket összegezve Schmidt Péter két végletes álláspontot különít el. Az egyik álláspont szerint „az alkotmánybíróság új, önálló hatalmi ág, amely az eddig, az államhatalom megosztásán alapuló berendezkedésben ismeretlen volt”. A másik álláspont szerint pedig „az alkotmánybíróságok a bírói hatalom részei, azaz az Alkotmánybíróság léte elvileg nem töri át az államhatalmat megvalósító szerkezet eddig követett hármasságának struktúráját”.³⁷

Felhívja a figyelmet arra is, hogy a két álláspont közti választás nem csupán teoretikus kérdés, hanem gyakorlati következményei is vannak. Az „első álláspontot vallók az egész kormányzati rendszer átépítését is vallják és az Alkotmánybíróság szerepét ehhez igazítva olyan hatáskörök átadását is lehetségesnek tartják, amelyeket eddig az igazságszolgáltató hatalmat gyakorló bíróságoknak nem volt”. A második álláspontot vallók pedig „az Alkotmánybíróság hatáskörét csak addig tartják megalapozottnak, amíg azok nem törik át a hagyományosan a bírói hatalomhoz tartozó hatásköröket”.³⁸

³⁴ Bruce Ackerman gondolatait összegzi PACZOLAY Péter: Alkotmánybíráskodás a politika és jog határán. In: Alkotmánybíráskodás, alkotmányértelmezés. Eto-print, Budapest, 1995. 19.

³⁵ Hans Kelsent idézi HOLLÓ András: Alkotmánybíráskodás a politika és jog metszéspontján. In: Jogi beszélgetések 2004-2006. Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzata, Kaposvár, 2007. i. m. 47.

³⁶ SÓLYOM László: A magyar Alkotmánybíróság önértelmezése és Hans Kelsen. In: Hans Kelsen jogtudománya. Gondolat – MTI JTI – ELTE ÁJK, Budapest, 2007. 427.

³⁷ SCHMIDT (1996) i. m. 546.

³⁸ SCHMIDT (1996) i. m. 546.

Az alkotmánybíráskodás tartalma (így az egyes hatáskörök meghatározása) tehát annak a függvénye, hogy az alkotmánybíráskodást hol helyezzük el a hatalmi ágak elválasztásának rendszerében. Erre tekintettel a továbbiakban vizsgáljuk az alkotmánybíráskodás modelljeit, valamint azt, hogy a mostani magyar Alkotmánybíróság hatáskörei, funkciói hogyan illeszkednek az államszervezet rendjébe.

2.2. Az alkotmánybíráskodás modelljének és tartalmának összefüggései

Az alkotmánybíráskodás modelljeinek ismertetésekor a decentralizált amerikai modellt és a centralizált osztrák (európai) modellt szokta a szakirodalom párhuzamba állítani. A kettő közötti tipikus különbség, hogy az amerikai modellben konkrét, az osztrák modellben – legalábbis Kelsen eredeti elképzelése szerint – absztrakt normakontroll gyakorlására kerül sor. Más kérdés, hogy több európai alkotmánybíráskodáson is a konkrét ügyek vizsgálata vált főszabállyá.

Hipotézisünk, hogy a normakontroll absztrakt, illetve konkrét jellege alapjaiban határozza meg, hogy az alkotmánybíráskodás mint funkció milyen szerepet tölt be a hatalmi ágak rendszerében. Erre tekintettel az alábbiakban a két modell közti különbséget ebből a szempontból elemezzük.

Az absztrakt és a konkrét normakontroll közti különbséget leginkább úgy lehet megragadni, hogy az absztrakt normakontroll esetében a jogi norma vizsgálatára *egyedi ügy hiányában* kerül sor, a konkrét normakontroll során pedig az alkotmányossági kérdés egy bírósági eljárás kapcsán merül fel.³⁹ Fontos különbség továbbá, hogy konkrét normakontrollban született döntés valamilyen módon kihat az egyedi ügy megítélésére,⁴⁰ absztrakt normakontroll esetében pedig ez nem szükségszerű, sőt kivételes.⁴¹

2.2.1. Az alkotmánybíráskodás amerikai logikája

Az alkotmánybíráskodás decentralizált modelljének szükségszerű következménye, hogy az alkotmánybíráskodás mint tevékenység nem válik el a bíráskodástól. Így Amerikában nincs külön alkotmányossági eljárás,⁴² a decentralizált rendszerben az alkotmányossági kérdések rendes bírósági eljárás keretében, esetileg (incidenter) merülnek fel.⁴³

A bíráskodás mint tevékenység logikailag három lépésből áll. Az első lépés a tényállás feltárása (amit a bizonyítási eljárás szolgál), ezt követő második lépés a tényállásra vonatkozó jogszabály „kikeresése” (azaz annak a jogszabálynak a feltárása, ami az adott tényállásra vonatkozik), majd pedig a harmadik lépés a „megtalált” jogszabály alkalmazhatóságáról való döntés (azaz annak vizsgálata, hogy a tényállásra vonatkozó jogszabály megfelel-e az alkotmánynak). A decentralizált modellben mindhárom tevékenységet a bíróság látja el, és e

³⁹ DORSEN et al (2003) i. m. 114.

⁴⁰ BALOGH Zs. (2012a) i. m. 351.

⁴¹ Kivételnek tekinthető a norma keletkezésére (kihirdetésére, hatályba lépésére) visszaható hatályú megsemmisítés, amikor a joghatás szempontjából mintha a norma létre sem jött volna. A jogbiztonság miatt azonban generális (mindenkire kiterjedő) alkalmazási tilalomra csak kivételesen került sor [4/1992. (I. 28.) AB határozat, 38/1992. (VI. 22.) AB határozat, 7/1994. (II. 18.) AB határozat], később azonban az Alkotmánybíróság ennek lehetőségét elvetette [68/1995 AB határozat]. Egy későbbi határozatban – igaz speciális esetkörben – szintén generális alkalmazási tilalmat rendelt el az Alkotmánybíróság [35/2011. (V. 6.) AB határozat]. Mindezek mellett tényszerűen megállapítható, hogy absztrakt normakontroll során hozott döntésnek általában nincs kihatása a folyamatban lévő ügyekre.

⁴² DORSEN et al (2003) i. m. 114.

⁴³ PACZOLAY (2010) i. m. 222.

tevékenységnek nincs külső (bíróági szervezetrendszeren kívüli) kontrollja. Azaz egy bíróságnak azt a döntését, hogy egy jogszabály alkalmazása a konkrét esetben alkotmányellenes eredményre vezetne, nem valamely törvényhozói szerv vagy egy alkotmánybíróság bírálhatja felül, hanem egy másik bíróság a jogorvoslat rendszerén keresztül.

Mit jelent mindez a gyakorlatban? Ezt a következő példával szemléltetjük: Tételezzük fel, hogy egy amerikai tagállam parlamentje egy olyan törvényt hoz, amely szerint minden nehézgépjármű tulajdonosnak évi 100 dollár útterhelési adót kell befizetnie a nehézgépjárműve után. A nehéz gépjármű fogalmi körébe pedig ebben a tagállamban a nyerges vontató, a tehergépjármű és a mezőgazdasági munkagép tartozik.

Három nehézgépjármű tulajdonos (A, B és C) azonban a törvényt alkotmányellenesnek tartja és nem fizeti meg az adót. A-nak nyerges vontatója, B-nek tehergépjárműve C-nek pedig mezőgazdasági munkagépe van. Az adóhatóság – hogy a parlamenti döntésnek érvényt szerezzen – mindhármukkal szemben pert indít, amelyet különböző bíróságok bírálnak el. Tegyük fel, hogy mindhárom bíróság ugyanúgy értelmezi a törvényt és az alkotmányossági álláspontjuk is azonos. E szerint pedig a nyerges vontató és a tehergépjármű után alkotmányosan előírható az útterhelési adó, a mezőgazdasági munkagép után azonban nem (pl. azért mert döntően nem közúton közlekedik). Milyen döntések születnek tehát?

A és B esetében a bíróság első lépésben megállapítja a tényállást (rendelkezik nyerges vontatóval, illetve tehergépjárművel), második lépésben megállapítja a vonatkozó jogszabályt (az útterhelési adót előíró törvényt), harmadik lépésben pedig azt állapítja meg, hogy a jogszabály alkalmazásának nincs alkotmányos akadály (a nyerges vontató és a tehergépjármű után alkotmányosan előírható az adó). Tehát e két ügyben a bíróságok az adóhatóság kereseteinek helyt adnak, és A-t és B-t az adó megfizetésére kötelezik.

C esetében a bíróság szintén megállapítja a tényállást (rendelkezik mezőgazdasági munkagéppel), „megtalálja” a vonatkozó jogszabályt (az útterhelési adót előíró törvényt), azonban harmadik lépésben arra a következtetésre jut, hogy e törvény C-re való alkalmazása alkotmányellenes lenne, ezért azt nem alkalmazza, és az adóhatóság keresetét – mint jogalap nélkülit – elutasítja. A példa tanulságait összegezve az alábbiak állapíthatóak meg:

- ugyanaz a törvény egyes esetekben alkalmazható, más esetekben nem (differenciált alkotmánybíráskodás);
- a törvény annak ellenére a jogrendszer része marad, hogy egyes esetekben alkalmazása alkotmányellenes eredményre vezetne;
- a vizsgálat középpontjában nem maga a törvény, hanem az alkalmazásának következménye áll.

Kijelenthető tehát, hogy az amerikai alkotmánybíráskodás középpontjában *az egyéni jogvédelem* áll, az alkotmánybíráskodás célja az egyéni jogok, alapjogok megóvása.

Ennek magyarázata, hogy az amerikai alkotmánybíráskodás megőrizte a természetjog eszméjét. „Ennek egyik – történeti – oka magában az amerikai alkotmányban rejlett, amely akárhogy is nézzük, a felvilágosodás korának gyermeke volt, és áthatotta a természeti törvény és a természettől eredő jogok elve. A józan észbe és az egyetemes érvényű természetes jogokba vetett hit áthatotta az amerikai legfelsőbb bírói gondolkodását”.⁴⁴

A természetjogi gyökerek is azt az álláspontot erősítik, hogy az amerikai, konkrét normakontrollon alapuló modell célja az egyéni jogok védelme.

2.2.2. Az alkotmánybíráskodás kelsen-i modellje

⁴⁴ PACZOLAY (2010) i. m. 226.

Európában az alkotmánybíráskodás modelljének sokáig akadályát képezte, hogy amíg „az Egyesült Államokban az Alkotmány szent, Európában a törvény”.⁴⁵ Kezdetben a parlamenti szuverenitás monista elve volt az uralkodó,⁴⁶ ennek magyarázata, hogy Európában a népképviselői elven működő parlamentek az abszolútizmus tagadásaként, a demokrácia biztosítékaként jött létre. A polgári felvilágosodás idején a demokratikus berendezkedésnek az volt a záloga, hogy a nép által választott parlament előtt nincsenek jogi korlátok; az ilyen korlátokat a kor az abszolútizmus maradványának és így antidemokratikusnak tartotta. Európában tehát a 20. századig a parlament kiteljesedése jelentette a demokráciát és nem a korlátozása.

Az alkotmánybíráskodás Európában bevett modellje épp „a pozitív jog és a törvényhozói szupremácia megrendülésével jött létre, abból a felismerésből, hogy az alkotmányos szabályok és különösen az alapjogok korlátozzák az államhatalmi ágak cselekvési és döntési lehetőségét”.⁴⁷

A parlamenti szupremácia monista modelljének áttöréséhez Hans Kelsen joglépcső elmélete vezetett. Tételének központi eleme, hogy „a jogrendszer nem azonos szintű normák koordinált rendszere, hanem különböző szintű jogi normák hierarchiája”.⁴⁸ Máshol leszögezi, hogy „a jogrendszer olyan általános és egyedi normák összessége, amelyek annak az elvnek a figyelembe vételével kapcsolódnak egymáshoz, hogy maga a jog szabályozza saját maga megteremtését”.⁴⁹

Látható tehát, hogy a kelseni rendszerbe nem csupán az általános, hanem az egyedi normák is illeszkednek, szemben azokkal az elképzelésekkel, amelyek a jogforrási hierarchiát csak a normatív aktusokra (vagy esetleg csak a jogszabályokra) szűkítik le.

A jogrendszer működéséhez egy alapnormára (Grundnorm) van szükség, amely meghatározza a többi jogi norma, különösen a törvények megalkotásának rendjét. Ezt az alapnormát Kelsen a tartalmi értelemben vett alkotmánnyal azonosítja.⁵⁰ Ezzel szemben a kelseni megközelítésben a formai értelemben vett alkotmány az az ünnepélyes dokumentum, amely csak meghatározott eljárás keretében változtatható meg. Az alapnorma (a Grundnorm) a megkérdőjelezhetetlen eredője, kiindulási pontja a jogrendszernek. Ebből az eredőből következik más jogszabályok érvényessége, és fordítva, más jogszabályok érvényességét az adja, hogy az alapnormára visszavezethetők.⁵¹

Közvetlenül azonban nem csupán az alapnormára vezethetők vissza jogszabályok. Az alapnorma által legitimált jogszabályok további (általános és egyedi) jogi normák érvényességét is biztosítják. Gyakorlati példával megvilágítva: ha – az alkotmány felhatalmazására – a parlament törvényt alkot, akkor ez a törvény biztosíthatja egyrészt egy (végrehajtási) rendelet érvényességét, de biztosíthatja egy (a törvényt alkalmazó) bírósági döntés érvényességét is. A felhozott példában a végrehajtási rendeletben és a bírósági döntésben az a közös, hogy mindkettő azáltal illeszkedik a jog rendszerébe, hogy megfelel a törvényi rendelkezésnek. Mindkettőnek tehát a törvény a „bázisa”. Ha akár a rendelet, akár a bírói döntés nem felelne meg a törvénynek, akkor azt a rendszer „kivetné”; az alkotmánybíráskodás vagy a jogorvoslat rendszerén keresztül.

⁴⁵ FAVOREU, Louis: Az alkotmánybíráskodás. In: Alkotmánybíráskodás, alkotmányértelmezés. Eto-print, Budapest, 1995. 57.

⁴⁶ Vö. Holló András: Alkotmány – alkotmányozó hatalom – alkotmánybíráskodás. In: Fejes Zsuzsanna – Török Bernát (szerk.): Suum Cuique. Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2016. 533–534.

⁴⁷ PACZOLAY (1995) i. m. 13.

⁴⁸ KELSEN, Hans: Pure Theory of Law. University of California Press, Berkeley – Los Angeles, 1967. 221.

⁴⁹ KELSEN, Hans: General Theory of Law and State. Harvard University Press, Cambridge, 1946. 132.

⁵⁰ KELSEN (1946) i. m. 124.

⁵¹ lásd még CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna: Egy alkotmány margójára. Gondolat, Budapest, 2012. 66.

Mi következik mindebből? Egyrészt, hogy hierarchikus kapcsolat van az egyes jogi normák között. Az a norma, amelyik egy másik jogszabály érvényességét biztosítja, „magasabb” norma. Valamely norma akkor és olyan mértékben érvényes, amennyiben a másik (magasabb szintű) normának megfelelően alkották meg. Így ez az utóbbi norma az alacsonyabb szintű norma érvényességének közvetlen oka.⁵²

A másik következmény, hogy – hierarchikus rendezettsége miatt – a jog egységes rendszerré áll össze. A jogrendszer egységét az adja, hogy az alacsonyabb szintű normák megalkotását a magasabb szintű normák határozzák meg, e magasabb szintűekét pedig a „még magasabb” szintűek és ez a láncolat végül az alapszabályban csúcsosodik ki, amely az érvényesség legfőbb eredője.⁵³ Ha tehát minden norma csak egy normából nyeri az érvényességét, és mindegyik végső soron az alapszabályhoz, mint origóhoz vezethető vissza, akkor elmondhatjuk: a jogrendszer lineáris felépítésű. Ez pedig – feltételezve, hogy az alapszabály teljes és ellentmondásmentes (ahogy azt Kelsen feltételezte) – az egész jogrendszert ellentmondásmentessé, egységessé teszi, mind logikailag, mind tartalmilag. Ha valamely norma érvényességének a kérdése merül fel, akkor erre a válasz annak segítségével adható meg, hogy a norma illeszkedik-e a jogrendszerbe, azaz megfelel-e (tartalmilag, illetve megalkotását tekintve) a magasabb normának és végső soron az alapszabálynak.⁵⁴

A harmadik következmény, hogy nincs olyan norma, amely az alapszabály érvényességét biztosítaná, az alapszabály érvényessége nem eredhet egy „még magasabb” szintű normából.⁵⁵ Az alapszabály (alkotmány) legitimitása nem egy meghatározott eljárás, sem egy meghatározott tartalom szükségszerű következménye. Az alkotmány normatív ereje sokkal inkább köthető ahhoz a képességhez, hogy befolyással bír az élet valóságos körülményeinek meghatározására és szabályozására.⁵⁶ Ez azt is jelenti, hogy – a jogrendszeren belül – az alapszabály érvényessége (elméletileg) megkérdőjelezhetetlen.⁵⁷

Végül a negyedik, leginkább magyarázatra szoruló kijelentés, hogy a jogi norma érvényessége nem a tartalma, hanem a megalkotása módjának a függvénye.⁵⁸ Ez nem azt jelenti, hogy a normatartalom érdektelen lenne a rendszerben, csupán azt, hogy Kelsen a jogforrási hierarchiát nem természetjogi alapon képzei el. A kelseni rendszerben a magasabb szintű norma meghatározza az alacsonyabb szintű jogszabálynak a megalkotóját, megalkotási rendjét és tartalmát. Az alacsonyabb szintű normának tehát pusztán a hierarchiában elfoglalt magasabb pozíció miatt kell illeszkednie a magasabb szintűhöz, és nem azért, mert a magasabb szintű „helyes”. A rendszer tehát axiológiai értékeléstől mentes, a jogforrási hierarchia és nem a helyes normatartalom adja a rendező elvét. A kelseni rendszerben az alkotmánybíráskodás feladata az, hogy a jogrendszer egyes elemei ne szakadjanak el attól a

⁵² KELSEN (1967) i. m. 221.

⁵³ KELSEN (1946) i. m. 132.

⁵⁴ KELSEN (1967) i. m. 209.

⁵⁵ KELSEN (1946) i. m. 195.

⁵⁶ BADURA, Peter: Staatsrecht. Systematische Erläuterung des Grundgesetzes. 4. Auflage. Verlag C.H. Beck, München, 2010. 12.

⁵⁷ Kelsen gyakorlati példája a következő: Ha egy apa azt mondja a gyermekének, hogy iskolába kell mennie, és a gyermek megkérdezi, hogy miért, akkor erre az a válasz, hogy az apa ezt mondta, és a gyermeknek engedelmeskednie kell az apjának. Ha a gyermek erre azt kérdezi, hogy miért kell engedelmeskednie az apjának, akkor erre az a válasz adható, hogy Isten parancsa szerint a gyermeknek engedelmeskednie kell szüleinek, és mindenkinek engedelmeskednie kell Isten parancsának. Ha erre a gyermek azt kérdezi, hogy miért kell engedelmeskedni Isten parancsának, akkor erre csak az a válasz adható, hogy ezt a „normát” előfeltételezni kell, ez nem kérdőjelezhető meg. KELSEN (1967) i. m. 196-197.

A gyakorlati példával Kelsen arra hívja fel a figyelmet, hogy a normák nem kérdőjelezhetőek meg a végtelenségig, minden normarendszer csak akkor működik, ha van olyan kiindulópontja, amely axiomatikus.

⁵⁸ KELSEN (1967) i. m. 198.

normától, amelyből érvényességük származik. Az alkotmánybíráskodás feladata nem más tehát, mint az alapnorma integritásának a védelme.

A legtöbb európai jogrendszer a kelsen-i elméletre alapozva hívta életre alkotmánybíráskodását.⁵⁹ Az osztrák modellben „az alkotmány a jog érvényességének abszolút mércéje és forrása, amely elsődlegesen pozitív módon, a természetjogi és politikai értelmezések semlegesítésével határozható meg”, hiszen a jog fokozatos-hierarchikus felépülése és ellentmondás-mentessége normatív tényszerűség és követelmény.⁶⁰

A kelsen-i modell (alapállapota) azt célozza, hogy a jogrend, az alkotmány integritását érvényesítse, absztrakt normakontroll keretében. Egyes szerzők szerint ez a modell a cél és az eredmény tekintetében azonos a konkrét normakontroll amerikai modelljével.⁶¹ E kijelentés igazságtartamának eldöntéséhez adaptáljuk a korábbi példát az osztrák modellre!

Tételezzük fel tehát, hogy egy kelsen-i modellt alkalmazó európai állam parlamentje elfogad egy törvényt, amely 100 euró úthasználati adó megfizetésére kötelezi a nehézgépjármű tulajdonosait (A, B és C). Ebben az államban is a nyerges vontató, a tehergépjármű és a mezőgazdasági munkagép minősül nehézgépjárműnek és ebben az államban is az alkotmánybíráskodás azon az állásponton van, hogy a nyerges vontató és a tehergépjármű tulajdonosait alkotmányosan lehet az úthasználati adó megfizetésére kötelezni, a mezőgazdasági munkagép tulajdonosait nem. (Kijelenthető tehát, hogy mind a törvényhozói aktus, mind az alkotmánybíráskodást végző szerv álláspontja azonos a korábbi példában felhozottal). Tegyük fel, hogy egy érdekvédelmi szervezet absztrakt normakontroll keretében megtámadja ezt a törvényt az alkotmánybíráskodáson. Ebben az esetben az alkotmánybíráskodás válasza az lesz, hogy bár az első két személyi körre (A és B esetére) alkotmányosan előírható az adófizetési kötelezettség, a harmadik személyi körre (C) már nem. A jogszabály értelmezési tartománya tehát túl tág (olyanok is adóalannyá válnak, akikre nem lehet alkotmányosan adót kivetni), ezért a törvény alkotmányellenes, ami miatt az alkotmánybíráskodás azt megsemmisíti. Ha az alkotmánybíráskodás a törvényt *ex nunc* semmisíti meg, akkor ez azzal a következménnyel jár, hogy a tárgyévben mind A, mind B, mind C köteles az adó megfizetésére (a fennálló jogviszonyokat az alkotmánybíráskodási döntés nem érinti), a következő évben viszont már mindhárman mentesülnek az adófizetési kötelezettség alól (nem lévén olyan jogszabály, ami az adófizetési kötelezettséget megalapozná).⁶² Milyen következtetések vonhatók le a példából?

- az alkotmánybíráskodási döntés (rendelkező része) nem tesz különbséget aszerint, hogy egyes esetekben alkotmányos, más esetekben alkotmányellenes a szabály;
- az alkotmányellenes törvény kikerül a jogrendszerből;
- a vizsgálat középpontjában a törvény áll, és nem az az alapján létrejött életviszonyok.

Mint az a példából látható, nincs is különbség A, B és C fizetési kötelezettsége között, annak ellenére, hogy csak a legutóbbi esetben alkotmányellenes a szabályozás. Ennek az a magyarázata, hogy az osztrák modell – a kelsen-i pozitívizmusból kiindulva – az alkotmány érvényesülésére összpontosít, célja, hogy az alkotmányellenes jogszabály kikerüljön a jogrendszerből. Elsődleges célja tehát nem az egyéni (alap)jogvédelem, hanem az alkotmányvédelem, ne maradjon alkotmányellenes szabály a jogrendszerben. Az osztrák modell csak áttételesen szolgál alapjogvédelmet, annyiban, hogy az alkotmány alapjogokat

⁵⁹ Paczolay megjegyzi, hogy „az alkotmánybíráskodásnak az önálló testület általi modelljének követői mindig kötelező és mellőzhetetlen tisztelettel utalnak Kelsenre, az alkotmánybíráskodás európai »atyjára«. A történetileg egyre növekvő jelentőségű ötlet azonban epizódjellegű maradt a kelsen-i életműben, Carl Schmitttel folytatott vitáját követően hosszú élete későbbi évtizedeiben nem tért vissza a probléma elemzésére”. PACZOLAY (2010) i. m. 222.

⁶⁰ SÓLYOM (2007) i. m. 443.

⁶¹ DORSEN et al. (2003) i. m. 115.

⁶² Más kérdés, hogy az alkotmánybíráskodás iránymutatásának megfelelően a parlament A-ra és B-re új törvényt fogadhat el.

rögzítő rendelkezéseit is érvényre juttatja az absztrakt normakontroll eszközrendszerén keresztül.

Működési logikáját tekintve tehát gyökeres eltérés van a konkrét normakontrollon alapuló amerikai és az absztrakt normakontrollra építő osztrák modell között.

2.3. „Valami Amerika”, avagy a konkrét normakontroll előtérbe kerülése Magyarországon

Az államszervezet terén az Alaptörvény legjelentősebb változtatása az Alkotmánybíróság működésében véghezvitt paradigmaváltás volt. 2012. január 1-jét megelőzően az Alkotmánybíróság jellegadó hatásköre az (absztrakt) utólagos normakontroll volt, bárki, jogi érdekeltségre hivatkozás nélkül kérhette bármely jogszabály alkotmányossági vizsgálatát, illetve megsemmisítését (*actio popularis*). Még a rendszerváltást előkészítő kerekasztaltárgyalásokon elfogadták ugyanis az Alkotmánybíróság működésének három alapvető elvét; (1) az Alkotmánybíróság vizsgálata kiterjed a törvényekre is, (2) az Alkotmánybíróság az alkotmányellenes jogszabályt megsemmisíti, és (3) az Alkotmánybíróság eljárását (az utólagos normakontroll hatáskörének a gyakorlását) bárki kezdeményezheti.⁶³

A korábbi Alkotmány hatálya alatt az utólagos normakontroll főszabálya mellett kivételes lehetőség volt a konkrét normakontrollra. A konkrét normakontrollnak két formája létezett; a bírói kezdeményezést és az alkotmányjogi panaszt. Az előbbi esetben az egyedi ügyben eljáró bíróság – amennyiben arra a következtetésre jutott, hogy az alkalmazandó jogszabály alkotmányellenes – az előtte lévő ügy felfüggesztése mellett indítványozhatta az alkotmányellenesnek vélt jogszabály felülvizsgálatát az Alkotmánybíróságon. Alkotmányjogi panasszal pedig az fordulhatott, akinek alapjogsérelme az alkotmányellenes jogszabály alkalmazása folytán következett be, és egyéb jogorvoslati lehetőségeit már kimerítette, illetőleg más jogorvoslati lehetőség nem volt számára biztosítva [rég. Abtv. 48. § (1) bekezdés]. Az Alaptörvény hatálybalépésével a főszabály és a kivétel viszonya megfordult, az alkotmánybíráskodás a konkrét normakontroll irányába tolódott. Az Alkotmánybíróság jellegadó hatásköre az alkotmányjogi panasz lett, ennek lehetőségei pedig kiszélesedtek.

Ezzel egyidejűleg az absztrakt normakontroll visszaszorult. Megszűnt a bárki általi indítványozás lehetősége, az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés e) pontja értelmében az Alkotmánybíróság csak a Kormány, az országgyűlési képviselők egynegyede, a Kúria elnöke, a legfőbb ügyész vagy az alapvető jogok biztosa kezdeményezésére vizsgálja felül a jogszabályoknak az Alaptörvénnyel való összhangját.⁶⁴ E változással kapcsolatban az alábbi kérdésekre keressük a választ:

- következik-e a konkrét normakontroll kiszélesítéséből az absztrakt normakontroll szűkítése?
- mindezek fényében visszalépés volt-e az *actio popularis* megszűnése az alapjogok védelme tekintetében?
- hogyan érinti a normakontroll konkrét vagy absztrakt jellege az alkotmánybíróság hatalmi ágak elválasztásában elfoglalt helyét?

⁶³ 4/1997. (I. 22.) AB határozat

⁶⁴ Az átalakult hatáskörökkel kapcsolatos statisztikai elemzést lásd részletesen: GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: Alkotmánybíróság 2010-2015. In: Jakab András – Gajduschek György (szerk.): A magyar jogrendszer állapota. MTA JTI, Budapest, 2016. 448. s. köv.

2.4. A konkrét és az absztrakt normakontroll viszonya

A korábbiakban rámutattunk arra, hogy a konkrét normakontroll természetjogi megközelítésű és elsődleges funkciója az egyéni alapjogok védelme. Az absztrakt normakontroll pedig – az eredeti kelsen-i elgondolás szerint – pozitivisták szemléletben az alkotmány integritásának védelmére helyezi a hangsúlyt.

Ezzel összefügg az a további különbség is, hogy a konkrét normakontroll egyéni érdek, az absztrakt normakontroll pedig közérdek érvényesítésére szolgál.⁶⁵ Absztrakt normakontroll esetében ugyanis az indítványozó nem (vagy legalábbis nem közvetlenül) a saját jogainak érvényesítése érdekében fordul az Alkotmánybírósághoz, hiszen az absztrakt normakontroll definíciója az egyedi ügy hiánya. Az indítvány tehát formálisan azt az absztrakt közérdeket szolgálja, hogy a jogrend koherens maradjon, elemei megfeleljenek az alkotmánynak.⁶⁶ Az absztrakt normakontroll indítványozója tehát az alkotmányos demokrácia fenntartása érdekében cselekszik.⁶⁷

Gárdos-Orosz Fruzsina álláspontja szerint nincs elvi akadálya az absztrakt és a konkrét normakontroll párhuzamos alkalmazásának. Rámutat azonban arra is, hogy a gyakorlatban egy államban sem működik párhuzamosan mind a két intézmény, aminek okát részben abban látja, hogy a széleskörű egyéni panasz és az *actio popularis* túlzott munkaterhet jelentene, jelentős strukturális és működési átalakításokat tenne szükségessé, ami az ügyek ésszerű időn belüli befejezését gátolná.⁶⁸

A konkrét és absztrakt normakontroll párhuzamos alkalmazásának azonban nem csupán technikai akadályai vannak. A két intézmény rendeltetése, szemlélete és eszközrendszere eltérő, és – ami a leglényegesebb – eltérő hatalmi ágba tartozó funkciók gyakorlását teszik szükségessé. Erre tekintettel úgy véljük, az *egyazon szerv által végzett* absztrakt és a konkrét normakontroll egyetlen államban sem lehet egyformán erős, a gyakorlati alkalmazás során az egyik dominánssá, a másik kivételessé válik.

A kelsen-i alapokat követve az alkotmánybíróság „negatív törvényhozó”, amely az Alkotmány integritása felett őröködik és – alkotmányvédelmi funkciójából következően – megsemmisíti az Alkotmánnyal nem összeegyeztethető jogszabályokat. A kelsen-i logikában az általános magatartási szabály megalkotása és megsemmisítése között nincs esszenciális különbség, ugyanazon tevékenység két oldalát jelenti. Ezzel szemben a konkrét normakontrollt gyakorló alkotmánybíróság jellegzetesen nem „negatív törvényhozó” lesz, hanem „valódi” bíróság, amely egyedi jogvitákban hoz döntést – alkotmányossági szempontból.

Az összehasonlító kutatások eredménye azt mutatja, hogy utólagos absztrakt normakontrollt tipikusan állami szervek kezdeményezhetnek,⁶⁹ és a hazai szakirodalomban már 1996-ban is felmerült olyan nézet, ami az *actio popularis* megszüntetését és a konkrét normakontroll erősítését javasolja.⁷⁰ Ehhez hasonlóan Paczolay Péter is az alkotmányjogi panasz alternatívájának tartja az *actio popularis*-t, amelyről „való lemondás nem lenne nagy ár a valódi alkotmányjogi panasz érdekében”. Véleményét azzal támasztja alá, hogy az

⁶⁵ GÁRDOS-OROSZ, Fruzsina: The Hungarian Constitutional Court in Transition – from *Actio Popularis* to Constitutional Complaint. *Acta Iuridica* 2012/4. 306.

⁶⁶ Ettől független, alkotmányosan nem értékelhető az a körülmény, hogy az absztrakt normakontroll indítványozójának is fűződhet személyes érdeke az indítvány benyújtásához és elbírálásához.

⁶⁷ GÁRDOS-OROSZ (2012) i. m. 307.

⁶⁸ GÁRDOS-OROSZ (2012) i. m. 306.

⁶⁹ DORSEN et al. (2003) i. m. 115.

⁷⁰ ÁDÁM (1996) i. m. 394.

alkotmányjogi panasz – az utólagos normakontrollal szemben – depolitizált hatáskör, amely intenzívebben befolyásolja a bírói gyakorlatot.⁷¹

Összegezve úgy látjuk tehát, hogy az actio popularis megszűnése nem az alapjogok védelmi szintjétől való visszalépés, hanem az alkotmánybírói „profilváltásból” következő törvényszerűség. Nem állítjuk, hogy a konkrét és az absztrakt normakontroll közül valamelyik erősebb védelmet adna a másiknál, azt viszont igen, hogy a kettő egyidejűleg nem lehet „erős” hatáskör; a konkrét és az absztrakt normakontroll közül az egyik szükségszerűen főszabállyá, a másik kivétellé válik.

Megjegyzendő továbbá, hogy az actio popularis (az érdekeltség nélküli, jogszabály megsemmisítésére irányuló állampolgári kezdeményezés) nyomokban fennmaradt, tekintettel arra, hogy az ombudsman minden hozzá érkező, jogszabály alkotmányosságát vitató beadványra érdemi választ ad, és szükséges esetben kezdeményezi annak megsemmisítését.

2.5. A magyar Alkotmánybíróság hatásköreinek alakulása

2.5.1. Alkotmányjogi panasz

Az Alaptörvény hatálybalépésével az alkotmányjogi panasz vált az Alkotmánybíróság jellegadó hatáskörévé. Korábban csak kivételesen volt jelen az alkotmánybíráskodásban a konkrét normakontroll két formája, a bírói kezdeményezés (amikor a bíró az ügyben alkalmazandó jogszabályt alkotmányellenesnek találja, és kezdeményezi felülvizsgálatát) és az alkotmányjogi panasz. E hatáskör igénybevételének lehetősége 2012. január 1-jével kiszélesedett. Az alkotmánybírói törvény az alkotmányjogi panasz három formáját különbözteti meg.

- a „rég” alkotmányjogi panaszt, aminek tartalmi követelménye, hogy a bíróság alaptörvény-ellenes törvényt alkalmazzon, amelynek következtében a panaszos Alaptörvényben biztosított joga sérült [Abtv. 26. § (1) bekezdés];
- a „valódi” alkotmányjogi panaszt, amikor a panaszos nem az ügyben alkalmazott jogszabály, hanem a jogalkalmazás alaptörvény-ellenességére hivatkozik [Abtv. 27. § (1) bekezdés]; továbbá
- a közvetlen alkotmányjogi panaszt, amikor a jogsérelem az alaptörvény-ellenes jogszabály alkalmazása során következett be közvetlenül, bírói döntés nélkül (azaz egyedi ügytől függetlenül) [Abtv. 26. § (2) bekezdés].⁷²

2.5.1.1. A közvetlen panasz

Jelentős különbség, hogy az alkotmányjogi panasz első két formájának előfeltétele valamilyen „ügy”, amelynek során szükségessé válik akár a jogalkalmazás, akár az alapul szolgáló jogszabály alkotmányossági vizsgálata. Az alkotmányjogi panasz e két formájánál az Alkotmánybíróság tehát konkrét normakontrollt gyakorol, az egyedi ügy kapcsán, abból kiindulva vizsgálja, történt-e alapsérelem.

Ettől eltérően a közvetlen panasz esetében az alapjogsérelmet nem egy konkrét „ügy”, hanem közvetlenül a jogszabály hatályosulása okozza. A konkrét normakontrollnak azonban

⁷¹ PACZOLAY Péter: Megváltozott hangsúlyok az Alkotmánybíróság hatásköreiben. Alkotmánybírói Szemle 2012/1. 67.

⁷² BALOGH Zsolt: Alkotmánybírói. In: Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.): Bevezetés az alkotmányjogba. HVG Orac, Budapest, 2012. 361.

fogalmi eleme a konkrét ügy, amelynek kapcsán az alkotmányossági kérdés felmerül. Bár az alkotmányjogi panasz e formájának indítványozásához is szükséges érintettség, nincs azonban olyan alapeljárás, amelyhez az alkotmányjogi panasz kapcsolódna. Ennek az eljárásnak a célkeresztjében nem az egyedi ügy, hanem a jogszabály van, így az alkotmányjogi panasznak ez a formája sokkal inkább absztrakt normakontroll, mint konkrét. Ezt az álláspontot képviseli Balogh Zsolt és Marosi Ildikó is, akik szerint a közvetlen (kivételes) panasz válik majd általánossá a normakontroll terén: valószínűnek tartják, hogy az *actio popularis* helyébe ez a hatáskör lép, ha az indítványozó érintett.⁷³

Összegezve az állapítható meg, hogy a valódi alkotmányjogi panasz tárgya az alapul szolgáló konkrét ügy,⁷⁴ a „régí” alkotmányjogi panasznak egyszerre a konkrét ügy és az alkalmazott jogszabály,⁷⁵ a közvetlen panasznak pedig kizárólag az alapjogsérelmet okozó jogszabály a tárgya.⁷⁶

A közvetlen panasz absztrakt normakontroll jellege kihatással van az ilyen eljárás során hozott alkotmánybíróági döntés jogkövetkezményeire. Az eljárási törvények nem rögzítenek külön szabályokat arra az esetre, ha az Alkotmánybíróság közvetlen panasz keretében semmisít meg jogszabályt. Általános tétel ugyanis az absztrakt normakontrollban, hogy az alkotmányellenesség jogkövetkezménye az alkotmányellenes jogszabály megsemmisítése.⁷⁷ Emellett gyakran előfordul az is, hogy a megsemmisítés mellett a konkrét jogviszonyok rendezése érdekében további szabályokat is megállapít (pl. *ex tunc* megsemmisítés, alkalmazási tilalom, alkotmányos követelmény stb.). Azonban nincs kiforrott gyakorlata annak, hogy e „további jogkövetkezményeket” milyen esetekben alkalmazza az Alkotmánybíróság. Ezzel szemben az alkotmányjogi panasz másik két formájánál, ahol az „egyedi ügy” rendezése szükséges, az eljárási törvények meghatározzák az alkalmazási tilalom kimondásához kapcsolódó jogkövetkezményeket.

Megjegyzendő, hogy az alkotmányjogi panaszhoz kapcsolódó jogkövetkezményből is kiolvasható a konkrét normakontroll erősödése. A régi Abtv. alkotmányjogi panasz eljárásban csak lehetővé tette az alkalmazási tilalom kimondását. Ezzel szemben az Abtv. 45. § (2) bekezdés azt tartja főszabálynak, hogy a konkrét normakontroll eljárásokban a megsemmisített jogszabály az egyedi ügyben nem alkalmazható. E szabály alól a 45. § (4) bekezdése kivételt enged, de a rendszertani értelmezésből az következik, hogy nem az alkalmazási tilalom kimondását, hanem annak elmaradását kell indokolni.

2.5.1.2. A régi és a valódi alkotmányjogi panasz viszonya

Az Abtv. 27. § (1) bekezdése értelmében a régi típusú alkotmányjogi panasszal az Alkotmánybírósághoz az egyedi ügyben érintett személy vagy szervezet fordulhat, ha az

⁷³ BALOGH Zsolt – MAROSI Ildikó: Vonzások és tasztítások bíróságok között; Gondolatok az alkotmányjogi panaszról. Alkotmánybíróági Szemle 2012/1. 75.

⁷⁴ Az ezzel ellentétes álláspont szerint a valódi panasz is valójában normakontroll, mivel nem létezhet alkotmányellenes norma nélküli alkotmányos alapjogot sértő jogalkalmazás. Lásd BRAGYOVA András: Az alkotmányjogi panasz fogalma. Ünnepi Kötet Sári János egyetemi tanár 70. születésnapja tiszteletére. Rejtjel, Budapest, 2008., 69. Bragyova álláspontjával azért nem értünk egyet, mert egy jogszabálynak több értelmezési lehetősége van, amelyek közül egyesek alapjog-konformak, mások alapjogsértők lehetnek. Ennek érdekében „találta fel” az alkotmánybíróági gyakorlat az alkotmányos követelmény intézményét. Előfordulhat tehát, hogy a bíróság egy alkotmányos jogszabály alkotmányellenes értelmezését választja, és ezáltal sért alapjogot.

⁷⁵ PACZOLAY, Péter – CSINK, Lóránt – MECSI, Diána: Fields of Competence of the Constitutional Court. In: Paczolay, Péter (ed.): Twenty Years of the Hungarian Constitutional Court. Budapest, 2009. 26.

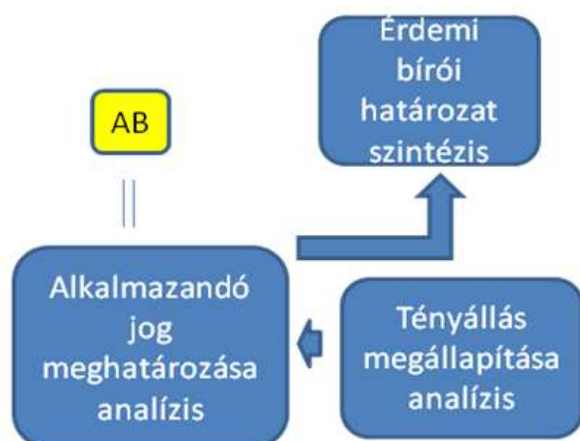
⁷⁶ CSINK Lóránt: Az Alkotmánybíróság határozata a bírói hivatás felső korhatárának szabályairól. Jogesetek Magyarázata 2012/4. 13.

⁷⁷ 68/1995. (XII. 7.) AB végzés

ügyben folytatott bírósági eljárásban alaptörvény-ellenes jogszabály alkalmazása folytán az Alaptörvényben biztosított jogának sérelme következett be, és jogorvoslati lehetőségeit már kimerítette, vagy jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva.

Az alkotmányjogi panasznak ez a formája csak akkor vehető igénybe, ha a panaszos ügyében alapjog-sértő jogszabályt alkalmaztak; a *normatív aktus* alkotmányellenessége a panasz befogadhatóságának feltétele.⁷⁸

Ha a régi alkotmányjogi panaszt a bíraskodás oldaláról közelítjük meg, akkor az a következő ábrával szemléltethető:

Forrás: Csink Lóránt és Marosi Ildikó előadása a bíróképző akadémián (Budapest, 2013. február 26.)

A tényállás megállapítása a bíróság megállapítása, mint ahogy az alkalmazandó (a tényállásra vonatkozó) jogszabály kiválasztása is. E két analitikus tevékenységből szintetizálja a bíróság az érdemi döntést. A régi alkotmányjogi panasz esetében az Alkotmánybíróság nem az érdemi bírói határozatról, hanem az alapul szolgáló jogszabályról alkot véleményt.⁷⁹ Az érdemi bírói döntés kialakítása továbbra is a bíróság feladata.

Más a helyzet a valódi alkotmányjogi panasz esetében. Valódi alkotmányjogi panasszal az alaptörvény-ellenes bírói döntéssel szemben az egyedi ügyben érintett személy vagy szervezet fordulhat az Alkotmánybírósághoz, ha az ügy érdemében hozott döntés vagy a bírósági eljárást befejező egyéb döntés az indítványozó Alaptörvényben biztosított jogát sérti, és az indítványozó a jogorvoslati lehetőségeit már kimerítette, vagy jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva.

Amíg a régi alkotmányjogi panasz esetében a vizsgálat tárgya a jogszabály, addig a valódi alkotmányjogi panasz esetében már az érdemi bírói döntés. Valódi panasz kapcsán nem azt vizsgálja az Alkotmánybíróság, hogy általában a jogszabály sért-e alapjogokat, hanem hogy az érintett alapjogai sérültek-e az eljárásban. E különbségnek azért is van kiemelt jelentősége, mert egyébként alkotmányos (Alaptörvény-konform) jogszabály alkalmazása is sérthet alkotmányos alapjogot.

⁷⁸ A korábbi alkotmánybírósági gyakorlat ingadozó volt abban a tekintetben, hogy bármilyen alkotmányellenesség (az Alkotmány bármely rendelkezésének a sérelme) esetén elbírálható-e érdemben a panasz, vagy csak alapjogsérelem esetén. Egyes ügyekben a jogállamiság sérelmére hivatkozó panaszokat az Alkotmánybíróság érdemben vizsgálta [pl. 37/2007. (VI. 12.) AB határozat], más esetekben azonban visszautasította az ilyen panaszokat [pl. 712/D/2004. AB végzés]. További érdekesség, hogy a két, példában hozott döntést ugyanazon a napon hozta meg az Alkotmánybíróság. Az Alaptörvény hatálya alatt kialakulni látszik az a gyakorlat, amely a régi típusú alkotmányjogi panaszt csak alapjog-sérelem esetén fogadja be.

⁷⁹ Ehhez hasonló eset, amikor az Európai Unió Bírósága állapítja meg a nemzeti jogszabály uniós jogba való ütközését; ott sem a bírósági döntésről alkot véleményt a Bíróság, hanem a jogszabály alkalmazhatóságáról.

Ebben az esetben tehát az ábra a következőképp alakul:

Az Alkotmánybíróság alkotmányossági szempontból tartalmi felülvizsgálatnak veheti alá az érdemi bírósági döntést. Ezzel a hatáskörrel azonban nem vált az Alkotmánybíróság szuperbírósággá,⁸⁰ és megkérdőjelezhető az is, hogy az Alkotmánybíróság a rendes bírói szervezetrendszer (ideértve a Kúriát is) felettes fóruma lenne. Kétségtelen, hogy azáltal, hogy „az Alkotmánybíróság alkotmányjogi panasz folytán immár a rendes bíróságok határozatait is felülvizsgálhatja az Alaptörvénnyel való összhang szempontjából, eljárási kapcsolatot hozott létre a két szereplő között. Az Alkotmánybíróság és a rendes bíróságok – élükön a Kúriával – változatlanul elkülönült alkotmányos alapintézmények, de immár nem teljesen függetlenek egymástól. Hierarchikus viszony nincs közöttük, de a harmadik hatalmi ág »feje« 2012. január 1-jétől kezdődően vitathatatlanul az Alkotmánybíróság, mivel ez hozza meg azt a döntést, amelyet más intézmény már nem bírálhat felül”.⁸¹ Az is igaz ugyanakkor, hogy az Alkotmánybíróság nem léphet a jogvitát lezáró bíróság helyébe, csak azt döntheti el, hogy a meghozott ítélet összhangban van-e az Alaptörvénnyel. Valódi alkotmányjogi panasz esetében sem jelenti a megsemmisítés a jogvita végleges lezárását, a konkrét jogi hatály az igazságszolgáltatás rendszerében dől el.⁸²

A valódi alkotmányjogi panasz intézménye ugyanakkor azzal a hatással jár, hogy az alkotmányossági követelmények szükségszerűen beszűrődik a rendes bírászkodásba. Másképp megfogalmazva: a jogszabályok alkotmány-konform értelmezése a valódi alkotmányjogi panasz rendszerében kikényszeríthetővé válik. Ennek hatására pedig a Kúria jogegységesítő

⁸⁰ CSINK Lóránt – SCHANDA Balázs: The Constitutional Court. In: The Basic Law of Hungary – A First Commentary. Clarus, Dublin, 2012. 164.

⁸¹ VARGA Zs. András: Ombudsman, ügyész, magánjogi felelősség. Pázmány Press, Budapest, 2012. 108.

⁸² DARÁK Péter: Az alkotmányjogi panasz bírói szemmel. Alkotmánybírósági Szemle 2012/1. 72. Ezzel összhangban az Alkotmánybíróság is rámutatott, hogy nem ténybíró. Legutóbb a 21/2013. (VII. 19.) AB határozatban – egyes adatok megismerhetősége kapcsán – rámutatott: „az Alkotmánybíróság a jelen ügyben – és általában a közérdekű adatok megismeréséhez való jog korlátozását érintő ügyekben – a támadott bírói döntést kizárólag alkotmányossági szempontból vizsgálja felül. Ennek megfelelően a jelen alkotmányossági vizsgálat során az Alkotmánybíróság nem arról dönt, hogy az alapul fekvő ügyben kiadni kért jelentés mely része minősül nem nyilvános, konkrétan döntés megalapozását szolgáló adatnak és miért; még csak nem is arról, hogy az eljáró bíróság az adott dokumentum mely részét minősítse döntés megalapozását szolgáló adatnak és melyiket ne. Ezt már csak azért sem tehetné, mert a kiadni kért jelentést az Alkotmánybíróság az ügy lényegéből fakadóan nem ismerheti meg. A jelen alkotmányossági felülvizsgálatban tehát az Alkotmánybíróság nem konkrét iratok, adatok döntés-előkészítő jellegéről dönt. A támadott ítéletek felülvizsgálatakor az Alkotmánybíróság a nyilvánosság-korlátozással szemben fennálló alkotmányossági szempontok érvényesítését követeli meg az Alaptörvény által megállapított mérce alapján.”

hatáskörében is tehet alapjogi megfontolásokat, amelyek visszahatnak az Alkotmánybíróság gyakorlatára.⁸³

2.5.2. Az utólagos normakontroll

Az Alaptörvény hatálybalépésével paradigmaváltás következett be, a főszabály és a kivétel viszonya megfordult, az alkotmánybíráskodás a konkrét normakontroll irányába tolódott. Az Alkotmánybíróság jellegadó hatásköre az alkotmányjogi panasz lett, ennek lehetőségei pedig kiszélesedtek. Ezzel egyidejűleg azonban az absztrakt normakontroll visszaszorult. Megszűnt a bárki általi indítványozás lehetősége, az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés e) pontja értelmében az Alkotmánybíróság csak a Kormány, az országgyűlési képviselők egynegyede, a Kúria elnöke, a legfőbb ügyész vagy az alapvető jogok biztosa kezdeményezésére vizsgálja felül a jogszabályoknak az Alaptörvénnyel való összhangját.

E változást megelőzően az ombudsman ritkán élt indítványozási jogkörével, ha valamely vizsgálata során azt tapasztalta, hogy a visszasság alkotmányellenes szabályozásra vezethető vissza, jellemzően a jogalkotótól kérte annak orvoslását, nem számított tipikus eszköznek az Alkotmánybírósághoz való fordulás. E megfontolás mögött meghúzódott egyébként az az érv is, hogy az actio popularis révén bárki kezdeményezhette – az ombudsmantól függetlenül is – az Alkotmánybíróság vizsgálatát.

Az absztrakt utólagos normakontroll indítványozói körének Alaptörvény általi leszűkítésével az ombudsman e jogköre kiemelt jelentőséget nyert. Alkalmazásának első évében, 2012-ben 25 utólagos normakontroll iránti indítvány érkezett az Alkotmánybírósághoz, ebből 24 alkalommal az ombudsman kérte a jogszabály alkotmányossági vizsgálatát, egyszer a Kormány, az országgyűlési képviselők egynegyede pedig egyszer sem. Az első év gyakorlata alapján az jelenthető ki tehát, hogy az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés e) pontja gyakorlatilag az ombudsman indítványozási jogát jelenti. Ez a körülmény azonban összefügg a jelenlegi politikai erőviszonyokkal. Az országgyűlési képviselők indítványozási jogköre tipikusan ellenzéki jog; e szabály rendeltetése (lenne), hogy a parlamenti ellenzék az Alkotmánybíróság előtt vitassa a jogszabályi formában megjelenő kormányzati intézkedéseket. Szabó Máté értékelése szerint az indítványozás politikai csatornáit azonban „a jelenlegi kétharmados kormánytöbbség és megosztott ellenzék miatt nem töltik be a polgári panaszoknak az Alkotmánybíróság felé közvetítésének funkcióját.”⁸⁴

Ha azonban a parlament összetétele átalakul, és az azonos ideológiájú ellenzéki képviselők létszáma eléri az Országgyűlés egynegyedét, akkor valószínűsíthetően megnő a képviselői indítványozás jelentősége.

2.5.2.1. Az ombudsmani indítványozás jogszabályi háttere

Az ombudsmani indítványozás kapcsán előre kell bocsátani, hogy az ombudsman és az Alkotmánybíróság mércéje azonos, az alkotmányvédelem általános kérdésében a két intézmény azonos elvet követ.⁸⁵ Ennek oka az is, hogy az ombudsmani törvényben szereplő

⁸³ BALOGH ZS. – MAROSI (2012) i. m. 79.

⁸⁴ SZABÓ Máté: Alkotmánybíráskodás és ombudsmani tevékenység – az Alaptörvény szabályozása alapján kialakult gyakorlat első lépései. Alkotmánybírósági Szemle 2012/2. 69.

⁸⁵ Lásd részletesen LÁPOSSY Attila: Áthatás-átvétel – az alkotmánybírósági értelmezések, sztenderdek használata az állampolgári jogok országgyűlési biztosának gyakorlatában. De iurisprudentia et iure publico 2011/2. 1-6.

„visszásság” fogalmának jelentéstartalmát az ombudsmani gyakorlat az Alkotmányban rögzített szabályok és értékek mentén alakította ki.⁸⁶

Számítani lehetett arra, hogy az actio popularis megszűnésével és az ombudsman indítványozói jogkörének hangsúlyossá válásával együtt fog járni az, hogy jelentős mennyiségű alkotmányossági beadvány fog érkezni, különösen azért, mert az alapvető jogok biztosa nem mulasztotta el széles körben, gyakorlatilag minden sajtómegjelenése alkalmával felhívni a figyelmet régi-új jogkörére. Kérdésként merült fel a kezdetekkor ugyanakkor az, hogy az Alkotmánybírósághoz való fordulásban milyen pozíciót, milyen szerepet kell betöltenie a biztosnak. Plasztikusan megfogalmazva „postásként” kell-e viselkednie, vagy önálló véleményt kell formálnia önálló alapjogi érveléssel.⁸⁷ E kérdésre a választ két sarkalatos törvény, az Ajbt. és az Abtv. adta meg. Az Ajbt. 2. § (3) bekezdése értelmében „az alapvető jogok biztosa kezdeményezheti a jogszabályok Alaptörvénnyel való összhangjának felülvizsgálatát az Alkotmánybíróságnál”. Ezt az Abtv. 24. § (2) bekezdése kiegészíti az alábbival: „Az Alkotmánybíróság a jogszabály Alaptörvénnyel való összhangját az alapvető jogok biztosának határozott kérelmet tartalmazó indítványa alapján akkor vizsgálja, ha az alapvető jogok biztosának álláspontja szerint a jogszabály alaptörvény-ellenessége fennáll”. Azzal tehát, hogy az alapvető jogok biztosának határozott kérelmet kell benyújtania, amelyben a saját álláspontját kell megfogalmaznia, a kérdés megválaszolást nyert: az ombudsmannak a hozzá beérkező, jogszabály alkotmányellenességét állító panaszok alapján saját alkotmányjogi álláspontot kell kialakítania, és ha álláspontja szerint a hivatkozott jogszabály alkotmányellenes, akkor kéri annak felülvizsgálatát az Alkotmánybíróságtól.

E szabályozásból egy másik fontos tény is következik: az ombudsmanhoz érkezett beadványok esetében gyakorlatilag nincs formai érvényességi kellék és nem szükséges a jogi képviselet sem. A hivatal működésének tapasztalata is azt mutatja, hogy az Alkotmánybírósághoz fordulást kérők többsége laikus, és panaszukban nem csupán alkotmányjogi érveket sorakoztatnak fel.

Az ombudsman saját indítványozási jogkörével kapcsolatban az indítványok előkészítéséről, illetve az erre irányuló panaszok kezeléséről normatív utasításban állapított meg részletszabályokat. Az alapvető jogok biztosa vizsgálatának szakmai szabályairól és módszereiről szóló 2/2012. (I. 20.) AJB utasítás – a belső ügykezelés egyes kérdésein túlmenően – az ombudsmani indítványozás prioritásait határozza meg. Eszerint az indítványozás különösen is indokolt, ha

- az Alaptörvényben meghatározott alapvető jogok, alkotmányos elvek és követelmények érvényesülésével kapcsolatos alkotmányossági aggály merül fel;
- a különösen védendő helyzetben lévő csoportba tartozó személyek (gyermekek, Magyarországon élő nemzetiségek tagjai, fogyatékossgal élő személyek, leginkább veszélyeztetett társadalmi csoportok tagjai) alapvető jogainak, illetve az egészséges környezethez való jog sérelme áll fenn;
- az alapjogsérelem kirívó súlyú;
- a sérelmet szenvedett személyek száma indokolja.

Ezen esetek körében tehát különösen indokolt, hogy az ombudsman éljen indítványozási jogkörével, ahogyan azt egyébként 2012 előtt is tette, hiszen az akkori indítványok nagy része alapvetően a különösen védendő helyzetben lévő csoportba tartozó személyek védelme érdekében születettek. Fontos rögzíteni ugyanakkor azt is, hogy a kiemelés egyfajta figyelemfelhívás, természetesen nem jelenti azt, hogy az említetteken kívül esők beadványai kevesebb figyelemben részesüljenek.

⁸⁶ TILK Péter: Az Alkotmánybíróság és az ombudsmanok viszonya a Magyar Köztársaságban. Jogtudományi Közlöny 2002/4. 169-170.

⁸⁷ V.ö. SZABÓ M. (2012) i. m. 70.

Megjegyzendő továbbá, hogy az ombudsmani gyakorlat az Ajbt. egy olyan értelmezését követte, amely szerint nem csupán alapjogi visszasságok támadhatók az Alkotmánybíróságon. Éppen az első indítvány (az Alaptörvény átmeneti rendelkezéseinek megtámadása) volt az alapvető jogok biztosa a hagyományosnak tekintett alapjogvédő szerepén túl, határozottan alkotmányvédelmi megfontolásból lépett fel. Emellett is több ombudsmani indítványban megjelent a járulékos alkotmányvédelem, a formai kifogások megfértek az alapjogi tartalmi kritika mellett.⁸⁸

2.5.2.3. Az ombudsmani indítványozás főbb jellegzetességei

2.5.2.3.1. Az indítványozás mint önálló hatáskör

Az Ajbt. szövegéből megállapítható, hogy az alapvető jogok biztosa akár hivatalból, akár hozzá érkezett, kifejezetten erre irányuló panasz alapján is fordulhat az Alkotmánybírósághoz.

A jogszabályi háttérből következik az is, hogy az Alkotmánybírósághoz fordulás joga nem intézkedés, hanem önálló hatáskör. Mindez azt jelenti, hogy az indítványozást megelőzően nem szükséges vizsgálatot lefolytatni, megkeresni az érintett szerveket stb. Az absztrakt normakontroll sajátosságaiból kifolyólag az ombudsmannak csupán a jogszabályt kell figyelembe vennie, azt kell összevetnie az Alaptörvény vonatkozó rendelkezéseivel. Nem kell tehát tényeket feltárnia, a panaszost ért alapjogsérelemet elemezni – így vizsgálat lefolytatására sincs szükség.

A hatásköri jellegből következik az is, hogy az ombudsmanhoz érkező beadvány irányulhat közvetlenül az alkotmánybírósági indítvány benyújtására is, a panaszosnak – más ombudsman által vizsgálható panaszoktól eltérően – nem kell egyéni jogsérelemre hivatkoznia. Továbbá, szintén a hatásköri jelleg a magyarázata annak, hogy az ombudsman érdemi választ ad azokra a panaszokra is, amelyeket nem tart megalapozottnak. Az alapvető jogok biztosa tehát minden, jogszabály alkotmányellenességét állító panasz esetében érdemben foglal állást a beadvány megalapozottságáról, és erről tájékoztatja a panaszost. Erre tekintettel kijelenthető, hogy az *actio popularis* nem vészett el teljesen a jogrendszerből; bárki, jogi érdekeltiség nélkül kezdeményezheti egy közhatalmi szerv arra irányuló eljárását, hogy egy jogszabály megfelel-e az Alaptörvénynek. Ezt a feladatot azonban jelenleg nem az Alkotmánybíróság, hanem az alapvető jogok biztosa látja el.

2.5.2.3.2. Az indítványozás mint szubszidiárius hatáskör

Az alapvető jogok biztosa által kialakított gyakorlat figyelemmel van arra, hogy az ombudsman „pótlólagos garancia” az államszervezetben. Az Abtv. az alkotmányjogi panasz különböző formáin keresztül lehetőséget biztosít arra, hogy egyedi ügyben, érintettség esetén, alapjogsérelemre hivatkozással bármely személy vagy szervezet alapjogvédelmet kérjen az Alkotmánybíróságtól. Az alapvető jogok biztosának államszervezetben betöltött funkciója azt indokolja, hogy az utólagos normakontroll indítványozásának hatáskörével elsősorban akkor éljen, ha az egyéni alapjog-érvényesítés feltételei hiányoznak. Ha a panaszos közvetlenül is fordult az Alkotmánybírósághoz az egyéni jogvédelem érdekében, így ugyanabban a tárgykörben, azonos elvi alapon az alapvető jogok biztosának indítványa funkció nélküli lenne. Ilyen esetekben az ombudsman főszabály szerint nem vizsgálja, hogy fennállnak-e

⁸⁸ LÁPOSSY Attila: Túl a szerepfelfogáson? – Az ombudsman indítványozási gyakorlatának alapjai és az alkotmányvédelem. *Közjogi Szemle* 2013/3. 45.

azok a körülmények, amelyek azt indokolnák, hogy alkotmányossági felülvizsgálatot kezdeményezzen.⁸⁹

2.5.2.3.3. Az indítvány tárgya

Mind az Alaptörvényből, mind az Ajbt.-ből az következik, hogy az alkotmánybírószági indítvány tárgya csak jogszabály vagy közjogi szervezetszabályozó eszköz lehet. Az Abtv. 37. § (2) bekezdéséből az következik viszont, hogy az Alkotmánybíróság jogegységi határozatok Alaptörvénnyel, illetve nemzetközi szerződéssel való összhangját is felülvizsgálhatja. Ebből kifolyólag nincs elvi akadálya annak sem, hogy az ombudsman jogegységi határozat megsemmisítését indítványozza – bár erre gyakorlati példa még nem volt.

Többször felmerült az a kérdés, hogy az ombudsman indítványozhatja-e az Alaptörvény, vagy valamely módosításának a megsemmisítését. Egy konkrét ügy kapcsán az alapvető jogok biztosa úgy foglalt állást, hogy „az Alkotmánybíróság nem absztrakt szinten alkotmányos elveket, hanem »alaptörvényszerűséget« vizsgál, azt, hogy az egyes jogszabályok megfelelnek-e az Alaptörvényből következő formai és tartalmi követelményeknek. Ettől független kérdés, hogy minden alkotmánynak (így az Alaptörvénynek is), valamint az alkotmányon alapuló hatalomgyakorlásnak összhangban kell állnia a tartalmi alkotmányosság kritériumaival. Hatáskörén belül azonban ezt az összhangot az alapvető jogok biztosa nem vizsgálhatja, és ilyen komplex vizsgálatra irányuló indítványt sem tehet az Alkotmánybíróságnál”.⁹⁰

Ugyanakkor az alapvető jogok biztosának legelső indítványa az Alaptörvény átmeneti rendelkezéseinek megsemmisítését célozta, amely szintén az alkotmányozó hatalom aktusa, és amely jogforrásként szintén nem szerepel a T) cikk (2) bekezdésében szereplő jogszabályok között. Az Alkotmánybíróság ennek ellenére az indítványt befogadta, sőt – döntően az ombudsman érveire támaszkodva – meg is semmisítette az átmeneti rendelkezéseket.⁹¹

Megjegyzendő továbbá, hogy az Alaptörvény negyedik módosítása szövegszerűen is lehetővé teszi, hogy az ombudsman az Alaptörvény, illetve módosításának megsemmisítését indítványozza. A 12. cikk értelmében erre „a megalkotására és kihirdetésére vonatkozó, az Alaptörvényben foglalt eljárási követelmények tekintetében” kerülhet sor. Ennek keretében az ombudsman indítványozta is az Alaptörvény negyedik módosítása egyes rendelkezéseinek megsemmisítését az elfogadás során felmerülő alkotmányellenesség, valamint az egymásnak ellentmondó rendelkezések miatt előálló koherenciazavar miatt.⁹² Az Alkotmánybíróság azonban azt állapította meg, hogy a formai alkotmányellenesség nem értelmezhető kiterjesztően, és az indítványt elutasította.⁹³

Csak meghatározott eseteken kezdeményezheti az ombudsman önkormányzati rendeletek alkotmányossági felülvizsgálatát az Alkotmánybíróságon. Az Alaptörvény 25. cikk (2) bekezdés c) pontjából az következik, hogy önkormányzati rendeletek más jogszabályba ütközése esetén nem az Alkotmánybíróság, hanem a Kúria jogosult a rendelet megsemmisítésére. Az önkormányzati rendetek felülvizsgálata két részre oszlik tehát; normahierarchiába ütközés esetén a Kúria, tételes alaptörvény-ellenesség esetén (ha az önkormányzati rendelet közvetlenül az Alaptörvényt sérti) az Alkotmánybíróság jogosult eljárni. Megjegyzendő, hogy a gyakorlatban nincs éles határvonal; az Alaptörvény valamelyik

⁸⁹ AJB-5012/2012. Kivételnek tekinthető az AJB-2784/2012. sz. ügy, amelyben az ombudsman annak ellenére kezdeményezte az egyházakkal kapcsolatos szabályozás felülvizsgálatát, hogy egyéni panaszok is érkeztek az Alkotmánybírósághoz.

⁹⁰ AJB-4807/2012.

⁹¹ 45/2012. (II. 29.) AB határozat

⁹² AJB 2054/2013.

⁹³ 12/2013. (V. 24.) AB határozat

rendelkezésébe ütköző rendelet a legtöbb esetben valamely magasabb szintű jogszabályt is sért.

2013. január 1. óta, az Ajbt. módosítása következtében az alapvető jogok biztosa is jogosult a Kúrián indítványozni önkormányzati rendelet megsemmisítését. Szemben az alkotmánybíróági indítvánnyal, a Kúria eljárásának kezdeményezése nem önálló hatáskör, hanem intézkedés, ami előzetes vizsgálatot feltételez.

2.5.2.3.4. Az indítványozható hatáskör

Az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés e) pontjából, továbbá az Abtv. 32. § (2) bekezdéséből az következik, hogy az alapvető jogok biztosa absztrakt utólagos normakontrollt, illetve jogszabály nemzetközi szerződésbe ütközésének vizsgálatát kezdeményezheti az Alkotmánybírószágon.

Mivel nem önálló alkotmánybíróági hatáskör, az ombudsman nem kezdeményezheti mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség vizsgálatát, valamint nem kezdeményezheti jogszabály hatályba lépésének felfüggesztését sem – ezeket az intézkedéseket az Alkotmánybírószág csak hivatalból gyakorolhatja. Mindez nem jelenti akadályát annak, hogy az ombudsman felhívja a figyelmet arra, hogy álláspontja szerint mulasztás megállapítása, vagy a jogszabály hatályba lépésének felfüggesztése indokolt. Mivel ez nem önálló indítvány, ilyen esetekben az Alkotmánybírószág érdemben nem köteles válaszolni az ombudsman felvetésére. Ezt rögzítette az Alkotmánybírószág 31/2012. (VI. 29.) AB határozata is: „Az Alkotmánybírószág elsőként azt vizsgálta, hogy a jogszabály hatálybalépésének felfüggesztését lehet-e önálló indítványban kezdeményezni, vagyis erről az Alkotmánybírószágnak minden esetben külön, formális döntést kell-e hoznia, vagy az erre irányuló javaslat csak győzelemfelhívás.

A felfüggesztésnek akkor van helye, ha az Alkotmánybírószág a »vizsgálata során« valószínűsíti alaptörvény-ellenesség fennállását. Vagyis nem az indítványozásra egyébként jogosultnak, hanem az Alkotmánybírószágnak van joga észlelni, hogy az alaptörvény-ellenesség valószínű.

Az Alkotmánybírószág ezt a »vizsgálata során« észleli. Ez feltételezi azt, hogy az Alkotmánybírószág vizsgálódása az alaptörvény-ellenesség megállapítását illetően már folyamatban van, az érdemi döntés előkészítése megkezdődött, vagyis az indítvány érdemi eljárás lefolytatására alkalmas.

Utólagos absztrakt normakontroll eljárásban (Abtv. 24. §) minderre figyelemmel nem lehet önálló, és külön elbírálásra váró indítványnak tekinteni az indítványozásra jogosultnak azt a javaslatát, hogy az Alkotmánybírószág a jogszabály hatálybalépését függesztesse fel. Az indítvány e része javaslat, amely megkönnyítheti az Alkotmánybírószág észlelését, de formális döntést erről – ha az Alkotmánybírószág nem ért vele egyet – az Abtv. értelmében nem kell hozni.

Másrészt az Alkotmánybírószág erre irányuló indítványozói javaslat nélkül is, hivatalból észlelheti, ha felfüggesztésnek helye van.”

Az Alkotmánybírószág határozata nem tért ki ugyanakkor arra, hogy a hatályba lépés felfüggesztése, mint ideiglenes intézkedés csak a jogszabály hatálybalépésére vonatkozhat-e, vagy alkalmazhatóságára is.

Az Alaptörvény 28. cikkéből következően a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban kell értelmezni. Az Alaptörvény eme rendelkezése tehát a teleologikus értelmezést a nyelvtani értelmezés elé helyezi. Az Abtv. 61. §-ának objektív, jogszabályban megnyilvánuló célja, hogy ne lehessen alkalmazni valószínűsítetten alaptörvény-ellenes jogszabályokat. Ilyen esetben az

Alkotmánybíróság a végleges döntése előtt, ideiglenes intézkedésként felfüggesztheti a jogszabály hatálybalépését.

A kellő felkészülési idő kapcsán az Alkotmánybíróság megállapította, hogy „nem annak van elsődleges jelentősége, hogy az adott jogszabály mikor lépett hatályba, hanem annak, hogy a jogalanyok számára biztosítva volt-e a megfelelő felkészülési idő annak alkalmazására”.⁹⁴ Hasonlóan a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény 13. §-át sem a jogszabály hatályvesztésére, hanem alkalmazhatóságának megszűnésére vonatkoztatta.⁹⁵ Jelen esetben is, a jogalkotó jogszabályban testet öltött célját figyelembe véve, nem annak van jelentősége, hogy hatályba lépett-e már a jogszabály, hanem hogy alkalmazható-e. Erre tekintettel álláspontunk szerint, az Alaptörvény 28. cikkét figyelembe véve (valamint arra alapozva, hogy az alkotmánybíráskodás célja az alapjogok és a jogbiztonság védelme), az Abtv. 61. § (2) bekezdésében rögzített ideiglenes intézkedés mindaddig foganatosítható, amíg a jogszabály nem alkalmazható.

2.5.3. Előzetes normakontroll

Az Alaptörvény az előzetes normakontroll rendszerén is változtatott. Meghagyta a köztársasági elnök alkotmányossági vétójogát, azt, hogy a köztársasági elnök az elfogadott törvény aláírása helyett megküldje azt az Alkotmánybíróságnak. Emellett egy másik előzetes normakontroll lehetőséget is bevezetett: az Alaptörvény 6. cikk (2) bekezdése szerint „az Országgyűlés – a törvény kezdeményezője, a Kormány, illetve az Országgyűlés elnöke zárószavazás előtt megtett indítványára – az elfogadott törvényt az Alaptörvénnyel való összhangjának vizsgálatára megküldheti az Alkotmánybíróságnak. Az Országgyűlés az indítványról a zárószavazást követően határoz. Az indítvány elfogadása esetén az Országgyűlés elnöke az elfogadott törvényt az Alaptörvénnyel való összhangjának vizsgálatára haladéktalanul megküldi az Alkotmánybíróságnak.”

Ehhez hasonlóan, hogy az 1989-es alkotmánybírási törvény 1998-ig az Alkotmánybíróság feladatává tette a törvényjavaslatok alkotmányossági vizsgálatát, amellyel kapcsolatban az Alkotmánybíróság aggályokat fogalmazott meg, mivel így az Országgyűlés tanácsadójává válik.⁹⁶ Kovács Kriszta álláspontja szerint „a hatalommegosztás alkotmányos elvét sértené, ha az Alkotmánybíróság a törvényalkotás politikai folyamatának bármely szakaszába bevonható lenne. Az elvi szempontok mellett azonban gyakorlati indokok sem támasztják alá az előzetes normakontroll ilyen mértékű kiszélesítését. Egyfelől a törvényjavaslatok előzetes alkotmányossági vizsgálata csak igen rövid határidővel képzelhető el, másfelől e hatáskör nagy valószínűséggel a politikai pártok kedvelt eszközévé válna, amelyet fegyverként használnának a törvényalkotási koncepciók közötti vitában”.⁹⁷

Bár az új hatáskörben is a parlamenti szakaszban kerül sor az alkotmányossági vizsgálatra, de fontos különbség, hogy csak a törvény elfogadásáról való döntést követően.

A köztársasági elnök és az Országgyűlés által kezdeményezett előzetes normakontroll között alapvető különbség van. Az Országgyűlés által kezdeményezhető előzetes normakontroll nem tekinthető „alkotmányossági vétónak”, a vétójog lényege miatt. „Ilyenkor ugyanis az Országgyűlés maga dönt úgy, hogy az általa elfogadott törvényt nem a köztársasági elnöknek küldi meg, hogy az kihirdetésre kerüljön (...), hanem az

⁹⁴ 62/2009. (VI. 16.) AB határozat

⁹⁵ 1239/B/1990. AB végzés, 298/B/1994. AB határozat, 880/B/1992. AB végzés, 385/B/2001. AB végzés, 35/2004. (X. 6.) AB határozat

⁹⁶ 16/1991. (IV. 20.) AB határozat

⁹⁷ KOVÁCS Kriszta: Az alkotmánybíráskodás lényeges tartalma. Alkotmánybírási Szemle 2011/1. 97-98.

Alkotmánybíróságnak. Ezzel átmenetileg maga akasztja meg a törvény érvényessé válását. A vétó lényege az előterjesztés teljesítésének a megtagadása, itt ilyesmiről tehát nincs szó”.⁹⁸

Az előzetes normakontroll két formája közti különbség ennél is mélyebb. A köztársasági elnök vétójoga a törvényhozás feletti ellenőrző jogkör, vagyis saját kontrollfunkció ellátását teszi lehetővé.⁹⁹ Így ez a jogkör az államfő törvényhozás feletti őröködésével hozható összefüggésbe. Azaz: a köztársasági elnök abban az esetben kezdeményez előzetes normakontrollt, ha álláspontja szerint az elfogadott törvény Alaptörvény-sértő, és ezt az „alkotmányellenességi gyanút” kívánja az Alkotmánybírósággal igazoltatni.

Más a célja az Országgyűlés által kezdeményezhető előzetes normakontrollnak. Valamennyi kormányzati szervet terheli az a kötelezettség, hogy az államszervezeti rendszer alkotmányos működését a saját feladatkörükben, jogállásuknak megfelelően, a rendelkezésükre álló hatáskörök gyakorlásával biztosítaniuk kell.¹⁰⁰ Joggal feltételezhető, hogy az Országgyűlés, ha a zárószavazás előtt a törvényt alkotmányellenesnek tartja, akkor azt nem szavazza meg, hanem az alkotmányossági hiba kiküszöböléséről intézkedik. Az Országgyűlés nem valamilyen „alkotmányellenességi gyanú” esetén kezdeményez előzetes normakontrollt, épp ellenkezőleg, a törvény alkotmányosságát kívánja igazoltatni az Alkotmánybírósággal.¹⁰¹ Az előzetes normakontroll e formájának nem az alkotmányellenes törvényhozás kiszűrése a célja, hanem a többlet-legitimáció biztosítása. Ezt támasztja alá a kezdeményezői kör is; az Alaptörvény 6. cikk (2) bekezdése értelmében az Országgyűlésnek az előzetes normakontrollra a törvény kezdeményezőjét, a Kormányt és az Országgyűlés elnökét jogosítja fel. Az Alaptörvény rendszerében tehát az előzetes normakontrollra való javaslattétel lehetősége nem ellenzéki jog, hanem a parlamenti többséghez köthető személyek, intézmények lehetősége.

2.6. Az Alkotmánybíróság hatásköreinek a korlátozása

Még a korábbi Alkotmány hatálya alatt a 2010. évi XCX. (alkotmánymódosító) törvény korlátozta az Alkotmánybíróság hatáskörét; pénzügyi-gazdasági kérdésekben csak kivételesen adott lehetőséget a tartalmi alkotmányossági felülvizsgálatra.

Ez a hatáskör-korlátozás alapjaiban érintette az Országgyűlés és az Alkotmánybíróságok kapcsolatát, a fékek és ellensúlyok rendszerét. Azt ezt kimondó alkotmányi rendelkezést támadó indítvány kapcsán pedig felvetődött az a kérdés, hogy az Alkotmánybíróságnak van-e lehetősége egy alkotmánymódosítás tartalmi vizsgálatára.¹⁰² A 61/2011. (VII. 13.) AB határozatban az Alkotmánybíróság kifejezetten is kimondta, hogy az alkotmánymódosítások formai alapon felülvizsgálhatók. A közjogi érvénytelenség vizsgálata kapcsán az Alkotmánybíróság az Országgyűlés által az elmúlt időszakban követett alkotmánymódosítási gyakorlatát illetően is több aggályt fogalmazott meg, azonban mivel a törvényjavaslatok tárgyalására vonatkozó eljárási szabályokat betartották, végül nem állapította meg a közjogi érvénytelenséget.

⁹⁸ KOVÁCS Virág: A ki nem hirdetett törvények előzetes normakontrolljának vizsgálatáról. Alkotmánybírósági Szemle 2012/2. 84.

⁹⁹ PETRÉTEI József: Magyarország alkotmányjoga II. Kodifikátor Alapítvány, Pécs, 2013.i. m. 119.

¹⁰⁰ KOVÁCS V. (2012) i. m. 85.

¹⁰¹ Ezzel ellentétes álláspontot képvisel Kovács Virág, aki szerint az alaptörvény-ellenességet állító indítvány ténye bizonyíték arra, hogy a kezdeményezés valamilyen aggályon alapult. KOVÁCS V. (2012) i. m. 88.

¹⁰² CHRONOWSKI Nóra – DRINÓCZI Tímea – ZELLER Judit: Túl az alkotmányon... Közjogi Szemle 2010/4.

Kimondta az Alkotmánybíróság azt is, hogy „[a]z alkotmányos jogvédelem egyszer már elért szintje és garanciális rendszere nem csökkenthető, alapelemeinek köre nem szűkíthető, csak — egészen kivételes esetben — más alapjog védelme érdekében, a szükségesség-arányosság mércéjének figyelembe vételével és úgy, hogy az érintett alapjogok lényeges tartalma ne sérüljön. Az ennek nem megfelelő alkotmányvédelmi szint csökkentése ellentmond az alkotmányos jogállam követelményének.”¹⁰³ Végül azonban a korábbi alkotmánybírói határozatokban foglalt szigorú gyakorlatot követve, nem állapította meg hatáskörét az alkotmánymódosítások tartalmi jellegű alkotmányossági felülvizsgálatára. Indokolásában kifejtette, hogy „[a]z Alkotmánybíróság az alkotmányozó hatalom akarata ellenére nem állapíthatja meg önmaga számára az Alkotmány felülvizsgálatára vonatkozó hatáskörét [11/1992. (III. 5.) AB határozat.: »Jogállamot nem lehet a jogállam ellenében megvalósítani«]. Új elemként jelent meg ugyanakkor a szignalizáció; amellyel az Alkotmánybíróság „jelzi az alkotmányozó hatalom felé, hogy az Alkotmány egyes rendelkezései között olyan ellentmondások feszülnek, amelyek az alkotmányozó hatalom beavatkozását teszik szükségessé.”

Az Alkotmánybíróság hatásköreinek a pénzügyi tárgyú törvények vonatkozásában való korlátozása az új Alaptörvény keretei között is megmaradt. Az Alaptörvény azonban immár nem az Alkotmánybíróság hatásköreit szabályozó 24. cikkben, hanem „A közpénzek” című fejezetben, a 37. cikk (4) bekezdésben tartja fenn a korlátozást. Változás csupán abban érhető tetten, hogy a szöveg kifejezetten rögzíti azt a korábban is meglévő hatáskörét az Alkotmánybíróságnak, hogy közjogi érvénytelenség esetén korlátlanul jogosult megsemmisíteni a hatáskör korlátozás hatálya alá tartozó törvényeket is.

Az Alaptörvény átmeneti rendelkezései (a továbbiakban: Aár.) a pénzügyi tárgyú hatáskör korlátozást tovább kívánta tágítani, ugyanis 27. cikkében kimondta, hogy „[a]z Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdését azon törvények esetében, amelyeket abban az időszakban hirdettek ki, amíg az államadósság a teljes hazai össztermék felét meghaladta, akkor is alkalmazni kell, ha az államadósság a teljes hazai össztermék felét már nem haladja meg.” Az Aár. értelmében az Alkotmánybíróság teljes felülvizsgálati hatásköre az államadósság kívánt mértékének beállta után sem állt volna helyre egészen, hiszen az ezt megelőző időszakban kihirdetett törvényeket továbbra is alkalmazni kellett volna.

Az Aár.-t azonban az alapvető jogok biztosa utólagos normakontroll keretében megtámadta az Alkotmánybíróságon. Az Alkotmánybíróság 45/2012. (XII. 29.) AB határozatában megsemmisítette az Aár. számos rendelkezését. E határozatában az Alkotmánybíróság kimondta, hogy „[a]z Alkotmánybíróság álláspontja szerint az Aár. sem formailag, sem a tartalma alapján nem tekinthető az Alaptörvény módosításának, (...) Az Alkotmánybíróság szerint az Aár. tartalmilag és időben is túllépett ezen a felhatalmazáson, mivel olyan »vegyes tárgyú« jogszabály, amely nem átmeneti rendelkezéseket is tartalmaz. Ez utóbbi rendelkezések az alaptörvényi felhatalmazás kereteinek a túllépésével kerültek

¹⁰³ 61/2011. (VII. 13.) AB határozat. Ezen kívül az Alkotmánybíróság kimondta, hogy „nemzetközi szerződésekbe foglalt alapelvek alapján a magyar Alkotmánynak vannak olyan megváltoztathatatlan részei, amelyek megváltoztathatatlansága nem az alkotmányozó hatalom akaratán, hanem leginkább a *ius cogens* és azokon a nemzetközi szerződéseken alapulnak, amelyeknek a Magyar Köztársaság is részese.(...) A *ius cogens* normái, alapelvei és alapvető értékei együttesen olyan mércét alkotnak, amelynek minden következő alkotmánymódosítás és Alkotmány meg kell, hogy feleljen.” Illetve azt is, hogy „[a]z Alkotmánybíróság hatásköreinek szűkítése egy ponton túl felborítja a kölcsönös fékek és ellensúlyok elve alapján működő hatalommegosztás rendszerét, akár az alkotmányozó, de akár a törvényhozó vagy a kormányzó-végrehajtó hatalom javára. Ha az alkotmányozó hatalom egy korábban az Alkotmánybíróság által megsemmisített törvényszöveget úgy kíván ismét elfogadtatni, hogy azt beemeli az Alkotmányba, kivonva ezzel annak felülvizsgálatát az Alkotmánybíróság hatásköréből, ez az alkotmányozó és törvényhozó hatalomnak olyan beavatkozása a hatalmi ágak egyensúlyát biztosító rendszerébe, amely alkotmányos alapjogok súlyos sérelmével jár/járhat.”

megalkotásra és nem inkorporálódtak az Alaptörvénybe, ezért nem tekinthetők az Alaptörvény módosításának.”

2013. február 8. napján a kormánypárti képviselők indítványára benyújtották az Alaptörvény negyedik módosítását célzó indítványt.¹⁰⁴ Ennek 17. cikke fenntartotta az Aár. azon szabályát, amely meghosszabbítaná az pénzügyi tárgyú törvények vonatkozásában élő hatáskör korlátozás érvényesülését.¹⁰⁵ Az alapvető jogok biztosa 2013. április 23-án formális alapú felülvizsgálatot kért az Alaptörvény negyedik módosítása ellen az Alkotmánybíróságon.¹⁰⁶ Az alapvető jogok biztosának érvelése két alapra helyeződik. Egyrészt súlyos eljárási hiba miatt a negyedik módosítás közjogi érvénytelensége mellett érvel, mivel az országgyűlési vitában egyes módosításokat a képviselők nem tárgyalhattak meg. Másrészt, az alapvető jogok biztosának érvelése szerint a negyedik alkotmánymódosítás több olyan rendelkezést tesz az Alaptörvény részévé, amelyekről az Alkotmánybíróság korábban kimondta, hogy alaptörvény-ellenesek. Ezzel az indítvány érvelése szerint olyan feloldhatatlan ellentmondások keletkeznek az alkotmányon belül, amelyek megtörik az Alaptörvény koherenciáját, s így azok formai alapú érvénytelenségét eredményezik. Az indítványt azonban az Alkotmánybíróság 12/2013. (V. 24.) AB határozata részben elutasította, részben visszautasította. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az Alaptörvény tartalmi koherenciája nem vizsgálható e hatáskörben, az ombudsman által felvetett eljárási kérdések pedig nem eredményezték az Alaptörvény-módosítás közjogi érvénytelenségét.¹⁰⁷

A pénzügyi tárgyú kérdésekben való döntéshozatalt arra figyelemmel kell értékelni, hogy az „alkotmánybíráskodás lelke (...) a jogszabályok utólagos alkotmányossági vizsgálata és az alkotmánysértő normák megsemmisítése. Ha egy alkotmány külön alkotmánybíráskodást intézményesít, akkor annak hatásköre magában foglalja az alkotmánysértő törvények megsemmisítését”¹⁰⁸ Éppen ezért érinti az alkotmánybíráskodás központi elemét a hatáskörök tárgykör szerinti korlátozása. „Hiszen éppen az a megsemmisítési jogkör célja, hogy az alkotmánynak ellentmondó valamennyi alacsonyabb szintű norma kikerüljön a jogrendszerből”.¹⁰⁹

Az Alkotmánybíróság az egyes elé kerülő ügyekben minden esetben tételesen vizsgálta, hogy az indítványban támadott rendelkezések a hatáskört korlátozó szabály hatálya alá esnek-e vagy sem. A hatáskör-korlátozást érintően az alkotmánybíráskodási gyakorlat alapvetően két irányba fejlődött tovább, egyrészt annak meghatározása körében, hogy mi számít pénzügyi tárgyú törvénynek, másrészt, hogy mi tekinthető a korlátozás alóli kivételes körbe.

A tárgyazonosság kérdéskörében a támadott jogszabály elnevezése mellett az Alkotmánybíróság vizsgálta a támadott norma tartalmát is, valamint azt, hogy az adott rendelkezésnek milyen funkciót tulajdonított. Ennek következtében az olyan adójogi rendelkezéseket, amelyek nem az adókötelem tartalmát érintették, hanem valamilyen eljárási jellegű vagy adminisztratív kötelezettséget, az Alkotmánybíróság az ügyet érdemben vizsgálta.¹¹⁰ A tárgyazonosság megállapítása tekintetében a népszavazási kizárt tárgykörök

¹⁰⁴ T/9929. Az elfogadott módosítást az Országgyűlés elnöke 2013. március 18. napján aláírta, a köztársasági elnök március 25-én aláírta és kihirdette. Magyar Közlöny, 2013. évi 49. szám. A negyedik módosítás 2013. április 1-jén lépett hatályba.

¹⁰⁵ Az Aár. korábbi 27. cikkének megfelelően.

¹⁰⁶ Az indítvány benyújtására – a negyedik alkotmánymódosításban meghatározott szabályok alapján – harminc nap áll rendelkezésre. Ehhez hasonlóan, az alkotmánymódosítás ellen benyújtott indítvány elbírálására is harminc napot határoz meg az Alaptörvény új 24. cikk (6) bekezdése.

¹⁰⁷ Az érvelés kritikáját lásd VINCZE Attila: Az Alkotmánybíróság határozata az Alaptörvény negyedik módosításáról. Jogesetek Magyarázata 2013/3. 3-12.

¹⁰⁸ KOVÁCS K. (2011) i. m. 98.

¹⁰⁹ KOVÁCS K. (2011) i. m. 98.

¹¹⁰ Pl.: 458/B/2010. AB határozat;

gyakorlatához hasonlóan szerepet játszott a költségvetési törvény bevételi és kiadási oldalának megkülönböztetése. Ennek következményeképpen az Alkotmánybíróság egyes döntéseiben csak azokat a pénzügyi tárgyú rendelkezéseket tekintette a korlátozás hatálya alá tartozónak, amelyek a központi költségvetés bevételi oldalát érintették. Azokban az esetekben, amikor a jogszabályi rendelkezés egyértelműen az adókötelem alapját támadta, vagy mind formai, mind tartalmi szempontból érintette a költségvetés bevételi oldalát, az indítványokat az Alkotmánybíróság visszautasította.¹¹¹

Az Alkotmány 32/A. § (3) bekezdésében bizonyos kivételeket tartalmazott azokra az esetekre is, amikor a fentiek szerint egyébként az Alkotmánybíróság korlátozott hatáskörében járhatna csak el. Ezeket az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdése fenntartotta. Mivel az ott meghatározott kivételekből egyedül az élethez és emberi méltósághoz való jog sérelme merült fel a gyakorlatban, az Alkotmánybíróság ennek értelmezés során kimondta, hogy az emberi méltósághoz való jog lényeges és elválaszthatatlan tartalmi összetevője az egyenlőség követelménye. Így, az alkotmánybírói gyakorlat azokban az esetekben is kivételt tett a hatáskör korlátozás alól, amikor az indítványozók a diszkrimináció tilalmára hivatkoztak.¹¹²

A hatáskör-korlátozó szabályt az indítványozási jog kapcsán az ombudsmani gyakorlat is elemezte, és levezette, hogy – a népszavazási tiltott tárgykörökhöz hasonlóan – jelen esetben is a korlátozás alá eső tárgykörök zárt, szoros értelmezése áll összhangban az alaptörvényi szabályozás kiemelkedő jelentőségével. A költségvetésről, a költségvetés végrehajtásáról szóló törvény az adott alkotmányi rendelkezés közvetlen végrehajtásaként megjelenő törvényhozási tárgykört jelenti. A költségvetésről szóló törvény fogalmába semmiképpen sem tartozhat bele az összes olyan jogszabály, amelynek pénzügyi-költségvetési vonzata van. Valamely kérdés akkor nem bocsátható népszavazásra, ha a kérdés a költségvetési törvény módosítását tartalmazza, vagy abból okszerűen következik a tiltott tárgykörként megjelölt törvények megváltoztatása. Ehhez hasonló megállapítást tette az Alkotmánybíróság is; Tilk Péter hivatkozik az Alkotmánybíróság 1/2011. (VI. 21.) Tü. állásfoglalására, amely szerint a testület a pénzügyi tárgyú törvények alkotmányos felülvizsgálatára vonatkozó hatáskörének a szűkítését „szűken” (megszorítóan), míg a felülvizsgálatot kivételesen lehetővé tévő alkotmányi rendelkezések körét „tágan” (kiterjesztően) értelmezi.¹¹³

Nincs akadálya tehát az alkotmányossági felülvizsgálatnak és a megsemmisítésnek, ha abból nem következik kényszerítően a költségvetési törvény módosításának szükségessége, és az nem járna egyértelműen a költségvetési gazdálkodás jelentős módosulásával. Az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdése azt hivatott kizárni, hogy az Alkotmánybíróság döntése a költségvetési gazdálkodást veszélyeztesse. Amennyiben ez nem kerül veszélybe, nincs akadálya az alkotmánybírói eljárásnak.¹¹⁴

¹¹¹ Pl.: 368/D/2010. AB végzés; 1624/B/2010. AB végzés; 712/B/2010. AB végzés

¹¹² Még az Alaptörvény hatályba lépését megelőzően megszületett az Alkotmánybíróság pénzügyi tárgyú törvények alkotmányossági felülvizsgálatára vonatkozó szűkített hatáskörébe tartozó ügyekben benyújtott indítványok elbírálásának egyes kérdéseiről 1/2011. (VI. 21.) Tü. állásfoglalás, amelynek 3. pontja kimondta, hogy „[a]z Alkotmány 70/A. § (1) bekezdésének sérelme egyben az Alkotmány 54. § (1) bekezdésébe foglalt egyenlő emberi méltóság alapjogát is sérti, erre tekintettel az Alkotmánybíróság hatásköre az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdésére alapított indítvány vonatkozásában a tárgyazonosság esetén is fennáll.”

¹¹³ TILK Péter: Az önkormányzatok bírósági és alkotmánybírói védelme az Alaptörvény és az új sarkalatos törvények tükrében. Kodifikáció és Közigazgatás 2012/1. 46.

¹¹⁴ AJB-2683/2012

2.7. Kontinuitás az Alkotmánybíróság gyakorlatában

Az Alaptörvény hatályba lépése felvetette annak kérdését, hogy az 1990 és 2011 közötti alkotmánybírósági gyakorlat mennyiben vehető figyelembe az Alaptörvény hatálya alatt. Ezzel kapcsolatban előjáróban rögzíteni kell, hogy a korábbi alkotmánybírósági gyakorlat soha nem a döntést legalizáló, hanem a döntést erősítő tényező volt; a közhiedelemmel ellentétben az Alkotmánybíróság nem precedensbíróság.¹¹⁵ Még abban az esetben sem, ha többször rámutatott már, hogy a meghozott döntés magát az Alkotmánybíróságot is köti.¹¹⁶

A klasszikus precedensbíróságot ugyanis két körülmény jellemzi. Az egyik, hogy döntésének jogi alapja (a döntés legalitásának a bázisa) elsődlegesen nem egy jogszabály (jogalkotói aktus), hanem egy korábbi bírósági döntés (jogalkalmazói aktus).¹¹⁷ A precedensbíráskodás logikája az, hogy találni kell egy korábbi, a vizsgált tényállással analóg tényállást eldöntő bírói döntést, és annak alapul vételével kell a vizsgált ügyet eldönteni. Az Alkotmánybíróság döntésének jogi alapja soha nem egy korábbi határozat, hanem az Alkotmány (Alaptörvény) valamelyik rendelkezése volt. A korábbi döntések a mindenkori alkotmány jelentéstartalmát *segítették* kibontani, valamint hozzájárultak a koherens, egymásra épülő gyakorlat kiépítésében.

A precedensbíráskodás másik jellemzője, hogy a korábbi, azonos tényállás alapján hozott döntés a bíróságot *annak ellenére* köti, hogy azzal nem ért egyet, feltéve, hogy a döntést olyan bíróság hozta, amelynek döntése rá nézve kötelező.¹¹⁸ Ez az Alkotmánybíróság működését nem jellemezte, hiszen számos esetben újból megnyitott olyan kérdéseket, amelyek egy korábbi döntés segítségével hasonlóan megoldhatók lettek volna.

Egyes szerzők a 2012 előtti döntések alkotmányértelmezéshez való felhasználását magából az Alaptörvényből vezetik le, oly módon, hogy az 1990 és 2011 közötti alkotmánybírósági gyakorlatot a történeti alkotmány vívmányai közé veszik, amely – az Alaptörvény R) cikk (3) bekezdéséből eredően – értelmezési segédletként felhasználható.¹¹⁹

Az Alkotmánybíróság ugyanakkor korábbi határozatainak „továbbélését” nem az Alaptörvény R) cikkéből, hanem az Alkotmány és az Alaptörvény közötti tartalmi kontinuitásból vezette le. Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény alapján meghozott döntéseiben a releváns szövegszerű egyezés esetén vélelmet állított fel a korábbi Alkotmány alapján meghozott határozatok továbbélése mellett. A 22/2012. (V. 11.) AB határozat kimondta, hogy „[a]z Alkotmánybíróságnak azokra az alapértékekre, emberi jogokra és szabadságokra, továbbá alkotmányos intézményekre vonatkozó megállapításai, amelyek az Alaptörvényben nem változtak meg alapvetően, érvényesek maradnak. Az előző Alkotmányon alapuló alkotmánybírósági döntésekben kifejtett elvi jelentőségű megállapítások értelemszerűen irányadók az Alaptörvényt értelmező alkotmánybírósági döntésekben is. Ez azonban nem jelenti az előző Alkotmányon alapuló határozatokban kifejtettek vizsgálódás nélküli, mechanikus átvételét, hanem az előző Alkotmány és az Alaptörvény megfelelő szabályainak összevetését és gondos mérlegelést kíván. Ha az összevetésnek az az eredménye, hogy az alkotmányjogi szabályozás változatlan vagy jelentős mértékben hasonló, az átvételnek nincs akadálya. Másrészt az előző Alkotmány és az Alaptörvény egyes rendelkezései tartalmi egyezősége esetén éppen nem a korábbi

¹¹⁵ CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna: A régiek óvatossága. Pázmány Law Working Papers 2013/1. 8.

¹¹⁶ 1620/B/1991. AB végzés

¹¹⁷ Lásd részletesen: BADÓ Attila: Az angol jog vázlatja. In: Badó Attila – Loss Sándor (szerk.): Betekintés a jogrendszerek világába. E-press, Szeged, 2004. 55. s köv.

¹¹⁸ BADÓ (2004) i. m. 51.

¹¹⁹ SÓLYOM László: Előszó. In: Jakab András: Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei. HVG ORAC, Budapest, 2011. 12.

alkotmánybíróági döntésben megjelenő jogelvek átvételét, hanem azok figyelmen kívül hagyását kell indokolni.” Olyan esetekben azonban, ahol a szöveg lényegesen megváltozott, eltért a korábbi gyakorlatától.¹²⁰

A kontinuitás szempontjából érdekes fejleményt hozott az Alaptörvény negyedik módosítása. A módosítás következtében az Alaptörvény Záró és vegyes rendelkezéseinek 5. pontja rögzíti: „Az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybíróági határozatok hatályukat veszítik. E rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat.” Az előterjesztés e pontjához fűzött részletes *indokolás* szerint az Alkotmánybíróóság határozatainak hatályvesztése nem érinti az ezen határozatok által kiváltott joghatásokat. Az Atmód4. továbbra sem zárja ki azt a lehetőséget, hogy az Alkotmánybíróóság az Alaptörvény egyes rendelkezéseinek értelmezésekor valamely korábbi határozatával megegyező következtetésre jusson. Azt a lehetőséget is biztosítja azonban, hogy az Alaptörvény egészének kontextusában a korábbi döntésekkel ellentétes megállapításokat tegyen.

Megjegyzendő, hogy az *(időbeli) hatály és a hatályosság fogalma alapvetően a jogszabályokhoz köthető*, jelentősége, hogy csupán a hatályos jogszabály alkalmas joghatás kiváltására, az időbeni, területi és személyi hatálya szerint behatárolt módon és mértékben. Az Alkotmánybíróóság határozatai azonban nem minősülnek jogszabálynak. Az Alkotmánybíróóság határozatai – amelyek egy adott jogszabály alkotmányellenességéről vagy alkotmányosságáról döntöttek – jellegüket tekintve inkább jogalkalmazói, mint jogalkotói aktusok. Ezek esetében pedig a hatály fogalma mást jelent; jogalkalmazói aktusok időbeli hatálya nehezen értelmezhető. Az erga omnes határozatok tárgyát képező jogszabály vonatkozásában joghatás legfeljebb a határozatok rendelkező részéhez fűződött. A határozatok indokolásában megfogalmazott elvi jellegű megállapítások – mint arra rámutattunk – korábban sem és jelenleg sem bírnak jogi kötőerővel, csupán iránymutatásként, az alkotmánybíróági gyakorlat előmozdítását szolgálják.

Ezzel összhangban a 13/2013. (VI. 17.) AB határozat az alábbiakra mutatott rá: „Az Alaptörvény negyedik módosítása következtében – a Záró és vegyes rendelkezések 5. pontja alapján – azonban az Alkotmánybíróáságnak ezen összevetés eredményeképpen az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott határozataiban foglalt érvek felhasználását kellő részletességgel indokolni kell. A korábbi alkotmánybíróági döntésben megjelenő jogelvek figyelmen kívül hagyása ugyanakkor az előző Alkotmány és az Alaptörvény egyes rendelkezései tartalmi egyezősége esetén is lehetségessé vált, a szabályozás változása a felvetett alkotmányjogi probléma újraértékelését hordozhatja.

A hazai és európai alkotmányjogi fejlődés eddig megtett útja, az alkotmányjog szabályszerűségei szükségképpen hatással vannak az Alaptörvény értelmezésére is. Az Alkotmánybíróóság az újabb ügyekben vizsgálendő alkotmányjogi kérdések kapcsán felhasználhatja a korábbi határozataiban kidolgozott érveket, jogelveket és alkotmányossági összefüggéseket, ha az Alaptörvény adott szakaszának az Alkotmánnyal fennálló tartalmi egyezése, az Alaptörvény egészét illető kontextuális egyezősége, az Alaptörvény értelmezési szabályainak figyelembevétele és a konkrét ügy alapján a megállapítások alkalmazhatóságának nincs akadálya, és szükségesnek mutatkozik azoknak a meghozandó döntése indokolásába történő beillesztése.

Az Alkotmánybíróóság – a fenti feltételek vizsgálata mellett – a hatályát veszített alkotmánybíróági határozat forrásként megjelölésével, a lényegi, az adott ügyben felmerülő alkotmányossági kérdés eldöntéséhez szükséges mértékű és terjedelmű tartalmi vagy szövegszerű megjelenítéssel hivatkozhatja vagy idézheti a korábbi határozataiban kidolgozott

¹²⁰ Példa erre a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXCI. törvény részleges megsemmisítését kimondó 40/2012. (XII. 6.) AB határozat, amely elismerte a szociális biztonságot érintő rendelkezések lényeges megváltozását.

érveket, jogelveket. Az indokolásnak és alkotmányjogi forrásainak ugyanis a demokratikus jogállamban mindenki számára megismerhetőnek, ellenőrizhetőnek kell lennie, a jogbiztonság igénye az, hogy a döntési megfontolások átláthatóak, követhetőek legyenek. A nyilvános érvelés a döntés indoklásának létalapja.

A korábbi határozatokban kifejtett érvek felhasználhatóságát az Alkotmánybíróság mindig esetről esetre, a konkrét ügy kontextusában vizsgálja.”

Az állapítható meg tehát, hogy a korábbi alkotmánybíróági döntések hatályon kívül helyezése nem érintette az alkotmánybíráskodásban megvalósuló kontinuitást.

3. Összegzés: az Alkotmánybíróság helye a hatalmi ágak rendszerében

A hatalmi ágak elválasztásában elfoglalt pozíció alapján azt tekintettük kiindulópontnak, hogy nem az intézmény, hanem a funkció helyét kell keresnünk.

Az Alkotmánybíróság hatáskörei közül kifejezetten a törvényhozó hatalomhoz köthető az előzetes normakontroll intézménye (akár az Országgyűlés, akár a köztársasági elnök kezdeményezi azt). Ebben az esetben ugyanis az Alkotmánybíróság a jogalkotási folyamatba kapcsolódik be, döntése a norma érvényes létrejöttét befolyásolja.¹²¹ A jogalkotás, a magatartási szabály megalkotása pedig egyértelműen a törvényhozó hatalomhoz köthető funkció.

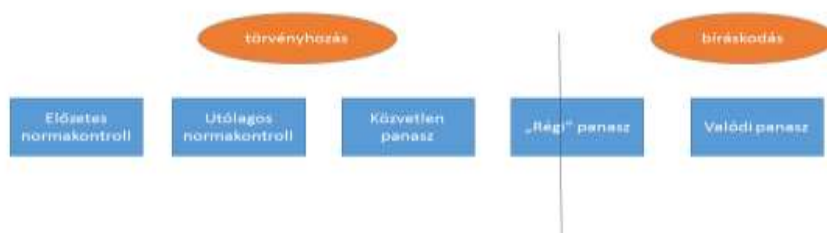
Szintén a törvényhozó hatalomhoz kötődik az utólagos normakontroll hatásköre is. Ezekben az ügyekben ugyanis az Alkotmánybíróság absztrakt módon, egyedi ügytől függetlenül foglal állást jogszabályok alkotmányosságáról, azaz arról, hogy egy normának helye van a jogrendszerben. Ez a tevékenység – az atipikus eseteket leszámítva – jellegét tekintve nem különbözik a norma hatályon kívül helyezésétől; az Alkotmánybíróság döntése is – alkotmányossági szempontú – hatályvesztési ok.¹²² Sarkosan megfogalmazva: valamely törvény hatályát vesztheti a törvényhozó hatalom *politikai megfontolású* döntése miatt (a jogszabály módosításával, hatályon kívül helyezésével), valamint az Alkotmánybíróság *alkotmányossági alapon meghozott* döntése miatt (megsemmisítés). Bár a politikai és jogi alapú döntéshozatal alapvetően befolyásolja a funkció jellegét, a tevékenység eredményére tekintettel arra a következtetésre juthatunk, hogy ilyen esetben is törvényhozói hatalom körébe tartozó funkcióról van szó. Igazoltuk azt is, hogy a közvetlen panasz – még ha a benyújtásához szükséges is érintettség – alapvetően absztrakt (utólagos) normakontroll, így ez a hatáskör is a törvényhozó hatalomhoz köthető.

Más a helyzet a régi és a valódi alkotmányjogi panasz esetében. Mindkét esetben az alkotmánybíróági döntés az egyedi ügyre (jogvitára) van kihatással, azt befolyásolja, hogy a panaszos ügyében milyen döntést hozzon a bíróság. Bár régi panasz esetében a normakontroll is felmerül, ezekben a hatáskörökben az Alkotmánybíróság jogszabályok egyedi ügyben való alkalmazásával kapcsolatos döntést hoz, amely a bíráskodás terepébe tartozó funkció.

¹²¹ Kovács Virág megjegyzi, hogy a „normakontroll” elnevezés ebben az esetben félrevezető, mert az Alkotmánybíróság még nem normáról hoz döntést, épp ezért a „norma előtti kontroll” lenne a megfelelő elnevezés. KOVÁCS V. (2012) i. m. 78.

¹²² Ezzel összhangban a Jat. 10. § (1) bekezdés d) pontja hatályvesztési okként határozza meg az alkotmánybíróági megsemmisítést.

Mindezt az alábbi ábra szemlélteti:

Az a körülmény, hogy az Alkotmánybíróság jellegadó hatáskörévé az alkotmányjogi panasz vált, azt jelenti, hogy az Alkotmánybíróság döntően a bíraskodó hatalmi ág tevékenységi körébe tartozó feladatokat lát el.

Constitutional Adjudication in the System of Separation of Powers (Abstract)

Separation of powers is one of the most basic principles democratic states are based on. Everyone finds it obvious that legislative, executive and judicial branches have to be divided and checks and balances have to be established. Still, there is no common standpoint what exactly separation of powers means. In order to place constitutional adjudication, the meaning of separation of powers has to be clarified first.

Why to separate powers? There are several arguments saying that state powers should not, or cannot be separated. There are great differences among the ideas of Rousseau, Marxist scholars and some modern, democratic theorists denying separation of powers but their common base is that the people's representative body, the parliament has no equal opponent, therefore, there can be no balance among the branches. On the other hand, mainstream ideology finds it necessary to establish checks and balances in the legal system. Even though they do not have a common base, three different tendencies can be identified.

The most apparent feature of *complex separation* is that it looks beyond the classic branches of powers. It examines not only legislative, executive and judicial branches but also identifies other actors of power (media, economic enterprises, NGO-s etc.). Complex separation concludes that checks and balances are in transition; not state powers but independent media and NGO-s are the real balancing powers.

Secondly, *parliamentarist separation* roots in the fact that the government has majority in the parliament in parliamentary states, as a result of which government and parliament have a common political base. Legislative and executive branches are united, forming a political branch that is balanced by a neutral branch, consisting of organs like the judiciary, the constitutional court, the ombudsman and the president. This theory observes the balances between the political and the neutral branches.

Finally, the tendency of *modernised Montesquieu* is based on the classic separation and intends to apply it to contemporary systems. The focus is not the political nature of organs but their functions and it examines if functions of an organ have a legislative, executive or judicial character. The present essay examines the functions of constitutional adjudication within these frames.

As Dorsen and Sajó point out: the basic dilemma seems to be that constitutional jurisdiction is a counter-majoritarian function, as in this case a non-democratic (i.e. non-representative) body overrules the decision of the parliament – a body possessing direct legitimacy. Therefore, it is necessary to examine how judicial review complies with the principles of democracy, and also to search for the theoretical basis of the phenomenon where a judicial organ steps up against the majority with reference to the protection of constitutional democracy.

To find the answer, Ackerman distinguishes monist and dualist theories. One monist school insists on parliamentary supremacy, according to which the operation of the democratic body (popular representation) cannot be restricted in any way. The opposite monist view stresses the protection of basic rights instead of democratic principles, asserting the priority of constitutional control. Last but not least, dualist democratic theory – the view accepted by Ackerman – implies that the freedom of the parliament is rather broad. Nevertheless, this theory states that present majority does not suffice for changing basic principles; it also needs support from a wide range of people.

The monist theory of the primacy of constitutional control holds that basic rights are naturally given and declares primacy of legal (constitutional) control over political (people's) control. According to the radical view of this theory, basic rights derive neither from the

constitution, nor from the people, but from abstract principles. On the other hand, dualist democratic theory holds that the constitution – also including basic human rights – is the basis of social organization. Constitutional adjudication, in their view, is the enforcement of the constitution implying social principles and values beyond the present majority's will. Consequently, constitutional jurisdiction also protects the majority, even against the short-term will of the majority.

In sum, how can we define the relationship between constitutional jurisdiction and legislative power? The answer depends on how one defines the position of the constitutional court in the system of the separation of powers. For this purpose, one must analyse the functions of the Constitutional Court: according to their nature, are they closer to the functions of the legislative branch or rather to that of the judiciary?

The individual and abstract character of judicial review basically defines the place of constitutional jurisdiction in the system of the separation of powers. In the former case, the constitutional question is *incidenter* in ordinary judicial court procedure. In the famous *Marbury v. Madison* case (1803) establishing judicial review in the United States, chief justice John Marshall argued that the presence of a written constitution and an independent judiciary logically implied the Supreme Court's power of judicial review. This way the constitutional adjudication is a mere judicial activity as it focuses not on the statute itself but on its application.

On the contrary, the abstract constitutional adjudication is rooted in Kelsen's theory on the hierarchy of norms: the unity of the legal system is guaranteed by fact that making "lower" level law is defined by higher norms, the existence of these "higher" level laws is also defined by higher norms with the chain finally ending in the basic norm: the supreme origin of validity. The constitution requires an organ that supervises its integrity and that is the constitutional court.

Concerning Hungary, the first 20 years of constitutional adjudication very much resembles the Kelsenian way. The most basic function of the court was to supervise the constitutionality of laws; the court had little opportunity to regard individual cases. The Basic Law introduced a great change: it raised the importance of individual complaint and, in parallel, reduced the possibility of abstract review. As a result, constitutional adjudication is not only the supervising forum of unconstitutional laws but also unconstitutional judicial decisions. This has a great impact on separation of powers: the constitutional court has turned into a judicial organ instead of being a "negative legislator", as Kelsen originally had in mind.

Tudományos tevékenység (2008 májusától)

Külföldön megjelent publikációk

1. Tímea Drinóczi – Lóránt Csink – István Sabjanics: Hungarian Constitutional Law and Interpretations of Security. In: Agnieszka Bien-Kacala et al. (ed.): Security in V4 Constitutions and Political Practices. Wydawnictwo Naukowe, Torun, 2016. 177-199. p.
2. Tímea Drinóczi – Lóránt Csink – István Sabjanics: A biztonság alkotmányjogi szabályozása Magyarországon. In: Agnieszka Bien-Kacala et al. (ed.): Kategoria Bezpieczeństwa w regulacjach konstytucyjnych i praktyce ustrojowej pństw grupy Wyszehradzkiej. Wydawnictwo Naukowe, Torun, 2016. 309-356. p.
3. Csink, Lóránt: Sources of Law. In: Varga, András Zs. – Patyi, András – Schanda, Balázs (eds.): The Basic (Fundamental) Law of Hungary. A Commentary of the New Hungarian Constitution. Clarus, Dublin, 2015. 63-78. p.
4. Csink, Lóránt: The President of the Republic. In: Varga, András Zs. – Patyi, András – Schanda, Balázs (eds.): The Basic (Fundamental) Law of Hungary. A Commentary of the New Hungarian Constitution. Clarus, Dublin, 2015. 153-162. p.
5. Csink, Lóránt – Schanda, Balázs: The Constitutional Court. In: Varga, András Zs. – Patyi, András – Schanda, Balázs (eds.): The Basic (Fundamental) Law of Hungary. A Commentary of the New Hungarian Constitution. Clarus, Dublin, 2015. 185-196. p.
6. Csink, Lóránt – Mayer, Annamária: How to Regulate? The Role of Self-Regulation and Co-Regulation Hungarian Yearbook of International Law and European Law, Eleven International Publishing, The Hague, 2015. 403-419. p.
7. Csink, Lóránt: Slad'ování osobního a pracovního života – zkušenost z Maďarska. In: Polák, Petr – Kvasnicová, Jana – Tichá, Iva (ed.): Slad'ování soukromého a pracovního života. Kancelář veřejného ochránce práv, Brno, 2015. 65-67. p.
8. Csink, Lóránt: Work-life Balance – The Hungarian Experience. In: Polák, Petr – Kvasnicová, Jana – Tichá, Iva (eds.): International Conference Proceedings – Work-life Balance. Office of the Public Defender of Rights, Brno, 2015. 65-67. p.
9. Sonnevend, Pál – Jakab, András – Csink, Lóránt: The Constitution as an Instrument of Everyday Politics: The Basic Law of Hungary. In: Bogdandy, Armin von – Sonnevend, Pál (eds.): Constitutional Crisis in the European Constitutional Area. Hart Publishing, Oxford, 2015. 33-110. p.
10. Csink, Lóránt – Varga, András Zs.: The Ombudsman. In: Patyi, András – Rixer, Ádám (eds.): Hungarian Public Administration and Administrative Law. Schenk Verlag, Passau, 2014. 242-283. p.
11. Fröhlich, Johanna – Csink, Lóránt: Topics of Hungarian Constitutionalism 2012. Tijdschrift voor Constitutioneel Recht (Dutch Journal of Constitutional Law) 2012/4. 424-439. p.
12. Csink, Lóránt – Fröhlich, Johanna: Ustawa Zasadnicza Węgier – uwagi wstępne i możliwe konsekwencje (The New Hungarian Basic Law – Preliminaries and Consequences). Forum Prawnicze no. 3(11)/2012. 15-26. p.
13. Csink, Lóránt: The President of the Republic. In Csink, Lóránt – Schanda, Balázs – Varga, Zs. András (eds.): The New Basic Law of Hungary – A First Commentary. Clarus, Dublin, 2012. 125-134. p.
14. Csink, Lóránt: Sources of Law. In Csink, Lóránt – Schanda, Balázs – Varga, Zs. András (eds.): The New Basic Law of Hungary – A First Commentary. Clarus, Dublin, 2012. 53-64. p.

15. Csink, Lóránt – Schanda, Balázs: The Constitutional Court. In Csink, Lóránt – Schanda, Balázs – Varga, Zs. András (eds.): The New Basic Law of Hungary – A First Commentary. Clarus, Dublin, 2012. 157-168. p.
16. Csink, Lóránt: The Parliament. Est Europa 2012/1 (Numéro special) 171-179. p.
17. Trócsányi, László - Csink, Lóránt: Constitutie vs. drept comunitar: poziția Curții Constituționale a Ungariei în Uniunea Europeană. Pandectele Române 2008/6. 17-29. p.

Magyarországon idegen nyelven megjelent publikációk

1. Csink, Lóránt: What can the Law Do in order to Put the Brakes on Hate Speech? In: Sulyok, Márton (ed.): Internet and Responsibility. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2016. 47-50. p.
2. Csink, Lóránt: Tendencies of Direct Democracy in Hungary – Referendums in the New Basic Law. Iustum Aequum Salutare 2013/4. 59-64. p.
3. Csink, Lóránt – T. Kovács, Júlia: Paradigm Shift in the Constitutional Character of Environment? In: Szabó, Marcel – Greksza, Veronika (eds.): Right to Water and the Protection of Fundamental Rights in Hungary. Studia Europaea, Pécs, 2013. 16-33. p.
4. Berkes, Lilla – Csink, Lóránt: Petitions to the Constitutional Court for the Interest of Vulnerable Groups. In: Hajas, Barnabás – Szabó, Máté (ed.): Their Shield Is the Law. AJBH, Budapest, 2013. 18-26. p.
5. Csink, Lóránt: Human Rights in the Sense of the New Basic Law. Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominata. ELTE, Budapest, 2012. 109-118. p.
6. Paczolay, Péter - Csink, Lóránt - Mecsi, Diána: Fields of Competence of the Constitutional Court. In: Paczolay, Péter (ed.): Twenty Years of the Hungarian Constitutional Court. Budapest, 2009. 13-40. p.
7. Marosi, Ildikó - Csink, Lóránt: Political Questions in the United States and in France. In: Studia Iuridica Caroliensia 4., Budapest, 2009. 113-124. p.
8. Csink, Lóránt - Paczolay, Péter: Problems of Legislative Omission in Constitutional Jurisprudence. In: Jarašiūnas, Egidijus (ed.): XIVth Congress of the Conference of European Constitutional Court. Vilnius, 2009. 534-546. p.

Magyar nyelvű publikációk

1. Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: A Haining-elv. Az alkotmány identitása, stabilitása és változtathatósága. Iustum Aequum Salutare 2016/4. 21-32. p.
2. Csink Lóránt: Az önkormányzati adóhatóság teljhatalma, avagy a települési adó alkotmányellenessége. In: Suum cuique. Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2016. 494-503. p.
3. Csink Lóránt: Ombudsmani alapjogvédelem a gyakorlatban – az alapvető jogok biztosának működése. In: Jakab András – Gajduschek György (szerk.): A magyar jogrendszer állapota. MTA JTI, Budapest, 2016. 600-616. p.
4. Csink Lóránt: Az önkormányzati adóhatóság teljhatalma, avagy a települési adó alkotmányellenessége. Pázmány Law Working Papers 2016/10. http://d18wh0wf8v71m4.cloudfront.net/docs/wp/2016/2016-10_Csink.pdf
5. Csink Lóránt: Alkotmánybíráskodás a parlamentarizmusban. Jogelméleti Szemle 2016/1. 149-155. p. http://jesz.ajk.elte.hu/2016_1.pdf

6. Csink Lóránt: Az alapjogi biztos indítványozási jogosultsága. In: Bitskey Botond – Török Bernát (szerk.): Az alkotmányjogi panasz kézikönyve. HVG ORAC, Budapest, 2015. 159-164. p.
7. Csink Lóránt – Tóth László: Az Alaptörvény és az Emberi Jogok Európai Egyezményének közvetlen alkalmazása gyülekezési jogi ügyekben. Alkotmánybíróági Szemle 2015/2. 71-77. p.
8. Csink Lóránt: Az Alaptörvény identitása – honnan hová? In: Tóth Judit (szerk.): Ünnepi kötet dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Universitatis Szegediensis, Szeged, 2015. 134-141. p.
9. Csink Lóránt: Mit tanulhatunk Werbőczytől? Gondolatok a történelem aktualitásáról. In: Csehi Zoltán – Szabó István – Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): A Hármaskönyv 500. évfordulóján. Pázmány Press, Budapest, 2015. 97-102. p.
10. Csink Lóránt: A hatáskör-korlátozás hatása a hatalom megosztására. In: Berkes Lilla – Csink Lóránt (szerk.): Az ombudsmani rendszer és az alkotmánybíráskodás átalakulása. Tanulmányok az alapjogvédelem köréből. Pázmány Press, Budapest, 2015.
11. Csink Lóránt: A Kúria határozata a Paksi Atomerőmű bővítésével kapcsolatos népszavazásról. Jogesetek Magyarázata 2014/3. 37-42. p.
12. Csink Lóránt: Recenzió. Petrétei József: Magyarország alkotmányjoga I. Magyar Jog 2014/11. 670-671. p.
13. Csink Lóránt: Mozaikok a hatalommegosztáshoz. Pázmány Press, Budapest, 2014. 195. p.
14. Csink Lóránt – Kurunczi Gábor – Varga Ádám: A jogi szabályozás szerepe a modellkísérletekben. In: Gerencsér Balázs (szerk.): Modellkísérletek a közigazgatás fejlesztésében. Pázmány Press, Budapest, 2013. 267-284. p.
15. Csink Lóránt – T. Kovács Júlia: Paradigmaváltás a környezet alapjogi jellegében? Jogelméleti Szemle 2013/4. 42-54. p.
16. Berkes Lilla – Csink Lóránt: Indítvánnyal a rászorulókért. A leginkább rászoruló csoportok érdekében benyújtott ombudsmani indítványok. In: Hajas Barnabás – Szabó Máté (szerk.): Pajzsuk a törvény. AJBH, Budapest, 2013. 33-70. p.
17. Csink Lóránt: Mire jó az ellensúly? In: Csink Lóránt – Szabó István (szerk.): Az államfő jogállása I. Pázmány Press, Budapest, 2013. 9-21. p.
18. Csink Lóránt: Meghaladott-e Montesquieu? A hatalommegosztás modern felfogása. In: Cserny Ákos (szerk.): Ünnepi tanulmányok Rácz Attila 75. születésnapja tiszteletére. Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyvkiadó Zrt., Budapest, 2013. 127-136. p.
19. Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: A régiók óvatossága. Megjegyzések az Alaptörvény negyedik módosításának javaslata kapcsán. Pázmány Law Working Papers 2013/1.
20. Csink Lóránt: A médiaszabályozás rendszere és formái. In: Koltay András – Nyakas Levente (szerk.): Magyar és európai médiajog. Complex, Budapest, 2012. 147-155. p.
21. Csink Lóránt: A közszolgálati médiaszolgáltatás rendszere. In: Koltay András – Nyakas Levente (szerk.): Magyar és európai médiajog. Complex, Budapest, 2012. 647-658. p.
22. Csink Lóránt: Az Alkotmánybíróság határozata a bírói hivatás felső korhatárának szabályairól. Jema 2012/4. 9-18. p.
23. Csink Lóránt – Mayer Annamária: Variációk a szabályozásra. Önszabályozás, társszabályozás és szabályozó hatóságok a médiajogban. Médiatudományi Intézet, Budapest, 2012. 120. p.
24. Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: Egy alkotmány margójára. Alkotmányelméleti és értelmezési kérdések az Alaptörvény körül. Gondolat, Budapest, 2012. 166. p.
25. Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: Történeti alkotmány és kontinuitás az új Alaptörvényben. Közjogi Szemle 2012/1. 9-15. p.

26. Csink Lóránt: Az Alkotmánybíróság határozata az egyházügyi törvényről. A törvényhozási eljárás alkotmányossági kérdései. Jema 2012/1. 3-10. p.
27. Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: Az Alaptörvény és az Átmeneti rendelkezések viszonya. Pázmány Law Working Papers 2012/2. 1-12. p.
28. Csink Lóránt: „Mttv. 124-132. §” In. Koltay András – Lapsánszky András (szerk.): A médiaszabályozás kommentárja. Complex, Budapest, 2011. 256-264. p.
29. Csink Lóránt: Gondolatok az Alaptörvény X. cikkéről. Jogi Fórum, Felsőoktatási jogi rovat. 2011. június 29. <http://www.jogiforum.hu/felsooktatas#11>
30. Csink Lóránt: Mérföldkő a jogalkotásban. Új Magyar Közigazgatás 2011/8. 3-7. p. A kézirat megjelent: Pázmány Law Working Papers 2011/22. 1-10. p. <http://www.plwp.jak.ppke.hu/images/files/2011/2011-22.pdf>
31. Csink Lóránt: Az alkotmányos szervek együttműködése. In. Kubovicsné Borbély Anett – Téglási András – Virányi András (szerk.): Az új Alaptörvényről - elfogadás előtt. Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága, Budapest, 2011. 67-72. p.
32. Csink Lóránt: Az Alkotmánybíróság határozata a kormánytisztviselők elmozdíthatóságáról. Jema 2011/2. 3-11. p.
33. Csink Lóránt – Schanda Balázs: Házasság és család. In. Schanda Balázs – Balogh Zsolt (szerk.): Alkotmánytan – alapjogok. PPKE JÁK, Budapest, 2011. 109-117. p.
34. Csink Lóránt: Két világ közt, avagy van-e alternatívája a jogállamnak? Pázmány Law Working Papers 2011/6. 1-5. p. <http://www.plwp.jak.ppke.hu/images/files/2011/2011-06.pdf>
35. Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: ...az alkotmányjogon innen. Alkotmánybírósági Szemle 2011/I. 66-72. p.
36. Csink Lóránt – Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia aktuális kérdései. In. Tanulmányok Kovács István emlékére. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2012. 49-56. p.
37. Csink Lóránt: Bizalmatlansági indítvány összehasonlító perspektívában. In. Szécsi Gábor (szerk.): De iuris peritorum meritis 7. „70” Studia in honorem Endre Tanka, KRE ÁJK, Budapest, 2010. 85-96. p.
38. Csink Lóránt: Van-e válasz minden kérdésünkre? Gondolatok az alkotmány zártágáról. DIEIP 2010/3-4. 2-11. p. [utánközlésben: In. Rixer Ádám (szerk.): De iuris peritorum meritis 6. „75” Studia in honorem Lajos Lőrincz, KRE ÁJK, Budapest, 2010. 31-39. p.]
39. Csink Lóránt: A közösségi jogon alapuló jogszabályok és a normakontroll. In. Kocsis Miklós - Zeller Judit (szerk.): A köztársasági alkotmány húsz éve. PAMA, Pécs, 2009. 373-386. p.
40. Csink Lóránt: Szülői és gondviselői kötelezettség. In. Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja. Századvég, Budapest, 2009. 2663-2665. p.
41. Csink Lóránt: Férfiak és nők egyenjogúsága. In. Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja. Századvég, Budapest, 2009. 2372-2382. p.
42. Csink Lóránt: Az ifjúság védelme. In. Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja. Századvég, Budapest, 2009. 501-507. p.
43. Csink Lóránt - Schanda Balázs: Házasság és család. In. Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja. Századvég, Budapest, 2009. 490-500. p.
44. Csink Lóránt: A köztársasági elnöki intézmény húsz éve az Alkotmánybíróság határozatai tükrében. Új Magyar Közigazgatás, 2009/9. 2-9. p.
45. Csink Lóránt - Paczolay Péter: A törvényhozói mulasztás problémái az alkotmánybíráskodásban. In. Szabó Imre (szerk.): Ius et legitimitas. Tanulmányok

- Szilberekly Jenő 90. születésnapja tiszteletére. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2008. 185-198. p.
46. Csink Lóránt: Az államfő jogállása Európában és Magyarországon. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2008. 157. p.

Tankönyvek, jegyzetek

1. Trócsányi László – Csink Lóránt: Államforma, kormányforma, államszerkezet. In. Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.): Bevezetés az alkotmányjogba. SZTE ÁJTK – PPKE JÁK, Budapest, 2010. 63-78. p. (átdolgozott kiadások: 2012, 2014, 2015, 2016)
2. Csink Lóránt: A közvetlen demokrácia. In. Trócsányi László – Schanda Balázs: Bevezetés az alkotmányjogba. SZTE ÁJTK – PPKE JÁK, Budapest, 2010. 141-158. p. (átdolgozott kiadások: 2012, 2014, 2015, 2016)
3. Csink Lóránt: Az államfő. In. Trócsányi László – Schanda Balázs: Bevezetés az alkotmányjogba. SZTE ÁJTK – PPKE JÁK, Budapest, 2010. 181-200. p. (átdolgozott kiadások: 2012, 2014, 2015, 2016)
4. Csink Lóránt: Az önálló szabályozó szerv. In: Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.): Bevezetés az Alkotmányjogba. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei. HVG Orac, Budapest, 2015. [Negyedik, átdolgozott kiadás] 327-333. p.
5. Csink Lóránt – Marosi Ildikó: Eljárási jogok. In. Schanda Balázs – Balogh Zsolt (szerk.): Alkotmánytan – alapjogok. PPKE JÁK, Budapest, 2011. 259-278. p.
6. Csink Lóránt: Alkotmányjog. Novissima, Budapest, 2010. 180. p. (átdolgozott kiadás: 2012)

Tudományos művek szerkesztése

1. Berkes Lilla – Csink Lóránt (szerk.): Az ombudsmani rendszer és az alkotmánybíráskodás átalakulása. Tanulmányok az alapjogvédelem köréből. Pázmány Press, Budapest, 2015.
2. Csink Lóránt – Szabó István (szerk.): Az államfő jogállása II. Pázmány Press, Budapest, 2015. 226. p.
3. Csink Lóránt – Szabó István (szerk.): Az államfő jogállása I. Pázmány Press, Budapest, 2013. 196. p.
4. Csink, Lóránt – Schanda, Balázs – Varga, Zs. András (eds.): The New Basic Law of Hungary – A First Commentary. Clarus, Dublin, 2012. 350. p.
5. Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.): Bevezetés az Alkotmányjogba. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei. HVG Orac, Budapest, 2012. 455. p. [Csink Lóránt közreműködésével]

Külföldi előadások

1. Functions and Procedures of the Hungarian Constitutional Court. Corte Constitucional del Ecuador, Quito (Ecuador), 2017. február 7.
2. Direct Democracy in a Comparative Approach. Contemporary Topics of Ecuadorian Constitutional Law. Constitutional Reasoning Research Group (CORREG), Quito (Ecuador), 2017. február 2.

3. A rendészeti tömegkezelés alapjogi szempontjai. A Twinning-project pályázati anyag szakértői ismertetése. Ankara (Törökország), 2016. május 2.
4. Concurring Aims: Security and Constitutionalism. Security in V4 Constitutions and Political Practices. University Nicolaus Copernicus, Torun (Lengyelország), 2016. április 22.
5. The Ombudsman's Position in State Organisation – Experience of the Hungarian Model. Cooperation between Parliament and Ombudsman Institution. United Nations Development Program, Chisinau (Moldova), 2015. július 22.
6. Influencing Legislation and Case Law. International 15th Anniversary Conference of the Public Defender of Rights of the Czech Republic. Verejny ochránce práv (ombudsman), Brno (Csehország) 2015. március 27.
7. Fighting against Corruption – The Ombudsman and the Media. Regional conference on anti-corruption in the media systems. South East European Media Observatory, Ljubljana (Szlovénia), 2014. december 1.
8. Work-Life Balance – The Hungarian Perspectives. Work-Life Balance. Verejny ochránce práv (ombudsman), Brno (Csehország), 2014. október 23.
9. Changes in Constitutional Adjudication in Hungary. Limits of Innovation in Contemporary Constitutionalism – Polish and Hungarian Perspectives. Ignatianum Jesuit University, Krakó (Lengyelország), 2013. november 8.
10. Az alkotmányos identitás jellemzői. Történeti alkotmány – alkotmányos identitás. Sorbonne – Szegedi Tudományegyetem, Párizs (Franciaország), 2012. október 10. *(felkért hozzászóló)*

Magyarországi előadások idegen nyelven

1. Parliamentary Supremacy v. Constitutional Adjudication. Popular Sovereignty v. Rule of Law. Andrassy UNI – PPKE. Budapest, 2016. október 21.
2. What Makes A Good Constitution? Challenges with regard to Constitutional Jurisdiction in Central Europe. PPKE JÁK, Budapest, 2016. április 8.
3. National Consultations – Direct Democracy or Political Marketing? Democratic Innovation: New Practices and Potentials of Participatory Procedures. Andrassy UNI – PPKE. Budapest, 2015. október 30.
4. Constitutional Review – How to Make It Efficient against State Capture? PPKE – JTI, Budapest, 2015. szeptember 8. (moderátor)
5. „A Game of Drones” – Does Privacy Prevail? Budapest Drones Conference. NAIH-NKE, Budapest, 2015. február 6.
6. The Ombudsman's Role in Protecting Human Rights. Nyári egyetem, SZE ÁJK, Győr, 2013. július 16.
7. Tendencies of Direct Democracy in Hungary – Referendums in the Light of the New Basic Law. „Hungary's New System of Direct Democracy: International and National Perspectives” Andrassy Universitát – PPKE, Budapest, 2012. március 9.
8. Human Rights in the Sense of the New Basic Law of Hungary. „International Workshop on Human Rights Endorcement Mechanisms”. ELTE, Budapest, 2011. november 25.

Előadások magyar nyelven

1. Kik formálják az identitást? Magyarország alkotmányos identitása. Pécsi Egyetem Óriás Nándor Szakkollégiuma, Pécs, 2016. december 9.

2. A pragmatikus összehasonlító módszer lehetősége. Az összehasonlító jog és módszer jelene. PPKE JÁK, Budapest, 2016. november 25.
3. A törvényhozó, a végrehajtó és a bíraskodó szerepe a tömegkezelés területén. Tömegkezelés és alapjogvédelem. Rendőrségi Oktatás és Kiképző Központ, Budapest, 2016. november 10.
4. A hatalommegosztás aktualitása. Sári János emlékülés. ELTE – Magyar Alkotmányjogászok Egyesülete, Budapest, 2016. november 9 .
5. Prescribed by Law” – Gondolatok a törvényben meghatározott korlátozásokról. [Egy kitüntetett alapjog és korlátai: a gyülekezés szabadság egyes aktuális kérdéseiről.](#) Igazságügyi Minisztérium – PPKE. Budapest, 2016. október 26.
6. Mit tehet a jog a gyűlöletbeszéddel szemben? Internethasználat és felelősség. Magyarország Igazságügyi Minisztériuma – Izrael Állam Igazságügyi Minisztériuma, Budapest, 2016. június 6.
7. Mennyire statikus az Alaptörvény? Fejlődési irányok és tendenciák. Történeti alkotmányunk vívmányai és az Alaptörvény. Igazságügyi Minisztérium – PPKE JÁK, Budapest, 2016. április 29.
8. Az államfő jogállása III. Kerekasztal-beszélgetés (résztevők: Csink Lóránt, Kovács Virág, Petrétci József, Somogyvári István, Szabó István, Szentpéteri Nagy Richard, Wiener György). PPKE JÁK, Budapest, 2016. április 15.
9. A civil szervezetek alapjogi vonatkozásai. Civil és egyéb cégek nem minősülő szervezetek. A biztonságos alapjogvédelem: a jogállam paradoxona. Nemzetbiztonsági prioritások és alapjogvédelem. AJBH, Budapest, 2015. május 21.
10. Az Alaptörvény identitása. Párbeszéd és identitás. Igazságügyi Minisztérium, Budapest, 2015. április 23.
11. A pénzügyi tárgyú hatáskör-korlátozás tapasztalatai. Intézményi garanciák a gyakorlat oldaláról: az ombudsman és az Alkotmánybíróság. Open Society Foundations – PPKE, Budapest, 2015. április 22. (szervező)
12. Lehet-e Magyarország prezidenciális? Az államfő jogállása IV. PPKE, Budapest, 2015. április 17. (társszervező)
13. Alkotmányos-e, ami törvényes? A helyi adó értékarányossága. Alkotmányossági kérdések a helyi adó kapcsán. AJBH, Budapest 2015. április 8.
14. Magyar Igazságügyi Akadémia, Budapest, 2016. január 21.
15. Ombudsmani alapjogvédelem a gyakorlatban. A magyar jogrendszer állapota. JTI, Budapest, 2015. október 15.
16. Az ombudsmani jogvédelem dilemmái. Fenntarthatóság és jogállam – 20 éves a győri jogászképzés. SZE, Győr, 2015. szeptember 18.
17. „A Ház Charlie – Hol a szólásszabadság határa?” vitaklub (résztevők: Szilvai Gergely, Dojcsák Dalma, Szőnyi Szilárd, Csink Lóránt). ELTE Vitaklub, Budapest, 2015. február 16.
18. Életkori különbségtétel: diszkrimináció vagy bölcs belátás? Csak a húszéveseké a világ? Életkoron alapuló diszkrimináció a magyar és az uniós jogban. PPKE JÁK, Budapest, 2014. december 11.
19. A történelem hatása napjaink jogrendszerére. 500 éves Werbőczy Hármaskönyve. PPKE JÁK, Budapest, 2014. november 19.
20. Az alkotmánybírósági gyakorlat hasznosulása az Alaptörvényben. Államfő jogállása III. PPKE, Budapest, 2014. május 16. (társszervező)
21. Ki egyház és ki nem? CEU – OSI, Budapest, 2014. április 16.
22. Jól jártunk a járással? – közigazgatás területi reformjának tapasztalatai kerekasztal-beszélgetés (résztevők: Boros Anita, Csink Lóránt, Hajas Barnabás, Szabó Orsolya). KIM – PPKE JÁK, Budapest, 2014. április 8.

23. A régi és az új jogalkotási törvény összehasonlítása. Sarkalatos átalakulások kerekasztal-beszélgetés (résztevők: Csink Lóránt, Kocsis Miklós, Papp Imre, Varsányi Benedek). Jogtudományi Intézet, Budapest, 2014. április 3.
24. Parlamenti szuverenitás mint népszuverenitás? Az állam szuverenitása: Eszmény és/vagy valóság. MTA JTI, Budapest, 2014. március 21.
25. Kodifikációs mesterkurzus kerekasztal-beszélgetés. (Résztevők: Borókainé Vajdovits Éva, Ujsághy György, Csink Lóránt). Országház, Budapest. 2014. március 7.
26. Mi is az a demokrácia? „Ombudsmani esték”. AJBH, Budapest. 2014. február 13.
27. Civilek és jogalkotás. Budapesti Civil Információs Centrum Partnerség Információs Napja. Századvég, Budapest, 2013. október 22.
28. A végrehajtó hatalom polarizálódása. A végrehajtó hatalom és az önálló szabályozó szervek. PPKE – NKE, Budapest, 2013. október 17. (társszervező)
29. „Alkotmányos párbeszéd – miről, minek és milyen keretek között?” Pécs, 2013. szeptember 27. (résztevők: Drinóczi Tímea, Csink Lóránt, Fröhlich Johanna, Jakab András, Smuk Péter, Tóth Gábor Attila)
30. Kerekasztal-beszélgetés az Alaptörvényről. Élő preambulum. Sajtóház, Budapest, 2013. augusztus 29. (résztevők: Csink Lóránt, Kukorelli István, Pozsár-Szentmiklóssy Zoltán)
31. Paradigmaváltás a környezethez való jog alapjogi jellegében? „A vízhez való jog és a magyar alapjogvédelem rendszere” PTE – AJBH – KÜM, Pécs, 2013. március 29.
32. Kerekasztal-beszélgetés a bírónyugdíjazásról. Kúria, Budapest, 2013. március 4. (résztevők: Csink Lóránt, Hack Péter, Sonnevend Pál, Szalai Ákos)
33. „A hatalommegosztás aktualitása” kerekasztal-beszélgetés (résztevők: Csink Lóránt, Drinóczi Tímea, Fröhlich Johanna, Láposy Attila, Schanda Balázs, Tóth Gábor Attila)
34. „Felelős állam, tudatos polgár”. Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, Budapest, 2012. november 29. (a konferencia moderálása)
35. „Alkotmányjog az Alaptörvény után” kerekasztal-beszélgetés. ELTE TáTK –INDOK, Budapest, 2012. november 23. (résztevők: Somody Bernadette, Schanda Balázs, Salát Orsolya, Tóth Judit, Csink Lóránt)
36. A közérdekű bejelentések az Alapvető Jogok Biztos Hivatalának gyakorlatában. „A bejelentő-védelem megerősítése” OECD szeminárium. Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, Budapest. 2012. október 31. (társelőadó: Hajas Barnabás)
37. Az alkotmányos identitás jellemzői. Történeti alkotmány – alkotmányos identitás. A gyülekezés fogalma, avagy mitől tüntetés a tüntetés? Pesti Központi Kerületi Bíróság, Budapest. 2012. szeptember 17. (társelőadó: Hajas Barnabás)
38. Az Alaptörvény és az Átmeneti rendelkezések viszonya. Magyar Alkotmányjogászok Egyesülete, ELTE, Budapest. 2012. június 26.
39. Mire jó az ellensúly? Az államfő jogállása. PPKE, Budapest, 2012. június 6. (társszervező)
40. Alaptörvény és közigazgatás. NKI, Budapest, 2011. december 15.
41. Könyvbemutató. Drinóczi Tímea: Minőségi jogalkotás és adminisztratív terhek csökkentése Európában [HVG ORAC, Budapest, 2011. 443. p.] és Chronowski Nóra (szerk.): Alkotmány és jogalkotás az EU tagállamként [HVG ORAC, Budapest, 2011. 365. p.] művek laudálása. Pécs, 2011. november 22.
42. Alapjogvédelem az új Alaptörvényben. „Alkotmányozás után – a sarkalatos törvények előtt”. Tudományos konferencia és hallgatói verseny (nyitóelőadás). Corvinus Egyetem, Budapest, 2011. november 18.
43. Az Alkotmányon innen és túl. Kerekasztal-beszélgetés. PAMA, Pécs, 2011. szeptember 15.
44. Élő preambulum. Az elfogadott alaptörvény értékelése. Kossuth Klub, Budapest, 2011. április 26.

45. Az alkotmányos szervek együttműködése. „Az Új Alaptörvényről – Elfogadás előtt”, Parlament, 2011. április 8.
46. Nemzetközi konferencia a folyamatban lévő alkotmányozásról (a vitairat ismertetése). Magyar Tudományos Akadémia – Alkotmánybíróság, Budapest, 2011. március 4.
47. Kerekasztal-beszélgetés a jogalkotás helyzetéről (vitaindító előadás). PPKE JÁK, Budapest, 2011. március 2.
48. Két világ közt, avagy van-e alternatívája a jogállamnak (plenáris előadás). Konferencia a jelenlegi alkotmányozásról. PPKE JÁK – PTE ÁJK, Budapest, 2011. február 4.
49. A jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény nekrológja. A Jogesetek Magyarázata 2010/4. számának lapbemutatója. Budapest, 2010. december 15.
50. A felsőoktatási autonómia aktuális kérdései. Kovács István emléknepok. Szeged, 2010. november 18. (társelőadó: Kocsis Miklós)
51. A múlt rendszer megismerhetősége, mint a közérdekű és személyes adatok kapcsolódási pontja. Információszabadság Napja, Budapest, 2010. szeptember 28.
52. Gondolatok az alkotmány zárttságáról. „Választás – válság – demokrácia”, XVI. Politológus Vándorgyűlés. Szeged, 2010. június 18-19.
53. A személyes adatok védelmének korlátozása a nyilvánosság érdekében. Szakmai nap az információs jogok érvényesüléséről. Budapest, 2010. május 26.
54. Az Alkotmánybíróság és a közösségi jog. A köztársasági alkotmány 20 éve, Pécs, 2009. szeptember 25.

Független hivatkozások

1. Tímea Drinóczi – Lóránt Csink – István Sabjanics: Hungarian Constitutional Law and Interpretations of Security. In: Agnieszka Bien-Kacala et al. (ed.): Security in V4 Constitutions and Political Practices. Wydawnictwo Naukowe, Torun, 2016. 177-199. p.
 - a. Agnieszka Bien-Kacala: Comparative conclusions In: Security in V4 constitutions and political practices. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2016. pp. 5., 11., 4., 20., 23., 27., 35., 39., 41., 51. ljj.
2. Csink Lóránt: Az önkormányzati adóhatóság teljhatalma, avagy a települési adó alkotmányellenessége. In: Suum cuique. Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2016. 494-503. p.
 - a. Kecső Gábor: A Kúria kibontakozó gyakorlata a települési adóval kapcsolatban. Új Magyar Közigazgatás 2016/9. 24. p.
3. Csink Lóránt: A hatáskör-korlátozás hatása a hatalom megosztására. In: Berkes Lilla – Csink Lóránt (szerk.): Az ombudsmani rendszer és az alkotmánybíráskodás átalakulása. Tanulmányok az alapjogvédelem köréből. Pázmány Press, Budapest, 2015.
 - a. Gárdos-Orosz Fruzsina: Alkotmánybíróság 2010-2015. In: Jakab András – Gajduschek György (szerk.): A magyar jogrendszer állapota. MTA JTI, Budapest, 2016. 463. p.
 - b. Orbán Endre: A bírói döntések ellen benyújtott alkotmányjogi panaszok tapasztalatai. Magyar Jog 2016/10. 583. p.
4. Sonnevend, Pál – Jakab, András – Csink, Lóránt: The Constitution as an Instrument of Everyday Politics: The Basic Law of Hungary. In: Bogdandy, Armin von – Sonnevend, Pál (eds.): Constitutional Crisis in the European Constitutional Area. Hart Publishing, Oxford, 2015. 33-110. p.

- a. Bodnár Eszter: Gondolatok az alkotmánybírósági nyilvános meghallgatás meghonosításának lehetőségéről. *Magyar Jog* 2016/7-8. 414. p.
 - b. Chronowski Nóra, Varju Márton: Two Eras of Hungarian Constitutionalism: From the Rule of Law to Rule by Law. *HAGUE JOURNAL ON THE RULE OF LAW* (ISSN: 1876-4045) (eISSN: 1876-4053) 8: (2) pp. 271-289. (2016)
 - c. Chronowski Nóra – Vincze Attila: Alkotmánybíráskodás (gazdasági) válságban. *Alkotmánybírósági Szemle* 2014/2. 111. p.
 - d. Saitto, Francesco: La 'solitudine' delle corti costituzionali?: Sindacato sulle misure di austerità e protezione dei diritti sociali tra giudici nazionali e Corte EDU. *Diritto pubblico* (ISSN: 1721-8985) 1: pp. 421-450. (2016)
 - e. Sente Zoltán: Az Alaptörvény. In: Jakab András – Gajdusчек György (szerk.): A magyar jogrendszer állapota. MTA JTI, Budapest, 2016. 222. p.
 - f. Tatham, Allan F: 'Keeping the Faith': the Trials and Tribulations of the Hungarian Constitutional Court in Following its European Vocation. In: *Central European Judges Under the European Influence*. Bloomsbury Publishing, 2015. pp. 349-375.
 - g. Varjú, Márton – Chronowski, Nóra: Constitutional backsliding in Hungary." *Tijdschrift voor Constitutioneel Recht* 2015/6. 298. p.
 - h. Volpe, Valentina: Il comment. *GIRONALE DI DIRITTO AMMINISTRATIVO* (ISSN: 1591-559X) 1: (1) pp. 43-51. (2015)
5. Csink Lóránt: A Kúria határozata a Paksi Atomerőmű bővítésével kapcsolatos népszavazásról. *Jogesetek Magyarázata* 2014/3. 37-42. p.
 - a. Gyüre Annamária: A nukleáris energia szabályozása klímavédelmi szempontból. *JURA* 2016/1. 211. p.
 - b. Komáromi László: Az országos népszavazás és az Alkotmánybíróság – Reflexiók az elmúlt negyedszázad gyakorlatára. *Alkotmánybírósági Szemle* 2015/2. 87. p.
 6. Csink Lóránt: *Mozaikok a hatalommegosztáshoz*. Pázmány Press, Budapest, 2014. 195. p.
 - a. Balogh-Békesi Nóra: A bírói hatalmi ág az Alaptörvény rendszerében. *Iustum Aequum Salutare* 2016/4. 14. p.
 - b. Berkes Lilla: Az ombudsman indítványozási tevékenységének háttere. In: Berkes Lilla – Csink Lóránt (szerk.): *Az ombudsmani rendszer és az alkotmánybíráskodás átalakulása*. Pázmány Press, Budapest, 2015. 31. p.
 - c. Bodnár Eszter: Gondolatok az alkotmánybírósági nyilvános meghallgatás meghonosításának lehetőségéről. *Magyar Jog* 2016/7-8. 418. p.
 - d. Cservák Csaba: A hatalmi ágak megosztásának XXI. századi kérdései az Alaptörvényt követően. *Pro Futuro* 2015/2. 26. p., 31. p., 33. p., 35. p.
 - e. Erdős Csaba: Recenzió [Csink Lóránt: *Mozaikok a hatalommegosztáshoz*]. *Magyar Jog* 2014/12.
 - f. Kurunczi Gábor: Az ombudsmani rendszer átalakulása. In: Berkes Lilla – Csink Lóránt (szerk.): *Az ombudsmani rendszer és az alkotmánybíráskodás átalakulása*. Pázmány Press, Budapest, 2015. 164. p. 166. p., 168. p., 169. p.
 - g. Kovács Éva – Hajnal György: A magyar központi államigazgatás változásai a rendszerváltástól 2015-ig. In: Jakab András – Gajdusчек

- György (szerk.): A magyar jogrendszer állapota. MTA JTI, Budapest, 2016. 550. p.
- h. **Petrétei József: Magyarország alkotmányjoga II. Államszervezet. Kodifikátor, Pécs, 2014. 10. p. 14. p., 15. p., 18. p. 120. p., 133. p. 154. p. 161. p., 163. p., 235. p., 244. p.**
 - i. **Szalai András: A hatalommegosztás aktualitása 2010 után. In: Gárdos-Orosz Fruzsina – Sente Zoltán (szerk.): Alkotmányozás és alkotmányjogi változások Európában és Magyarországon. NKE, Budapest, 2014. 267. p., 281. p.,**
 - j. **Szaniszló Krisztián: A hatalommegosztás államelméleti előképei. Acta Humana 2016/1. 64. p. 59. p.**
 - k. **Orbán Endre: A bírói döntések ellen benyújtott alkotmányjogi panaszok tapasztalatai. Magyar Jog 2016/10. 579. p.**
 - l. **Varga Zs. András: Eszményből bálvány? A joguralom dogmatikája. Századvég, Budapest, 2015. 45. p., 102. p.**
7. Csink Lóránt – T. Kovács Júlia: Paradigmaváltás a környezet alapjogi jellegében? Jogelméleti Szemle 2013/4. 42-54. p.
 - a. **Téglási András: Az Alkotmánybíróság alapjogvédelmi gyakorlata az Alaptörvény hatályba lépése után. In: Gárdos-Orosz Fruzsina – Sente Zoltán (szerk.): Alkotmányozás és alkotmányjogi változások Európában és Magyarországon. NKE, Budapest, 2014. 333. p.**
 8. Csink, Lóránt – T. Kovács, Júlia: Paradigm Shift in the Constitutional Character of Environment? In: Szabó, Marcel – Greksza, Veronika (eds.): Right to Water and the Protection of Fundamental Rights in Hungary. Studia Europaea, Pécs, 2013. 16-33. p.
 - a. **Bándi, Gyula: Environmental Democracy and Law: Public Participation in Europe Groningen–Amsterdam, Europa Law Publishing, 2014. (könyvismertetés) Iustum Aequum Salutare 2014/3. 188. p.**
 - b. **Csoknya Éva Tünde: A pécsi Jogi Kar könyvbemutatója (2014) Jura 2014/2. 275. p.**
 9. Berkes Lilla – Csink Lóránt: Indítvánnyal a rászorulóért. A leginkább rászoruló csoportok érdekében benyújtott ombudsmani indítványok. In: Hajas Barnabás – Szabó Máté (szerk.): Pajzsuk a törvény. AJBH, Budapest, 2013. 33-70. p.
 - a. **Kurunczi Gábor: Az ombudsmani rendszer átalakulása. In: Berkes Lilla – Csink Lóránt (szerk.): Az ombudsmani rendszer és az alkotmánybíráskodás átalakulása. Pázmány Press, Budapest, 2015. 174. p., 175. p., 176. p.**
 - b. **Till Szabolcs: A funkcionális szükségesség, mint érvelési keret elfogadása a honvédelemre vonatkozó szabályozásokban az alapjogi tárgyú alkotmánybíráskodás és ombudsman-gyakorlat fényében. Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 2014/1. 59. p.**
 10. Csink Lóránt: Mire jó az ellensúly? In: Csink Lóránt – Szabó István (szerk.): Az államfő jogállása I. Pázmány Press, Budapest, 2013. 9-21. p.
 - a. **Petrétei József: A köztársasági elnök, mint Magyarország képviselője. In: Csink Lóránt – Szabó István (szerk.): Az államfő jogállása II. Pázmány Press, Budapest, 2015. 15. p., 24-25. p.**
 - b. **Wiener György: Három koncepció a köztársasági elnöki intézményről. In: Csink Lóránt – Szabó István (szerk.): Az államfő jogállása II. Pázmány Press, Budapest, 2015. 225. p.**
 11. Csink Lóránt: Az Alkotmánybíróság határozata a bírói hivatás felső korhatárának szabályairól. Jema 2012/4. 9-18. p.

- a. Erdős Csaba: Parlamenti autonómia. Gondolat, Budapest, 2016. 154. p.
 - b. Köblös Adél: A kivételes alkotmányjogi panasz gyakorlata. In: Berkes Lilla – Csink Lóránt (szerk.): Az ombudsmani rendszer és az alkotmánybíráskodás átalakulása. Pázmány Press, Budapest, 2015. 116. p., 125. p. 126. p., 131. p. 133. p.
 - c. Köblös Adél: A kivételes panasz szerepe az alkotmányos jogok védelmében. In: Tóth Judit (szerk.): Ünnepi kötet dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Universitatis Szegediensis, Szeged, 2015. 192-193. p. , 196. p.
12. Csink Lóránt – Mayer Annamária: Variációk a szabályozásra. Önszabályozás, társszabályozás és szabályozó hatóságok a médiajogban. Médiatudományi Intézet, Budapest, 2012. 120. p.
- a. Hegedűs Laura: Az ön- és társszabályozás vizsgálata egyes európai államok médiaigazgatásában. Diskurzus 2014/2. 22. p., 28. p.
 - b. Jakab András – Szilágyi Emese: Sarkalatos törvények. In: Jakab András – Gajdoschek György (szerk.): A magyar jogrendszer állapota. MTA JTI, Budapest, 2016. 278. p.
 - c. Rixer, Ádám: Administrative Simplification: The Case of Hungary. Acta Universitatis Sapientiae: Legal Studies. 2015/4. 84. p., 85. p.
 - d. Szeghalmi Veronika: A Leveson-jelentés hatása a brit sajtószabályozásra. Iustum Aequum Salutare 2013/4. 279. p.
13. Csink Lóránt: Alkotmányjog. Novissima, Budapest, 2012. 372. p.
- a. Kurunczi Gábor: A nemzetiségek parlamenti képviselőinek kérdéséről. Közjogi Szemle 2014/1. 57. p.
 - b. Miklóssy, Katalin: Unkarin perustuslakija valikoiva muisti. IDÄNTUTKIMUS 2013/4. 7. p.
14. Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: Egy alkotmány margójára. Alkotmányelméleti és értelmezési kérdések az Alaptörvény körül. Gondolat, Budapest, 2012. 166. p.
- a. Antal Attila: Az Alkotmánybíróság határozata korábbi gyakorlatának érvényességéről. Jema 2013/2. 7. p.
 - b. Blutman László: Hol van az Alkotmány, és mi az? In: Tóth Judit (szerk.): Ünnepi kötet dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Universitatis Szegediensis, Szeged, 2015. 121. p.
 - c. Erdős Csaba: Parlamenti autonómia. Gondolat, Budapest, 2016. 182. p., 183. p., 188. p., 300. p., 302. p.
 - d. Gárdos-Orosz Fruzsina: Alkotmánybíróság 2010-2015. In: Jakab András – Gajdoschek György (szerk.): A magyar jogrendszer állapota. MTA JTI, Budapest, 2016. 463. p.
 - e. Jakab András: Az európai alkotmányjog nyelve. NKE, Budapest, 2016. 161. p.
 - f. Kukorelli István: Magyarországot saját alkotmánya nélkül kormányozni nem lehet. Méry Ratio, 2014. 160. p., 163. p., 173-174. p., 180. p., 209. p.
 - g. Kupai Lilla – Török Réka: Kontinuitás belső szemmel. In: Berkes Lilla – Csink Lóránt (szerk.): Az ombudsmani rendszer és az alkotmánybíráskodás átalakulása. Pázmány Press, Budapest, 2015. 136. p., 137. p.
 - h. Miklóssy, Katalin: Unkarin perustuslakija valikoiva muisti. IDÄNTUTKIMUS 2013/4. 8. p.

- i. Milánkovich András – Szentgáli-Tóth Boldizsár Artúr: Díszítő elem, vagy új értelmezési távlatok? *Bibó Jogi és Politikatudományi Szemle* 2013/1. 25. p., 26. p., 31. p.
 - j. Milánkovich András – Szentgáli-Tóth Boldizsár Artúr: Díszítő elem, vagy új értelmezési távlatok? *A magyar közjog történeti dimenziói az Alaptörvény tükrében. Közjogi Szemle* 2014/1. 68. p., 72. p.
 - k. Orbán Endre: A bírói döntések ellen benyújtott alkotmányjogi panaszok tapasztalatai. *Magyar Jog* 2016/10. 583. p.
 - l. Petrétei József: Az alkotmányozó hatalom és az alkotmányosság. In: Gárdos-Orosz Fruzsina – Sente Zoltán (szerk.): *Alkotmányozás és alkotmányjogi változások Európában és Magyarországon*. NKE, Budapest, 2014. 62. p
 - m. Petrétei József: *Magyarország alkotmányjoga I. Kodifikátor*, Pécs, 2013. 22. p.
 - n. Petrétei József: *Magyarország alkotmányjoga II. Államszervezet. Kodifikátor*, Pécs, 2014. 34. p.
 - o. Pozsár-Szentmiklósy Zoltán: *Alapjogok mérlegen*. HVG ORAC, Budapest, 2016. 51. p.
 - p. Rixer Ádám: A magyar jogrendszer jellegzetességei 2010 után. *Patrocinium*, Budapest, 2012. 16. p., 17. p., 85. p., 87. p., 88. p., 103. p.114. p.
 - q. Rixer, Ádám. *The Scientific Analysis of Hungarian Public Administration. New Trends and Methods*. *New Trends and Methods*.(March 3, 2014). *International Public Administration Review* 12.1 (2014). 81. p.
 - r. Rixer, Ádám. *Traditional Features of Hungarian Public Administration*. *Acta Univ. Sapientiae: Legal Stud.* 2014/3. 9. p.
 - s. Schanda, Balázs: *Borders of religious autonomy in Hungary. Religious Rules, State Law, and Normative Pluralism – A Comparative Overview*. Springer International Publishing, 2016.
 - t. Schanda Balázs: *Keresztény vagy semleges? Magyar Jog* 2015/3. 130. p.
 - u. Schanda Balázs: *Az Alaptörvény 50. jubileumának az esélye*. *Iustum Aequum Salutare* 2016/4. 66. p.
 - v. Sente Zoltán: *Érvelés és értelmezés az alkotmányjogban*. Dialóg Campus, Budapest – Pécs, 2013. 94. p.
 - w. Szentgáli-Tóth Boldizsár Artúr: *Az alkotmányfogalom szövegen túli aspektusairól... Bibó Jogi és Politikatudományi Szemle* 2013/1. 38. p., 43. p., 48. p.
 - x. Trócsányi László: *Az alkotmányozás dilemmái*. HVG Orac, Budapest, 2014. 66. p.
 - y. Varga Zs. András: *Eszményből bálvány? A joguralom dogmatikája*. Századvég, Budapest, 2015. 14. p.
 - z. Varga, Andras Zs.: *Beyond Rule of Law Iustum Aequum Salutare* 2013/2. 122. p.
15. Fröhlich, Johanna – Csink, Lóránt: *Topics of Hungarian Constitutionalism 2012*. *Tijdschrift voor Constitutioneel Recht (Dutch Journal of Constitutional Law)* 2012/4. 424-439. p.
- a. Bayar, Halil İbrahim. "Macaristan Parlamentosu'nda Yasama ve Denetim." 89. p., 90. p.
 - b. Haugen, Sunniva Christophersen. "The Hungarian Judiciary: A Guardian in Need of Rescuing? A study of judicial independence in

- Hungary since the transition to democracy in 1989." (2014). Master's Thesis, Department of Comparative Politics, University of Bergen June 2014, idézet a 41. p., 57. p., 66. p.**
- c. Varjú, Márton – Chronowski, Nóra: Constitutional backsliding in Hungary." Tijdschrift voor Constitutioneel Recht 2015/6. 296. p.**
16. Csink Lóránt: Közvetlen demokrácia. In: Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.): Bevezetés az Alkotmányjogba. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei. HVG Orac, Budapest, 2012. 147-160. p.
- a. Petrétai József: Magyarország alkotmányjoga I. Kodifikátor, Pécs, 2013. 290. p.**
- b. Varga Zs. András: Ombudsman, ügyész, magánjogi felelősség. Pázmány Press, Budapest, 2012. 155. p.**
17. Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: Történeti alkotmány és kontinuitás az új Alaptörvényben. Közjogi Szemle 2012/1. 9-15. p.
- a. Milánkovich András – Szentgáli-Tóth Boldizsár Artúr: Díszítő elem, vagy új értelmezési távlatok? Bibó Jogi és Politikatudományi Szemle 2013/1. 27. p., 29. p.**
- b. Rixer, Ádám: Features of the Hungarian Legal System after 2010. Patrocinium, Budapest, 2012. 97. p., 98. p.,**
- c. Rixer Ádám: A történeti alkotmány helye mai jogunkban. In: Rixer Ádám (szerk.): Állam és közösség. KRE ÁJK, Budapest, 2012. 47. p., 68. p., 79. p., 80. p., 83. p., 84. p., 92. p.**
18. Csink Lóránt: Az Alkotmánybíróság határozata az egyházügyi törvényről. A törvényhozási eljárás alkotmányossági kérdései. Jema 2012/1. 3-10. p.
- a. Ádám Antal: A hazai egyházak és más vallási szervezetek jogi helyzetéről In: Tóth Judit (szerk.): Ünnepi kötet dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Universitatis Szegediensis, Szeged, 2015. 358. p.**
- b. Ádám, Antal: Churches, Other Religious Organisations and Ecclesiastical Law of the State of Hungary Acta Universitatis Sapientiae: Legal Studies 2013/2. 204. p.**
- c. Drinóczi Tímea: A vallásszabadság és egyházalapítás az alkotmányos párbeszéd tükrében. JURA 2014/2. 56. p.**
- d. Téglási András: Sarkalatos törvények: alkotmányos garancia vagy jogtörténeti „reminiszcencia”? In: Balogh Elemér et al. (szerk.): Változások a magyar alkotmányjogban. NKE, Budapest, 2012. 220. p.**
- e. Vincze, Attila: Wrestling with Constitutionalism: The Supermajority and the Hungarian Constitutional Court Note. Vienna Journal on International Constitutional Law 2014/8. 94. p.**
19. Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: Az Alaptörvény és az Átmeneti rendelkezések viszonya. Pázmány Law Working Papers 2012/2. 1-12. p.
- a. Csudai Tünde et al.: Sarkalatos törvények az Alaptörvény tükrében. In: Balogh Elemér et al. (szerk.): Változások a magyar alkotmányjogban. NKE, Budapest, 2012. 217. p.**
- b. Drinóczi Tímea: Alkotmányos párbeszéd az új magyar alkotmány tartalmáról. JURA2013/2. 32. p.**
- c. Drinóczi, Tímea: Constitutional Politics in Contemporary Hungary Notes & Essays. Vienna Journal on International Constitutional Law / ICL Journal. 2016/10. 78. p.**

- d. **Láposy Attila – Szajbély Katalin: Az Alaptörvény Átmeneti Rendelkezéseinek alkotmányosságáról. Közjogi Szemle 2012/2. 2. p., 3. p.**
 - e. **Rixer Ádám: A történeti alkotmány helye mai jogunkban. In: Rixer Ádám (szerk.): Állam és közösség. KRE ÁJK, Budapest, 2012. 44. p.**
 - f. **Szente Zoltán: Az Alkotmánybíróság döntése Magyarország Alaptörvényének Átmeneti rendelkezései alkotmányosságáról. Jema 2013/2. 12. p.**
 - g. **Tóth J. Zoltán: Az alkotmánybírósági egyéni alapjogvédelem eszközei és gyakorlata – egykor és most. In: Rixer Ádám (szerk.): Állam és közösség. KRE ÁJK, Budapest, 2012. 347. p.**
 - h. **Tóth J. Zoltán: Actio popularis vagy valódi alkotmányjogi panasz? In: Balogh Elemér et al. (szerk.): Változások a magyar alkotmányjogban. NKE, Budapest, 2012. 282. p.**
 - i. **Trócsányi László: Az alkotmányozás dilemmái. HVG Orac, Budapest, 2014. 88. p.**
20. Csink, Lóránt: Human Rights in the Sense of the New Basic Law. Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominata. ELTE, Budapest, 2012. 109-118. p.
- a. **Rosinová, Alžbeta. Regulace nápadu ústavních stížností ve státech V4. Thesis, Masaryk University 2014/15. 21. p., 76. p.**
21. Csink, Lóránt – Schanda, Balázs: The Constitutional Court. In Csink, Lóránt – Schanda, Balázs – Varga, Zs. András (eds.): The New Basic Law of Hungary – A First Commentary. Clarus, Dublin, 2012. 157-168. p.
- a. **Csingár Péter: a védekezőképes demokrácia elmélete és gyakorlata. Politikatudományi Szemle XXII/2. 19. p.**
22. Csink Lóránt: Mérőföldkő a jogalkotásban. Új Magyar Közigazgatás 2011/8. 3-7. p. A kézirat megjelent: Pázmány Law Working Papers 2011/22. 1-10. p. <http://www.plwp.jak.ppke.hu/images/files/2011/2011-22.pdf>
- a. **Drinóczi Tímea: A részvétel és a konzultáció elmélete és gyakorlata. Jura 2013/1. 21. p.**
 - b. **Rixer, Ádám: Features of the Hungarian Legal System after 2010. Patrocinium, Budapest, 2012. 122. p.**
23. Csink Lóránt: Az alkotmányos szervek együttműködése. In. Kubovicsné Borbély Anett – Téglási András – Virányi András (szerk.): Az új Alaptörvényről - elfogadás előtt. Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága, Budapest, 2011. 67-72. p.
- a. **Tóth J. Zoltán: Actio popularis vagy valódi alkotmányjogi panasz? In: Balogh Elemér et al. (szerk.): Változások a magyar alkotmányjogban. NKE, Budapest, 2012. 278. p.**
24. Csink Lóránt: Az Alkotmánybíróság határozata a kormánytisztviselők elmozdíthatóságáról. Jema 2011/2. 3-11. p.
- a. **Erdős Csaba: Parlamenti autonómia. Gondolat, Budapest, 2016. 154. p.**
25. Csink Lóránt – Schanda Balázs: Házasság és család. In. Schanda Balázs – Balogh Zsolt (szerk.): Alkotmánytan – alapjogok. PPKE JÁK, Budapest, 2011. 109-117. p.
- a. **Varga Zs. András: A házasságra és családra vonatkozó rendelkezések változása az alkotmányozás során. IAS 2012/2. 123. p.**
26. Csink Lóránt – Marosi Ildikó: Eljárás jogok. In. Schanda Balázs – Balogh Zsolt (szerk.): Alkotmánytan – alapjogok. PPKE JÁK, Budapest, 2011. 259-278. p.

- a. Balázs Ágota: Problémák a jogorvoslathoz való jog köréből. http://epa.oszk.hu/02600/02687/00006/pdf/EPA02687_jogi_tanulmanyok_2_014_086-092.pdf 88. p.
 - b. Balázs, Ágota: Problems from the Sphere of the Right to Remedy Constitutional Law Section. 2014. 88. p.
 - c. Varga Ádám: Igazságosság kontra igazságosság? Gondolatok a jogbiztonság, az igazságosság és a tisztességes eljárás kapcsolatáról. *Iustum Aequum Salutare* 2015/3. 135. p., 136. p.
27. Csink Lóránt: Két világ közt, avagy van-e alternatívája a jogállamnak? Pázmány Law Working Papers 2011/6. 1-5. p. <http://www.plwp.jak.ppk.hu/images/files/2011/2011-06.pdf>
- a. Erdős Csaba: Parlamenti autonómia. Gondolat, Budapest, 2016. 17. p.
 - b. Naszladi Georgina: Az alkotmányon innen és túl. *Jura* 2012/1 260. p.
 - c. Téglási András: Az Alkotmánybíróság alapjogvédelmi gyakorlata az Alaptörvény hatályba lépése után. In: Gárdos-Orosz Fruzsina – Sente Zoltán (szerk.): Alkotmányozás és alkotmányjogi változások Európában és Magyarországon. NKE, Budapest, 2014. 329. p.
 - d. Téglási András: Az Alkotmánybíróság alapjogvédelmi gyakorlata az Alaptörvény hatályba lépése után. *Közjogi Szemle* 2015/2. 19. p.
28. Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: ...az alkotmányjogon innen. Alkotmánybírósági Szemle 2011/I. 66-72. p.
- a. Drinóczi Tímea: Gondolatok az Alkotmánybíróság 61/2011. (VII. 12.) AB határozatával kapcsolatban. *JURA* 2012/1. 38. p.
 - b. Drinóczi Tímea: Alkotmányos párbeszéd az új magyar alkotmány tartalmáról. *JURA* 2013/2. 32. p.
 - c. Erdős Csaba: Parlamenti autonómia. Gondolat, Budapest, 2016. 285. p.
 - d. Gárdos-Orosz Fruzsina: Az alkotmánymódosítások alkotmányossági felülvizsgálata: elméleti koncepciók, nemzetközi trendek és magyar kérdések. In: Gárdos-Orosz Fruzsina – Sente Zoltán (szerk.): Alkotmányozás és alkotmányjogi változások Európában és Magyarországon. NKE, Budapest, 2014. 170. p.
 - e. Kocsis Miklós: Az alkotmánymódosítások alkotmánybírósági kontrolljáról. *JURA* 2012/1. 161. p., 162. p., 163. p.
 - f. Naszladi Georgina: Az Alkotmányon innen és túl. *JURA* 2012/1. 258. p.
 - g. Petrétei József: Magyarország alkotmányjoga I. Kodifikátor, Pécs, 2013. 32. p.
 - h. Sente Zoltán: Az „alkotmányellenes alkotmánymódosítás” és az alkotmánymódosítások bírósági felülvizsgálatának dogmatikai problémái a magyar alkotmányjogban. In: Gárdos-Orosz Fruzsina – Sente Zoltán (szerk.): Alkotmányozás és alkotmányjogi változások Európában és Magyarországon. NKE, Budapest, 2014. 212. p.
 - i. Sente Zoltán: Az „alkotmányellenes alkotmánymódosítás” és az alkotmánymódosítások bírósági felülvizsgálatának dogmatikai problémái a magyar alkotmányjogban. *Közjogi Szemle* 2014/3. 2. p.
 - j. Sente Zoltán: Az Alkotmánybíróság döntése Magyarország Alaptörvényének Átmeneti rendelkezései alkotmányosságáról. *Jema* 2013/2. 20. p.
 - k. Varga Zs. András: Ombudsman, ügyész, magánjogi felelősség. Pázmány Press, Budapest, 2012. 277. p.

29. Csink Lóránt: Van-e válasz minden kérdésünkre? Gondolatok az alkotmány zártóságáról. DIEIP 2010/3-4. 2-11. p. [utánközlésben: In. Rixer Ádám (szerk.): De iuris peritorum meritis 6. „75” Studia in honorem Lajos Lőrincz, KRE ÁJK, Budapest, 2010. 31-39. p.]
- a. **Varga Ádám: Igazságosság kontra igazságosság? Gondolatok a jogbiztonság, az igazságosság és a tisztességes eljárás kapcsolatáról. Iustum Aequum Salutare 2015/3. 133. p.**
 - b. **Varga Csaba: Válság a válságban? Iustum Aequum Salutare 2010/3. 6. p.**
30. Csink Lóránt - Schanda Balázs: Házasság és család. In. Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja. Századvég, Budapest, 2009. 490-500. p.
- a. **Bojnár Katinka: Az Alkotmánybíróság határozata a család fogalmáról. Jema 2013/1. 23. p.**
 - b. **Herger Csabáné: A házastársi hűség szerepe a magyar szekularizált házassági köteléki jogban. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pecs Publicata 2010. 157.p.**
 - c. **Téglási András: Az új Alaptörvény a XXI. századi Európában. In. Kubovicsné Borbély Anett – Téglási András – Virányi András (szerk.): Az új Alaptörvényről - elfogadás előtt. Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága, Budapest, 2011. 185. p.**
31. Paczolay, Péter - Csink, Lóránt - Mecsi, Diána: Fields of Competence of the Constitutional Court. In. Paczolay, Péter (ed.): Twenty Years of the Hungarian Constitutional Court. Budapest, 2009. 13-40. p.
- a. **Drinóczi Tímea: Alkotmányos párbeszéd az új magyar alkotmány tartalmáról Jura 2013/2. 32. p.**
 - b. **Kovács Péter: Les expériences de l'actio popularis dans la jurisprudence de la Cour Constitutionnelle de Hongrie: Raisons et conséquences de sa disparition. Konferencia helye, ideje: Marakesh, Marokkó, 2012.07.04-2012.07.06. Paris: 2012. (« Le citoyen et la justice constitutionnelle » (6ème Congrès triennal de l'ACCPUF tenu à Marrakech)) (Association des Cours Constitutionnelles ayant en Partage l'Usage du Français) teljes anyag: http://www.accpuf.org/images/pdf/publications/actes_des_congres/c6/9_kovac_s.pdf 75. p.**
 - c. **Sonnevend Pál: International Law, European Law and the National Constitution - the Different Roles of Multilevel Constitutionalism in Preserving Common Constitutional Values. In: Fejes Zsuzsanna – Török Bernát (szerk.) : Suum Cuique-Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére. Szeged: Pólay Elemér Alapítvány, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2016. 649. p.**
 - d. **Szabó, Máté: Weimarization in Hungary - Institutional Models of the German Democracies in the Hungarian Constitution without Adequate Political or Rather Constitutional Culture. Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eotvos Nominatae: Sectio Iuridica 2013. 120. p.**
32. Csink Lóránt - Paczolay Péter: A törvényhozói mulasztás problémái az alkotmánybíráskodásban. In. Szabó Imre (szerk.): Ius et legitimatio. Tanulmányok Szilberek Jenő 90. születésnapja tiszteletére. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2008. 185-198. p.

- a. Bodnár Eszter – Varsányi Benedek: Az Alkotmánybíróság határozata a határontúli magyarok választójogának gyakorlásáról. *Jema* 2016/3. 12. p.
 - b. Molnár András: Szempontok a bírói "aktivizmus" definiálásához. *Jogelméleti Szemle* 2012/3. 68. p.
 - c. Szabó Zsolt – Magyar Zsóka: Az Alaptörvény esete a korábban megállapított jogalkotási kötelezettséggel: igazolt mulasztás? *Közjogi Szemle* 2013/6. 55. p., 57. p.
 - d. Téglási András: A tulajdonhoz való jog alkotmányos védelme. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2014. 170. p.
33. Csink Lóránt: Az államfő jogállása Európában és Magyarországon. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2008. 157. p.
- a. Erdős Csaba: Parlamenti autonómia. Gondolat, Budapest, 2016. 100. p.
 - b. Farkas, Gergely: From Deity to the Symbol of the State: The Constitutional Status of the Tenno, the Emperor of Japan. PhD Tanulmányok 2012/11. 303. p.
 - c. Kukorelli István: Közvetve, vagy közvetlenül? In: Csink Lóránt – Szabó István (szerk.): Az államfő jogállása. Pázmány Press, Budapest, 2013. 51. p., 59. p., 63. p.
 - d. Kukorelli István: Magyarországot saját alkotmánya nélkül kormányozni nem lehet. *Méry Ratio*, 2014. 98. p.
 - e. Orbán Balázs András: A kormányformával összefüggő változások a készülő alkotmányban. In: Drinóczi Tímea – Jakab András (szerk.): Alkotmányozás Magyarországon 2010-2011. II. kötet. Budapest–Pécs: Pázmány Press, 2013. 291-292. p.
 - f. Petrétei József: A köztársasági elnök, mint Magyarország képviselője. In: Csink Lóránt – Szabó István (szerk.): Az államfő jogállása II. Pázmány Press, Budapest, 2015. 10. p.
 - g. Petrétei József: A köztársasági elnök kegyelmezési jogáról. In: Csink Lóránt – Szabó István (szerk.): Az államfő jogállása II. Pázmány Press, Budapest, 2015. 37. p.
 - h. Petrétei József: A köztársasági elnök felelősségéről. In: Csink Lóránt – Szabó István (szerk.): Az államfő jogállása. Pázmány Press, Budapest, 2013. 68. p., 78. p., 79. p., 82. p.
 - i. Petrétei József: Az ellenjegyzés intézményéről. *JURA* 2011/1. 103. p., 108. p., 110. p.
 - j. Petrétei József: A köztársasági elnök helyettesítése. In: Tóth Judit (szerk.): Ünnepi kötet dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára. *Acta Universitatis Szegediensis*, Szeged, 2015. 369. p.
 - k. Petrétei József: A köztársasági elnök mint a magyar honvédség főparancsnoka *Jura* 2011/2. 113. p. 115. p.
 - l. Petrétei József: A köztársasági elnök kinevezési feladat- és hatáskörei. *Jura* 2015/1. 94. p.
 - m. Szalai András: A kormányforma kérdése és dilemmái. In: Bende Zsófia – Halász Iván (szerk.): Összehasonlító alkotmányjog. NKE KTK, Budapest, 2014. 79. p.
 - n. Téglási András: Sarkalatos törvények: alkotmányos garancia vagy jogtörténeti „reminiscencia”? In: Balogh Elemér et al. (szerk.): Változások a magyar alkotmányjogban. NKE, Budapest, 2012. 225. p.

- o. **Téglási, András. "The Protection of Arable Land in the Basic Law of Hungary with Respect to the Expiring Moratorium of Land Acquisition. In 2014."** https://www.law.muni.cz/Sborniky/Dny_Prava_2012/Files/Pozemek/Teglasiandras.Pdf 2. p.